

דו"ח פעילות לתקופה ינואר - יוני 2002

"כל בני האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם."
(סעיף א להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948))

תוכן העניינים

1	מבוא
6	זכויות כלואים
6	מחנה עופר
10	איתור
13	גירוש
13	עצירים מינהליים
17	אלימות כוחות הביטחון
17	אלימות כלפי גוף
20	ביזה והרס
21	החרמת רכוש ותפיסת בתים
23	נגישות לצדק
28	חופש התנועה
28	עוצר
29	מצור
30	מחסומים
31	אישורי יציאה
32	כניסה לעזה
35	תושבות ירושלים
35	שלילת תושבות
36	איחוד משפחות
40	רישום ילדים
42	יציאה לחו"ל
43	כבוד המת
45	גירוש
46	הריסת בתים
49	נספחים
49	נספח 1 - נתונים
50	נספח 2 - דיווח ארגוני

מבוא

"כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא הפליה כלשהי... בגלל מוצא לאומי או חברתי... לא יופלה אדם על-פי מעמדה... של המדינה או הארץ שאליה הוא שייך, בין שהארץ היא עצמאית... ובין שריבונותה מוגבלת כל הגבלה אחרת." (סעיף ב)¹

האלימות הגואה מאז תחילת האינתיפאדה הנוכחית בשטחים ובישראל, הקהתה עוד את ליבם של הרשויות ושלוחיהן, שהעצימו את פגיעתם בזכויות האדם הבסיסיות והרחיבו את הפרתם של כללי המשפט ההומניטרי. בחודשיים הראשונים של השנה המשיכה ישראל להשתמש באותם אמצעים בהם השתמשה מאז תחילת האינתיפאדה - החיסולים, המצור, העוצר והמחסומים. בסוף חודש פברואר פלש צה"ל, בפעם הראשונה באופן כה נרחב, לשטחי הרשות הפלסטינית. מאז פלש צה"ל פעמיים נוספות, וכל פלישה הביאה עימה תוצאות קשות מקודמתה, הן לפלסטינים והן לישראלים. הפלישה הראשונה, מסוף חודש פברואר ועד אמצע חודש מרץ, והפלישה השנייה, "מבצע חומת מגן", שנערך במהלך חודש אפריל, אופיינו במאות הרוגים מירי, אלפי עצירים בתנאים בלתי אנושיים, אין ספור מעשי ביזה, הרס של רכוש פרטי וציבורי ועוצר ממושך. הפלישה השלישית, "מבצע דרך נחושה", שהחלה באמצע חודש יוני, הביאה לכיבוש מחדש של הגדה המערבית, מלבד אזור יריחו, כיבוש שנמשך עד היום. עתה, החלה מדינת ישראל להעניש בני משפחות של מבצעי פיגועים בהרס בתיהם וגירושם לעזה.²

פעולות השטח שפגעו בפלסטינים גובו במדיניות רשמית ובמעשי חקיקה. הוצאו צווים שהכשירו את מעצרים של אלפי פלסטינים על לא עוול בכפם, ללא אפשרות להיפגש עם עורך דין וללא קיום ביקורת שיפוטית למעלה משבועיים; יושמה מדיניות של אי-חקירה של מאות מקרי מוות ואלפי מקרי פציעה של פלסטינים; התקבל תיקון חקיקה, שחסם בפני אותם פלסטינים את הגישה לבתי המשפט למען ייעשה עימם צדק; הוחלט על מדיניות חדשה בנושא איחוד משפחות המונעת ממשפחות, בהן אחד ההורים הוא תושב השטחים, מלחיות יחדיו; והוקשחו עוד התנאים למתן היתרי כניסה לישראל לפלסטינים והיתרי כניסה לשטחים לישראלים.

לאירועים אלו היתה השפעה מכרעת על פעילות המוקד להגנת הפרט במחצית השנה האחרונה. מספר הפניות שנתקבלו בתקופה זו גדל באופן ניכר, וחייב היערכות ארגונית מיוחדת, שחלקה כבר בוצע מראש, עם פתיחתו של מוקד החירום בחודש מרץ. הפרת זכויות האדם הבוטה מחד, וחוסר תפקודן של הרשויות מאידך, הביאו לשימוש גובר בעתירות לבג"ץ ולהידוק שיתוף הפעולה עם ארגוני זכויות אדם פלסטיניים, ישראלים ובינלאומיים. בו בזמן המשיך המוקד לפעול בעניין תלונות שנתקבלו לפני פלישות צה"ל, ולשיפור המצב בתחומי הפעילות שאינם קשורים ישירות למצב החירום.

פניות חדשות

מספר הפניות החדשות בהן טיפל המוקד בששת החודשים הראשונים של שנה זו, 4,652, השתווה לסך הפניות החדשות שנתקבלו במהלך ארבע השנים האחרונות גם יחד (1998-2001). הגידול חל בכל תחומי הפעילות, למעט נושא תושבות ירושלים, כפי שניתן לראות בטבלה הבאה:

---

¹ ההכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם, 1948. כל הציטוטים בכותרות הפרקים הבאות לקוחים מהכרזה זו, אלא אם צוין אחרת.

² נכון ליום כתיבת הדברים, נושא הגירוש תלוי ועומד בבג"ץ.

מספר התיקים שנפתחו במוקד בחודשים ינואר-יוני 2002 על-פי נושא³

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות ירושלים	אחר ⁴
מספר הפניות במחצית 2002	4314 ⁵	103	191	9	35
שינוי לעומת מחצית 2001	+778%	+415%	+218%	-25%	+133%

בנוסף לכך המשיך המוקד לטפל בכ-900 פניות נוספות שנתקבלו במהלך השנים האחרונות.

גלי המעצרים ההמוניים שבוצעו במהלך פלישות צה"ל לשטחי הרשות, גרמו לכך שבמוקד נתקבלו פניות לאיתורם של כ-4,200 עצירים, כ-60% מכלל הפלסטינים שנעצרו במהלך פלישות אלה. פניות מסוג זה, שנתקבלו מבני משפחה, עורכי דין וארגונים, הביאו לגידול הניכר בנושא זכויות כלואים. אליהן נוספו עוד עשרות עצירים מינהליים אותם החל המוקד לייצג עת הוצאו מאות צווי מעצר במהלך "מבצע חומת מגן" ולאחריו. מספר הפניות בנושא אלימות ונזק לרכוש גדל עם שוך הקרבות בסוף חודש אפריל, עת יכלו התושבים להתפנות ולבחון את הנזקים הרבים שנגרמו להם בגוף וברכוש ולחשוב על הדרכים האפשריות למציאת האשמים בסבלם ולקבל פיצוי על שנגזל מהם. למרות הגידול היחסי, נותר מספר הפניות בנושא אלימות ונזק לרכוש נמוך אל מול אין ספור המקרים בהם פגעו חיילי צה"ל באזרחים במהלך הפלישות. את הסיבות לכך ניתן למצוא במצב המלחמה, בו אי הצדק הוא הכלל והקרבת הפרטי נתפס כחלק מהסבל הלאומי; בתיקון הנזקים המהיר והחלקי אמנם שביצעה הרשות הפלסטינית; ובאי האמון של תושבי השטחים ברצון וביכולתן של הרשויות הישראליות לעשות עימם צדק.

הגידול במספר הפניות בנושא חופש התנועה נבע בעיקרו מפתיחתו של מוקד החירום ב-10 למרץ. מטרתו הראשונית של מוקד החירום היתה לטפל בבעיות המתעוררות במחסומי צה"ל בשטחים, כגון מעבר יולדות, גילויי אלימות, גרימת נזק לכלי רכב, החרמת תעודות זהות ועיכובים בלתי מוצדקים. רוב הפניות שנתקבלו במוקד החירום בזמן פלישות צה"ל לשטחי הרשות, נגעו לפגיעות בחופש התנועה כתוצאה מהעוצר שהוטל על יישובי הגדה: פינוי פצועים, חולים ויולדות מבתיים לבתי החולים, פינוי גופות לקבורה והעברת סיוע הומניטרי מישראל לשטחים. בזמנים בהם הוסר העוצר, שבו להתקבל פניות רבות יותר בשל המחסומים. הקפאת הטיפול בבקשות איחוד המשפחות במהלך מרץ ואפריל, והקשחת המדיניות בנושא התושבות, הביאו לכך שפונים רבים ממזרח ירושלים מגיעים למשרדי המוקד, לקבלת מידע על שינויי המדיניות והכלים בהם יוכלו להיעזר על מנת לשמור על חיי משפחתם, אולם נכון לעכשיו כל שניתן לעשות הוא להמתין להחלטת הממשלה בנושא, שאמורה להתקבל בנובמבר הקרוב. המוקד ממשיך לטפל בענייניהן של כ-160 משפחות ממזרח ירושלים, טיפול שנמשך שנים רבות.

פנייה לערכאות

במהלך מחצית השנה הראשונה של 2002 הגיש המוקד 39 עתירות לבג"ץ ועתירה מינהלית אחת, לעומת 18 עתירות שהגיש במהלך שנת 2001 כולה. שתי סיבות מרכזיות הביאו לגידול זה. האחת,

³ טבלה מפורטת נמצאת בנספח שבסוף הדו"ח.

⁴ הנתון אחר כולל גם את מספר הפניות שנתקבלו בנושא החזרת גופות.

⁵ בפועל מספר הפניות שנתקבלו במוקד היה כפול לפחות ממספר זה, כיוון שבשםם של רוב הנעדרים והעצירים פנו מספר אנשים וארגונים.

הפגיעות הרבות בזכויותיהם הבסיסיות של פלסטינים שדרשו סעד דחוף. תנאי המעצר הקשים במחנה עופר והאיסור על מפגש עם עורכי דין, שהוטל על מי שנעצרו מאז "מבצע חומת מגן", הביאו להגשתן של 13 עתירות, שתיים מהן כלליות, שהוגשו בסמוך לקבלת העדויות הראשונות על המצב שם (ראו עמ' 6-9). הריסת בתים על יושביהם במחנה גינין הביאה לעתירת המוקד במטרה שיעשה כל מאמץ לחלצם (ראו עמ' 47). שתי עתירות כנגד גירושם של חסרי מעמד חוקי בשטחים, ושלוש עתירות כנגד הריסת בתיהם של משפחות מבצעי פיגועים, הוגשו גם הן מפאת הדחיפות שבמניעת הפגיעה.⁶ הסיבה הנוספת לגידול במספר העתירות לבג"ץ היתה הידרדרות משמעותית בתפקודן של הרשויות הישראליות. הדוגמה הבולטת לכך היא 14 עתירות הביאס קורפוס שהגיש המוקד בשם של 55 נעדרים, שמשפחותיהם פנו למוקד בבקשה לאתרם, והרשויות לא עשו די כדי למצאם (ראו עמ' 11-13). בין העתירות הנוספות שהגיש המוקד היו עתירה למתן אישור יציאה מהשטחים לשם קבלת טיפול רפואי, עתירה לאפשר ביקורי משפחה לעצירים במחנה קציעות, ועתירה מינהלית להשבת תושבותה של אם ירושלמית שאיבדה לא מכבר את מעמדה (ראו עמ' 36).

ב-25 מתוך העתירות שהוגשו על-ידי המוקד הושגה הצלחה חלקית או מלאה, לרוב ללא מתן פסק דין. 37 נעדרים אותרו על-ידי המדינה לאחר הגשת עתירת הביאס קורפוס בעניינם (השאר אותרו על-ידי המוקד); בתנאי המעצר בעופר חל שיפור לעומת המצב לפני הגשת העתירה, למרות שעדיין נותרו קשים מנשוא; צו גירוש בוטל; אישור היציאה ניתן; ותושבותה של האם הושבה לה. הישג נוסף הושג בעתירה לבג"ץ שהגיש המוקד בשנת 2001, כאשר המדינה התחייבה לקבוע ולפרסם לראשונה את התנאים בהם יוענק פטור מתשלום אגרות לרישום ילדים. הגשתן של עתירות כה רבות התאפשר, בין השאר, בזכות הכנתן של "עתירות מגירה" בהן גובש מערך טיעונים לאחר מחקר משפטי מקיף, שבוצע על-ידי המחלקה המשפטית של המוקד. עתירות אלה הוכנו בנושאים בעלי דחיפות עליונה, כגון הריסת בתים וגירוש, ובנושאים בהם עלה צורך תכוף, כגון הביאס קורפוס ואישורי יציאה.

בנוסף לעתירות לבג"ץ, המשיך המוקד בהגשתן וניהולן של תביעות אזרחיות לבתי המשפט במטרה לעשות צדק עם הנפגעים, להרתיע מפגיעה בזכויותיהם של אלו שעדיין לא נפגעו ולחייב את המדינה ב-accountability. שבע תביעות הוגשו במהלך מחצית השנה האחרונה, שבע נסתיימו והייצוג בכ-40 נמשך. שתיים מהתביעות הוגשו במסגרת פרויקט זכויות כלואים, בגין גרימת מות עציר ברשלנות, שלוש בגין מעשי אלימות של אנשי כוחות הביטחון כלפי פלסטינים, ושתיים בגין גרימת נזק לרכוש. שש תביעות נסתיימו בפשרה, ביניהן תביעה בגין חודשיים של כליאת שווא; שתי תביעות בגין פציעה; שתי תביעות בגין הכאה במעצר (ראו עמ' 19); ותביעה בגין מניעת מעבר יולדת במחסום (ראו עמ' 30). בערעור על פסק דין שניתן בתביעה בעניין פציעה מירי, קיבל בית המשפט המחוזי את עמדת המוקד, וביטל פרשנות מרחיבה שנתן בית משפט השלום להוראות הפתיחה באש ולמונח "פעולה מלחמתית", המעניק חסינות למדינה מפני תביעות (ראו עמ' 26).

שיתוף פעולה

מצב החירום שנוצר עם פלישות צה"ל לשטחי הרשות, הביא להידוק שיתוף הפעולה בין המוקד לבין ארגוני זכויות אדם אחרים, מחלוקת מקום עבודה ועד לעתירות משותפות לבג"ץ. במהלך פלישת צה"ל הראשונה ו"מבצע חומת מגן" לא יכלו עובדי ארגון אלחאק תושבי ירושלים להגיע למשרדי

⁶ במהלך החודשים יולי ואוגוסט הוגשו עתירות נוספות לבג"ץ בנוגע לגירושם של בני משפחות של חשודים בביצוע פיגועים והריסת בתיהם, שייסקרו ביתר פירוט בדו"ח הפעילות השנתי (ראו גם עמ' 45 ועמ' 48).

הארגון ברמאללה, בשל הלחימה והעוצר המוחלט שם, ולפיכך המשיכו לעבוד ממשרדי המוקד. גם עורכי דין מארגון אלדמיר נתקלו בבעיה דומה והמוקד שימש להם אכסניה. שיתוף הפעולה ההדוק עם שני ארגונים אלו, כמו גם עם ארגונים נוספים, התבטא גם בפעילות השוטפת של המוקד. בראשית "מבצע חומת מגן", נפרצו משרדי ארגון אלחאק שברמאללה על-ידי חיילים, שעצרו גם את עובד הארגון יאסר דיסי. המוקד פעל בדחיפות לאיתורו של יאסר ולמניעת פריצה נוספת של חיילים למשרדים. המוקד, אל-חאק ובצלם אספו כסף ומזון למשלוח משאית מזון לרמאללה הנצורה במהלך חודש אפריל.

פניות לאיתור עצירים נתקבלו מארגונים רבים, ביניהם מועדון האסיר, קאנון, בצלם, הוועד הציבורי נגד עינויים ואמנסטי. גביית תצהירים מעצירים ששוחררו זה מכבר ממחנה עופר, כהכנה לעתירה לבג"ץ, נעשתה במשותף על-ידי עורכי דין מהמוקד, אלחאק ואלדמיר, וניסיונות משותפים נעשו להשיב משוחררים אלה לבתייהם (ראו עמ' 10). פעילות המוקד לשיפור תנאי המעצר במחנה עופר ובמחנה קציעות נעשתה בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח, בצלם, רופאים לזכויות אדם (רל"א), עדאלה, קאנון, אלדמיר ואלחאק. התרת ביקורי עורכי דין במחנות אלו הושגה תוך שיתוף פעולה עם אלדמיר ועדאלה, כך גם ייצוגם של עצירים מינהליים רבים. המוקד עזר בהכנתן והשתתף בהגשתן של חמש עתירות לבג"ץ שהוגשו על-ידי האגודה לזכויות האזרח, עדאלה והמרכז הפלסטיני לזכויות אדם - עזה. דף עדכון יומי ובו דיווחים על פגיעות בזכויות אדם במהלך "מבצע חומת מגן", הוצא במשותף על-ידי בצלם, המוקד, רל"א והאגודה לזכויות האזרח. נציגי המוקד השתתפו ביום עיון שארגן הצלב האדום ובסדנה שארגן בצלם בנושא המשפט ההומניטרי. מנהלת המוקד השתתפה בסיוור הסברה על הפרת זכויות האדם בשטחים מטעם ארגון אמנסטי באירופה, עם נציגי ארגונים ישראליים נוספים.

בנוסף לשיתוף הפעולה המאומץ בזמן החירום, ארגן המוקד מפגשים עם נציגי האגודה ורל"א ועם עורכי דין פרטיים, שעסקו במגוון הנושאים הקשורים לתושבי מזרח ירושלים. המוקד מנהל מגעים עם ארגונים נוספים העוסקים בנושא ופועל לקיום שיתוף פעולה כנגד מדיניות הממשלה החדשה. כמו כן, נמשך שיתוף הפעולה במסגרת קואליצית ארגוני זכויות אדם למאבק בתיקון חוק הנוזיקין, המסדיר את חסינות המדינה מפני תביעות עקב פעילות מלחמתית. נציגי הארגונים הופיעו בפני ועדת חוקה חוק ומשפט בכנסת, וטענו כנגד הצעת התיקון, אך ללא הועיל (ראו עמ' 25-27). זו היתה גם השנה הרביעית ברציפות בה הוזמנו נציגים מטעם המוקד להעיד בפני ועדת האו"ם המיוחדת לחקירת הפרת זכויות האדם בשטחים על-ידי ישראל.

היערכות ארגונית

הגידול במספר הפניות החדשות במוקד מצגי תמונה חלקית בלבד של המאמץ שנדרש כדי לעמוד אל מול מצב החירום שנוצר עם פלישות צה"ל. מצד אחד, מספר שיחות הטלפון שנתקבלו במשרדי המוקד היה כפול לפחות ממספר הפניות החדשות שבגינן נפתח תיק. בעיקר אמור הדבר בפניות לאיתור עצירים. מפאת החשש הכבד לחיי יקיריהם, התקשרו מספר בני משפחה בנפרד למוקד, ולארגונים אחרים, שפנו אף הם למוקד בבקשה לאיתור. מצד שני, הטיפול בפניות בנושאים רבים הצריך השקעת מאמצים שלא נדרשו קודם לכן, זאת עקב ההידרדרות בתפקודן של הרשויות, שגרם לפניות חוזרות ונשנות אליהן; הקושי ביצירת קשר עם הפונים, עקב קריסת תשתית הטלפונים בחלק מן המקומות; ועזיבת הפונים את בתייהם מפחד הקרבות וההרס.

המוקד נערך במהירות על מנת להמשיך ולהעניק שירות לפונים אליו. שעות הפעילות הורחבו, ומשרדי המוקד אוישו שבעה ימים בשבוע, מהשעה שבע בבוקר ועד לארבע לפנות בוקר. עובדי מוקד החירום השתלבו במערך קבלת הקהל של המוקד ואליהם הצטרפו מתנדבים דוברי ערבית. נוספו שני קווי טלפון לקווים הקיימים, במטרה לאפשר לפונים רבים יותר להתקשר. הוקם צוות מיוחד לטיפול בפניות לאיתור עצירים, שכלל שלושה מעובדי המוקד, וחוזק במתנדבים ובעובדים זמניים. מערך המיחשוב אורגן מחדש והורחב ונהלי עבודה חדשים נקבעו. כל זאת במטרה לקצר עד כמה שאפשר את הזמן שבין קבלת הפנייה לאיתורו של הנעדר ומתן תשובה למשפחה. על-מנת לעמוד בעומס הפעילות השוטפת במוקד ובצורך הגובר בהגשת עתירות, השתמש המוקד בשירותיהם של עורכי דין חיצוניים ב-13 מהעתירות שהגיש.

טרם פלישות צה"ל, נערך דיון אסטרטגי בוועד המנהל של המוקד, על-מנת לבחון את פעילותו הנוכחית ולהתוות את עתידו של הארגון, במהלכו נסקרה פעילות המוקד ב-14 שנותיו, הופיעו נציגים מארגוני זכויות אדם אחרים ונערך דיון ראשוני בו הוחלט על הקווים המנחים להמשך הדיון. המוקד ממשיך בהקמתה של מחלקת שירותי מידע, במסגרתה יוקם אתר אינטרנט, שיכלול חומר משפטי הנוגע לתחומי פעילותו של המוקד, יוכנו ויופצו דוחות נושאים ותרוכז מלאכת ההסברה. במהלך חודש יוני הורחבו משרדי המוקד כדי להכיל את המספר הגדל של העובדים בו ולשפר את התנאים בהם מתקבלים הפונים המגיעים למשרדיו.

זכויות כלואים

"לא יהיה אדם נתון לעינויים, ולא ליחס או לעונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים." (סעיף ה)
"לא ייאסר אדם, לא ייעצר ולא יוגלה באופן שרירותי." (סעיף ט)

במהלך פלישותיו לשטחי הרשות עצר צה"ל למעלה מ-7,000 פלסטינים, רובם חפים מפשע, וכלא אותם בתנאים בלתי אנושיים ומשפילים. מידע על מקום מעצרם לא נמסר למשפחות, נאסר עליהם בצו גורף להיפגש עם עורכי דין במהלך 18 הימים הראשונים למעצרם, וכנגד מאות מהם הוצאו צווי מעצר מינהליים. המוקד להגנת הפרט עתר לבג"ץ לשיפור תנאי המעצר הקשים ולהסרת מניעת המפגש בינם לבין עורכי דינם, טיפל באלפי פניות לאיתור נעדרים של בני משפחה וארגונים וייצג עשרות עצירים מינהליים בערכאות השונות.

מחנה עופר

רוב הפלסטינים שנעצרו בגדה המערבית מאז פלישת צה"ל הראשונה לשטחי הרשות, הועברו למחנה עופר. חלקם נותרו בו וחלקם הועברו למתקני חקירה של השב"כ, למחנה קציעות ולמתקני כליאה אחרים בישראל. המחנה נמצא ממערב לרמאללה, ושימש, עד לחודש מרץ, כמחסן חירום צבאי. בזמן פלישת צה"ל הראשונה הפך המחנה למתקן כליאה זמני. הוא נפתח ב-10 למרץ, יומיים לאחר המעצרים ההמוניים שביצע צה"ל במחנה הפליטים נור-א-שמס שליד טול כרם. כעשרה ימים מאוחר יותר, עם שחרורם של העצירים האחרונים מפלישה זו, נסגר המחנה, רק כדי להיפתח שוב ב-30 למרץ, עם תחילת גלי המעצרים של הפלישה השנייה. עם קבלת המידע הראשוני על התנאים הקשים בהם מוחזקים העצירים במחנה, פעל המוקד, בשיתוף פעולה הדוק עם ארגוני זכויות אדם אחרים, על מנת לשפרם. ראשית, ניסה המוקד לאפשר את ביקורם של עורכי דין ונציגי ארגונים במחנה, כדי לעמוד על המצב ששורר בו. לאחר דחיית העתירה לבג"ץ בעניין הביקור, החל תהליך איסוף העדויות מאלה ששוחררו מהמחנה, כהכנה לעתירה נוספת בה נדרש שיפור מיידי בתנאי המעצר במחנה. משהתארכו הדיונים בעתירה זו, החל המוקד להגיש עתירות פרטניות הנוגעות לתנאי המעצר.

ניסיון לביקור במחנה

על התנאים המחפירים בהם היו נתונים העצירים במחנה עופר למד המוקד להגנת הפרט ב-4 לאפריל, עת נוצר קשר טלפוני עם ראשוני המשוחררים ממנו, במסגרת הליכי האיתור. מהשיחות עלתה תמונה חמורה ביותר של תנאים תת-אנושיים, הפוגעים בכבוד האדם ומסכנים את בריאותם של העצירים. בו ביום פנה המוקד לצה"ל ולפרקליטות המדינה, בדרישה כי יונהגו במחנה עופר תנאי כליאה נאותים, יוסדר טיפול רפואי נאות לעצירים וכן כי תוסדר כניסתם של עורכי דין ונציגי ארגונים לזכויות אדם על מנת לעמוד על תנאי המעצר בו. עדויות שהגיעו לארגוני זכויות אדם אחרים השלימו את התמונה הקשה בתיאורי אלימות ומחסור חמור במזון. בכך התחדד הצורך במפגש העצירים עם עורכי הדין, ככלי לשיפור תנאי מעצרם. מפגש כזה יקל על תחושת הבידוד וחוסר התקווה של העצירים, יאפשר גביית עדויות מהימנות לגבי המצב, ויחייב את האחראים במחנה לשפר את התנאים השוררים בו.

ב-5 לאפריל, לאחר שלא נתקבלה תשובה רשמית מצה"ל, עתר המוקד לבג"ץ, בדרישה לאפשר לעצירים במחנה עופר להיפגש עם עורכי דינם. בליל שבת, לאחר הגשת העתירה, שיגר צה"ל למוקד העתק מצו 1500. הצו, שהוצא באותו יום על-ידי מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, הסמיך כל קצין מדרגת סרן לעצור כל אדם בגדה למשך 18 ימים, במהלכם נאסרה פגישתו עם עורך דין. רק לאחר 18 ימים אלה יובא אותו עציר בפני שופט. הצו חל על כל מי שנעצר מאז ה-29 למרץ, תחילת "מבצע

עתירה
לבג"ץ

חומת מגן". כך נותקו מהעולם החיצון באופן "חוקי" אלפי עצירים, נתונים לחסדי סוהריהם הפטורים מכל בקרה וביקורת חיצונית, משפטית או ציבורית. המדינה נימקה את מניעת המפגש הגורפת בצורך של זיהוי מאות העצירים ומיונם לאלו נגדם מתקיימים חשדות כלשהם, אלה שמעצרים יוארך, ולחפים מפשע, שישוחררו. טענת המדינה היתה כי מפגש עם עורך דין עלול לסכל את הבירור והמיון הללו ובכך לפגוע בחקירה ובביטחון. ב-7 לאפריל דחה בג"ץ את עתירת הארגונים. עם זאת, רמז בית המשפט כי תוך זמן סביר יבשילו התנאים המאפשרים לשקול את נסיבותיו הייחודיות של כל עציר, ואז ייתכן כי לצו הגורף לא תהיה אחיזה לגביו. בעבור פסק הזמן החל המוקד לפעול בדרך זו (ראו עמ' 9).

איסוף עדויות

מיד לאחר פסיקת בג"ץ החל המוקד לחפש אחר עצירים שצו 1500 אינו חל עליהם, ולכן זכאים הם לפגישה עם עורך דין. הליך איתור העצירים העלה כי חלק ממי שהיו עצורים במתקני המעצר הצבאיים בגדה לפני ה-29 למרץ, הועברו למחנה עופר. בשיתוף עורכי דין מארגון אלדמיר, פנה המוקד למפקד מחנה עופר ב-8 לאפריל, בבקשה להסדיר את מפגשם עם אותם עצירים. זמן קצר לאחר הפנייה הועברו אותם עצירים מעופר למתקני כליאה אחרים, בהם הותר לעורכי הדין לבקרם. בכך התחזקה ההנחה כי צה"ל אינו מעוניין לחשוף את תנאי המעצר במחנה עופר לעין חיצונית.

עם חסימת אפיק המפגש עם עורכי הדין, נגבו עדויות מפורטות מאלו ששוחררו זה מכבר ומשפחותיהם עמדו בקשר עם המוקד במסגרת איתורם. עת הצטברו עדויות אלה, שהצביעו על המשך המצב הקשה, פנה המוקד לצה"ל וחזר על דרישותיו להנהיג במחנה תנאי כליאה נאותים ולהסדיר את ביקורם של נציגי ארגונים לזכויות אדם על-מנת לעמוד על התנאים בו, ביקור שאינו אסור בצו 1500. במקביל, נודע כי מבין עשרות המשוחררים השוהים בקלנדיה, יש מי שיהיו מוכנים למסור תצהיר חתום על הקורות אותם מיום מעצרים. ב-13 לאפריל, לאחר מגעים ממושכים שניהל המוקד עם המינהל האזרחי, התאפשר לעורכי דין מהמוקד ומארגונים נוספים להגיע למקום ולגבות תצהירים.

למחרת, מיד לאחר שהמוקד הודיע על כוונתו להגיש עתירה לבג"ץ בנושא, נתקבלה תשובת צה"ל לפניות הקודמות של המוקד ולפיה תנאים נאותים היו קיימים במחנה עופר כבר מראשית הפעלתו כמתקן כליאה. תשובה זו עמדה בסתירה גמורה לעדויות שנגבו יום קודם לכן בקלנדיה. מעדויות אלו עלה מראה בלתי נסבל: צפיפות רבה באוהלים הקרועים, שבכל אחד מהם שהו כ-60 איש, ובסככות המחוררות, שתחת כל אחת מהן נדחקו עד 300 איש. תחושת רעב תמידית כתוצאה מכמות דלה של מזון - שכללה קופסת גבינה וקופסת חומוס לכל שישה עצירים, פרי אחד או ירק אחד, שניצל קפוא ושלוש מצות ליום - ושסופקה ללא כלי אוכל. חשיפה למחלות עקב תנאי הגיינה ירודים, ללא בגדים להחלפה, ללא נייר טואלט, מים חמים, סבון ומגבת אישיים, וללא יכולת לנקות את חדרי השרותים המזוהמים. טיפול רפואי, מעבר לקבלת כדורים לשיכוך כאבים, לא ניתן, גם במקרי פציעה.

עתירה כללית - תנאי מעצר

ב-18 לאפריל הגיש המוקד בשמו ובשם של שישה ארגונים ישראלים ופלסטיניים נוספים עתירה לבג"ץ בדרישה לאפשר תנאי החזקה וכליאה מינימליים, אנושיים, הולמים ומכובדים לעצירים במחנה עופר ובמקומות הריכוז, טרם העברתם אליו. כמו כן נדרש בעתירה לאפשר את ביקורם של נציגים מטעם ארגוני זכויות אדם במחנה, על מנת לעמוד על תנאי הכליאה בו. לעתירה צורפו תצהירים ועדויות, שנגבו בקלנדיה ובאמצעות הטלפון, שפירטו את התמונה הקשה של הליך המעצר

והשהות בעופר. תצהירו של רמזי אל-נברסי, בן 24, שנעצר ב-30 למרץ ברמאללה, היה אחד מאלה שצורף לעתירה. בסופו של התצהיר, שבו תוארו ימי מעצרו לפרטיהם, הוסיף:

זוהי ללא ספק התקופה הקשה ביותר בחיי. מעולם לא חשתי כה מושפל ומבוזה. ימים שלמים של תחושות קור ורעב, בגדים מלוכלכים, היעדר טיפול רפואי בסיסי – כל אלה נטעו בי תחושה קשה שאינני זוכה ליחס כאל בן אנוש. יחס כזה אינו מתאים אפילו לבעלי חיים... עד היום אינני מבין מדוע נעצרתי מלכתחילה ומדוע היה צריך להחזיק אותי משך 10 ימים במעצר.

כשבוע לאחר הגשתה, התקיים דיון בעתירה בבית המשפט. המדינה טענה כי בעוד שבימים הראשונים היו קיימות בעיות בחלק מן הנושאים שהועלו בעתירה, שנגרמו עקב מספרם הגדול של העצירים, הרי המצב תוקן במהירות ותנאי הכליאה במחנה שופרו להפליא. בתגובה לכך הציג המוקד תצהיר, שנגבה ב-21 לאפריל מעציר מינהלי ששוהה במחנה, ובו הוא מעיד על שיפור זניח בתנאים, שנותרו קשים ובלתי אפשריים. גביית התצהיר התאפשרה לאחר שב-20 לאפריל הורשו עורכי דין, לראשונה, להיכנס למחנה עופר על-מנת להיפגש ולייצג עצירים שצו 1500 כבר לא חל עליהם, כיוון שהוצאו נגדם צווי מעצר מינהליים. בית המשפט קבע כי חמישה נציגים מארגוני זכויות האדם שבשםם הוגשה העתירה יורשו לבקר במחנה עופר ויגישו את התרשמותם לבית המשפט, אשר יקבל גם את תגובת המדינה ורק אז יכריע בנושא.

הביקור יצא אל הפועל ב-22 למאי, לאחר שהמדינה חזרה בה מסירובה לאפשר מפגש בין נציגי הכלואים לנציגי הארגונים. בביקור, שהיה קצוב בזמן והוגבל לאזור קטן מהמחנה, עמדו נציגי הארגונים על התנאים הקשים ששררו באותו אזור של המחנה: צפיפות, חוס בלתי נסבל, היעדר טיפול רפואי בחולים כרוניים, מזון לא מספיק ובאיכות ירודה, וחוסר מעש מוחלט שנכפה על העצירים. מהשיחות הקצרות עם שניים מהעצירים, התברר כי מצב זה נחשב כשיפור לעומת התנאים ששררו לפני הגשת העתירה ולפני הביקור. לאחר הביקור התפרסם בעיתונות דבר קיומו של דו"ח פנימי שהוכן בפרקליטות המדינה כהכנה לתשובה על העתירה לבג"ץ. דו"ח זה, על-פי הפרסום, מאשש אחת לאחת את העובדות אותן שטחו הארגונים בעתירה, ומחייב את שלטונות המחנה לשפר במהירות את התנאים בו, עד לדיון הראשון בעתירה.⁷ בכך ניתנה דוגמה לכוחן היחסי של עתירות לבג"ץ. עצם הגשתן, מחייבת את המדינה לחקור את מעשיה ולשפרם לפני שהיא באה בשערי בית המשפט.

לאחר הביקור הוסכם בין הארגונים לבין המדינה על ניסיון לפתור את בעיית התנאים הקשים ללא התערבות בית המשפט, וזאת על מנת לקצר הליכים לטובת העצירים. המוקד הכין רשימת דרישות לשיפור תנאי הכליאה במחנה עופר, ביניהן: צמצום מספר העצירים המוחזקים בכל אוהל, הצבת מאווררים להקלת החום הכבד, אספקת בגדים מתאימים ומוצרי הגיינה אישיים, הענקת טיפול רפואי הולם לחולים הכרוניים, שיפור במספר ובאיכות השירותים והמקלחות, ומתן אפשרות לקבלת ספרי לימוד על מנת שהסטודנטים והתלמידים מבין העצירים יוכלו לגשת לבחינות, שעמדו בפתח. הרשימה נשלחה לפרקליטות המדינה, שהעבירה אותה לצבא. בפני בית המשפט טענה המדינה כי, מאחר שכבר לא מדובר בתנאי החזקה מינימליים ואנושיים, דין העתירה להימחק, אך בג"ץ החליט להמשיך לדון בה ופסק הדין אמור להינתן בקרוב.

⁷ אורי בלאו, כל העיר, 24.5.02.

עתירות פרטניות – תנאי מעצר ומפגש עם עורך דין

במקביל להתנהלות העתירה הכללית החל המוקד לפעול גם במישור הפרטני, והגיש מספר עתירות לבג"ץ בשמם של עצירים יחידים התוקפות תנאי כליאה במחנה, במטרה לחייב את המדינה לשפר את אותם תנאים לכלל העצירים.

עתירה
לבג"ץ

ב-30 לאפריל, סמוך לשעה חמש לפנות בוקר, נעצר נ"י, תושב חברון בן 45, מביתו כשרק פיגמה ומקטורן לגופו. מיום מעצרו ובמשך כשבועיים לא קיבל נ"י ולו בגדים תחתונים. לאחר שהוצא נגדו צו מעצר מינהלי, הביא לו עורך דינו בגדים להחלפה. חיילי צה"ל אסרו על העברת הבגדים ואף פנייה ליועץ המשפטי של הגדה המערבית ועוזריו, ששהו באותו זמן במקום, לא הועילה. יום לאחר מכן הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בדרישה שצה"ל ימלא את חובתו, להנפיק לעצירים בגדים להחלפה או לאפשר לחלופין הכנסת בגדים מהחוץ. בתשובה לעתירה התחייבה המדינה לספק לעצירים בגדים להחלפה. (תיק 17831)

מלבד תנאי המעצר פעל המוקד לאפשר לעצירים לפגוש את עורכי דינם בהקדם האפשרי, על-מנת לקצר את סבלם של החפים מפשע. המוקד השתתף בעתירה לבג"ץ שהוגשה על-ידי האגודה לזכויות האזרח, התוקפת את חוקיותו של צו 1500 כפוגע בזכויות לחירות אישית והליך הוגן ובזכות עציר להיפגש עם עורך דינו. בנוסף, לאחר שעבר פרק הזמן הסביר בהתאם לפסיקת בית המשפט העליון בעתירת המוקד, פעל המוקד פרטנית להסרת האיסור על מפגש עצירים שנעצרו מתוקף צו 1500 עם עורכי דינם.

עתירה
לבג"ץ

ת"ח, בן 38 ואב לתשעה, נעצר ב-2 למאי. נ"ש, בן 37 ואב לשלושה, נעצר ב-26 ליוני. מעצרים נעשה מתוקף צו 1500 ולכן נאסר עליהם להיפגש עם עורך דין. לאחר שכל אחד מהם אותר במחנה עופר, הגיש המוקד בשמם עתירות לבג"ץ, על מנת להסיר את מניעת המפגש. יום לאחר הגשת העתירה בשמו של ת"ת, התירה לו המדינה להיפגש עם עורך דינו בבית המעצר בירושלים. יום לאחר הגשת העתירה בשמו של נ"ש, נמסר כי בפועל הוסר כבר האיסור על מפגש בינו לבין עורך דינו וכי המידע על תוקפו של האיסור בטעות יסודו. המוקד ביקש מבג"ץ להשית הוצאות על המדינה עקב טעותה, שחייבה את הגשת העתירה, ובג"ץ נעתר לבקשה. (תיקים 17830, 17896)

גם כאשר הותר לעצירים במחנה עופר להיפגש עם עורכי דינם, נערך מפגש זה בתנאים לא סבירים. המוקד עתר לבג"ץ באופן פרטני גם בנוגע לנושא זה.

עתירה
לבג"ץ

בסוף חודש אפריל נעצר מ"ק מביתו שבחברון והושם במעצר מינהלי לשלושה חודשים. ב-13 ליוני נפגש עימו עורך דינו במחנה עופר. במהלך המפגש היו ידיו של מ"ק אזוקות באזיקי פלסטיק, והחייל שליווה אותו לאוהל בו נערך המפגש התיישב במרחק של כשני מטרים מהשולחן. היועצת המשפטית של מחנה עופר טענה כי היא ערה לעניין תנאי הביקור אך "זה מה שיש". כחודש קודם לכן כבר נעשתה פנייה ליועץ המשפטי לגדה המערבית בעניין, שנותרה ללא מענה. המוקד עתר לבג"ץ כנגד איזוקו של מ"ק במהלך הפגישה עם עורך דינו, המהווה פגיעה בכבודו במידה העולה על הנדרש וכנגד נוכחות החייל בקירבה יתרה, שאינה מאפשרת קיומה של פגישה ביחידות, כמתחייב בחוק. העתירה עדיין לא נדונה. (תיק 17894)

משוחררים

תלאותיהם של העצירים במחנה עופר לא הסתיימו עם שחרורם. תהליך השחרור עצמו היה, לרוב, ארוך ומשפיל.

א"ב, בן 15, נעצר מבית משפחתו בקלקיליה ב-5 לאפריל. הוא אותר על-ידי המוקד במחנה עופר אך מאוחר יותר נעלם ממנו, ולא אותר במקום אחר. ב-19 לאפריל עתר המוקד בעניינו לבג"ץ. בתשובה לעתירה מסרה המדינה כי א"ב עצור במחנה עופר אך אמור להשתחרר למחרת. ביום המחרת עמד המוקד בקשר עם משפחתו של א"ב שלא שב עד לשעות הערב. לאחר מספר פניות לרשויות נמסר לבסוף כי א"ב שוחרר ב-5 אחר הצהריים, אך הוא הגיע לבית משפחתו רק בשעה 3 לפנות בוקר. מסיפורו עלה כי מהשעה 9:00, עת קראו למשוחררים לעלות לאוטובוסים, ועד לשעה 23:00 שהו המשוחררים באוטובוס, כשהם אזוקים, ללא מים וללא מזון. במהלך אותו זמן נקראו אחד אחד לחדר החקירות של השב"כ במחנה, על מנת לוודא כי אכן זהות המשוחררים נכונה. ב-23:00 יצא האוטובוס את מחנה עופר והגיע, על 50 המשוחררים שבו, לפאתי קלקיליה לאחר חצות. א"ב גר בקצה השני של העיר ומאחר שחשש שחיילים יירו בו, התגנב באיטיות לעבר ביתו, והגיע ליעדו בשעה שלוש. באותו אוטובוס ששיחרר את העצירים בקלקיליה היו רבים שאינם מהאזור והם הגיעו לבתיהם רק לאחר ימים רבים. (תיק 17772)

הצבא שיחרר רבים במקומות המרוחקים מבתיהם. משוחררים אלה שהו ימים רבים במקומות זרים והסתכנו במסעות לאורך הגדה המבותרת במחסומים. כ-130 פלסטינים, ששוחררו ממחנה עופר בלילות שבין ה-3 ל-6 לאפריל, שוחררו ליד קלנדיה. תושבי רמאללה ואלבירה הצליחו להגיע לבתיהם ברגל, אך אלו שבתיהם ביישובים אחרים, לא יכלו לשוב אליהם ושהו במועדון קהילתי שם. ניסיונות המוקד ואל-חאק לארגן אוטובוסים פרטיים שיסיעו אותם לבתיהם, נכשלו.

חפציהם האישיים של משוחררים רבים נלקחו מהם בעת מעצרים או בעת קליטתם במחנה עופר ולא הוחזרו להם עם שיחרורם. תעודות זהות, מסמכים רשמיים אחרים, כסף ומכשירי טלפון נייד הוחזרו על-ידי החיילים ואין יודע היכן הם והאם יוחזרו. המוקד פנה לצה"ל בדרישה שתוסדר החזרת חפצי העצירים עם תום מעצרים, ומאז חל שיפור בנושא.

א"ע הוא צלם עיתונות המצלם עבור רשתות ישראליות וזרות. ב-2 לאפריל נעצר ברמאללה על-ידי חיילי צה"ל, שלקחו ממנו את כל הציוד שנשא. ציוד זה כלל מצלמה, שכפץ, ארנק ושני טלפונים סלולריים. א"ע הוחזק בעופר עד ל-25 לאפריל, ללא שנקטו נגדו הליכים כלשהם. עת שוחרר לא הוחזר לו ולו פריט אחד מהציוד שנלקח ממנו. לאחר פנייתו למוקד נשלח מכתב ליועץ המשפטי לגדה המערבית ובו דרישה להשיב לא"ע את רכושו שנגזל ממנו. (תיק 17812)

איתור

"חובת הודעה זו [דבר המעצר ומקום המעצר] הינה פועל יוצא מזכות יסוד הנתונה לאדם שנעצר... זכות זו זכות טבעית היא, ונגזרת היא מכבוד האדם ועקרונות הצדק הכלליים..." (בג"צ 670/89).⁸

החקיקה בשטחים מחייבת את השלטונות בהודעה "ללא שיהוי" למשפחה אודות מעצרו ומקום מעצרו של אדם. הודעה זו חשובה הן למען ידעו בני משפחתו מה עלה בגורלו של קרובם, האם עציר הוא או חלילה מת, והן כיצד ניתן להושיט לו את העזרה הדרושה כדי להגן על חירותו. צה"ל מעולם לא מילא חובתו זו. בעתירה לבג"ץ שהגישו המוקד להגנת הפרט והאגודה לזכויות האזרח בשנת 1995,⁹ נקבע הסדר המחייב את הרשויות, מצד אחד, להודיע למשפחת העציר ועורך דינו על דבר ומקום מעצרו, אם בטלפון ואם באמצעות גלוית דואר ומצד שני, להעביר מידע מעודכן בנוגע למקומו של כל עציר לארגונים ציבוריים ולעורכי דין, וזאת באמצעות מרכז שליטה במפקדת קצין משטרה צבאית, שאמור להיות מעודכן על-ידי צה"ל, המשטרה, שירות בתי הסוהר והשב"כ.

⁸ בג"צ 670/89 ענדא ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון ואח', פ"ד מג (4), 515, בעמ' 517.

⁹ בג"צ 6757/95 חירבאוי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון, טרם פורסם.

הסדרים אלה, שקוימו לאורך השנים באופן חלקי בלבד (במקרים בודדים קיבלה משפחה הודעה כלשהי על מעצרו של בנה), קרסו כבר עם הפלישה הראשונה של צה"ל. כ-1,700 פלסטינים נעצרו בגדה המערבית בזמן פלישה זו. המוקד קיבל פניות לאיתורם של 500 מהם. את מאות העצירים שהוחזקו במחנה עופר, שנפתח כמתקן כליאה במהלך הפלישה, לא ניתן היה לאתר, כיוון שצה"ל לא נערך למסירת מידע לגביהם, גם לא למרכז השליטה. רשימה של כ-100 שמות עצירים שהמוקד לא הצליח לאתרם הועברה לפרקליטות המדינה ב-14 למרץ, כדי להצביע על חומרת הבעיה ולחייב את האחראים במחנה עופר למעשה שיביא מזור לחוסר הוודאות של המשפחות. מאחר שכמעט כל העצירים שוחררו מספר ימים לאחר שנעצרו, לא היה עוד צורך באיתורם.

בתחילת "מבצע חומת מגן" עמד המוקד מול שוקת שבורה. עיכוב של יותר משבוע במתן תשובות מרכז השליטה על מקום המעצר ותשובות בלתי נכונות או לא מעודכנות, היו תוצאה של חוסר ההיערכות של צה"ל למעצרים ההמוניים, וזאת למרות הניסיון המר מגל המעצרים בפלישה הראשונה. נראה היה כי לא הופק ולו לקח אחד. בחצרות בתי ספר, בכיכרות ובשטחים המגודרים, בהם הוחזקו אלפים בשעות ובימים הראשונים למעצרים, לא בוצע בדרך כלל רישום. כאשר הועברו העצירים למחנה עופר, עברו ימים מספר עד שפרטיהם הועברו למרכז השליטה. הרישום במחנה היה רשלני ומספר לא מבוטל של עצירים נרשמו בשם או בתעודת זהות שגויים. מחסור בכוח אדם במרכז השליטה ופעולת הרשויות בנוהל חג, עקב חג הפסח, הוסיפו גם הוא לתוהו ובוהו ששרר בראשית המבצע. כל זאת התרחש בעת שהדחיפות בהעברת המידע היתה גבוהה יותר מאשר בימים כתיקונם, עקב הפעולות הצבאיות הנרחבות. משפחות שקרוביהן נעלמו לא ידעו לבטח האם נעצרו או שמא נפצעו או נהרגו בחילופי האש.

בכדי להביא לשיפור המצב, פנה המוקד ב-1 לאפריל לפרקליטות המדינה והתריע על אוזלת ידן של רשויות הצבא בכל הנוגע למסירת מידע על מקום החזקתם של עצירים. פנייה זו לא גרמה לשינוי כלשהו בתפקוד צה"ל. גם הפניות הפרטניות לפרקליטות לא נענו. במקביל, התאים המוקד את האופן שבו טופלו האיתורים על מנת להתמודד עם אלפי הפניות לאיתורם של יותר מ-2,000 נעדרים, שנתקבלו במהלך חודש אפריל. הוקם צוות מיוחד שריכז את הנושא, שונה מערך המחשוב, גויסו מתנדבים ואומצו נהלי עבודה חדשים. בעקבות חוסר המעש של פרקליטות המדינה, הוחלט לוותר על הנוהג לפיו פנה המוקד, לאחר שנמסרה לו תשובה שלילית ממרכז השליטה, לפרקליטות קודם להגשת עתירה לבג"ץ, ולעתור ישירות לבית המשפט על-מנת שיחייב את המדינה בתשובה. כל עתירה לבג"ץ מחייבת, מצד אחד, בירור פרטים מדוייקים לגבי הנעדר ולגבי נסיבות היעלמו, שבתנאים ששררו בשטח היה כמעט בלתי אפשרי, ומצד שני בירור מקיף אצל הרשויות לגבי מקום הימצאו, שכלל, בנוסף לבדיקה מול מרכז השליטה, גם פנייה למקומות מעצר אפשריים.

ב-4 לאפריל עתר המוקד לבג"ץ. לעתירה זו היו שני פנים – האחד עקרוני, בקשה למתן צו על תנאי שיחייב את הרשויות להיערך כראוי לקיום חובתם למסירת מידע למשפחות העצירים ללא שיהוי. הפן השני, אישי, בקשה למתן צו הביאס קורפוס בעניינם של שני נעדרים, שיחייב את צה"ל להודיע באופן מיידי האם עצירים הם והיכן.

ב-1 לאפריל החל צה"ל להפגין את בניין אלראמוני שברמאללה, בו שהה אותה עת א"ג. כאשר ניסה להמלט דרך החלון, נפל א"ג ונפצע. צוות רפואי הגיע למקום והחל לטפל בו, אך חיילי צה"ל עצרו את א"ג ולקחו אותו עימם. מאחר שעד ל-4 באפריל לא הצליח מרכז השליטה לאתר, הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמו ובשם נעדר אחר. תשובת המדינה היתה כי א"ג אינו נמצא בידיה. במקביל להגשת העתירה המשיך המוקד במאמציו לאתר את א"ג בבתי החולים, ולבסוף הוא אותר באחד מהם, שם

עתירה
לבג"ץ

היה תחת שמירת חייל, שלא התיר לעורך הדין של המוקד לבקרו כדי לבדוק את מצבו ולשוחח עימו. המוקד המשיך במעקב אחר מקום מעצרו של א"ג ולאחר שהועבר למחנה עופר, למרות שלא חל שיפור במצב בריאותו, התערב המוקד והוא אושפז שוב בבית חולים. הפעם הותר לעורך דין מטעם המוקד לבקרו. א"ג עבר ניתוח ממנו הוא מתאושש. (תיק 17761)

בעקבות עתירה זו חלה היערכות מחדש במרכז השליטה, ששיפרה לאין שיעור את תפקודו, אך המידע שהגיע אליו נותר חלקי, משובש ולא עדכני. הבעיות הנמשכות וחוסר היענותה של פרקליטות המדינה לפניית המוקד מצד אחד, והחשיבות הגוברת למידע מדויק אודות מקום מעצרו של העציר, כדי לאפשר את ייצוגו על-ידי עורך דין בדיונים משפטיים הנוגעים להארכת מעצרו, אישור צו מעצר מינהלי שהוצא נגדו או לתנאי מעצרו מצד שני, הביאו את המוקד לפנות שוב לבג"ץ בסוף אפריל. שלוש עתירות הוגשו בשם 21 איש. בעקבות עתירות אלו פעלו הרשויות בראשית מאי לעידכון פרטיהם של העצירים במחנה עופר, וכך ניתן היה למסור למשפחות רבות נוספות מידע על מקום הימצאם של יקיריהם, שעד כה לא ידוע היה היכן הם.

העתירה לבג"ץ לא תמיד גרמה למדינה לעשות את מירב המאמצים למציאת העציר, ורק אחרי עבודה מאומצת של המוקד ניתן היה למסור למשפחה המודאגת על מקום מעצרו.

עתירה
לבג"ץ

ו"ע, בן 22 מדורה שבנפת חברון, נעצר מביתו ב-24 למאי לפנות בוקר. באותו יום הצליח ליצור קשר עם אמו והודיע לה כי הוא נמצא במתקן המעצר של החטיבה המרחבית יהודה וביקש שימונה לו עורך דין. כאשר ניסה עורך הדין לבקרו במתקן, ו"ע כבר לא היה שם. משפחתו פנתה למוקד, אך התשובה על הברורים החוזרים והנשנים היתה אחת, לא אותר. ב-6 ליוני הגיש המוקד בשמו ובשם שלושה נעדרים אחרים עתירה לבג"ץ. מקום מעצרו של שניים מהנעדרים נמסר, אך לגבי ו"ע נטען כי לא קיים כל מידע לפיו הוא מוחזק במעצר בידי כוחות הביטחון. מאחר שהאיש נעצר מביתו והודיע כי הוא מוחזק במתקן צבאי, המשיך המוקד במאמציו לאתרו. ב-20 ליוני הגיע מידע למוקד כי יתכן שו"ע מוחזק בכלא אשקלון במתקן חקירות של השב"כ, אך תחת שם משפחה שונה. המידע הועבר מייד לפרקליטות המדינה על-מנת לקבל תשובה רשמית וברורה האם מדובר באותו אדם. אך המדינה בשלה, גם תחת שם המשפחה החדש לא נמצא העציר בידיה. ב-1 ליולי נסע עורך דין של המוקד לכלא אשקלון ונפגש עם ו"ע, שלא רק שהה שם מאז ה-25 למאי, יום לאחר שנעצר, אלא מעצרו אף הוארך על-ידי שופט פעמיים. הודעה על מקום מעצרו הועברה מיידית למשפחה ובג"ץ נדרש להשית את הוצאות המשפט על המדינה מאחר שמסרה מידע שגוי. (תיק 17855)

לעומת זאת, הביאה לעיתים העתירה לבג"ץ לבחינת מעצרו של העותר מחדש ולשחרורו. עשרה מבין שלושים ושבעה הנעדרים שאותרו על-ידי המדינה, לאחר עתירת המוקד בשמם לבג"ץ, שוחררו לאחר איתורם.

עתירה
לבג"ץ

ח"ר נעצר מביתו שברמאללה ב-1 לאפריל. משפחתו פנתה למוקד והוא אותר במחנה עופר. לאחר כשבועיים, נעלם ח"ר ממחנה עופר ולא אותר על-ידי מרכז השליטה במתקני הכליאה בישראל או בשטחים. בתשובת המדינה לעתירה לבג"ץ שהוגשה בשמו ובשם שבעה נעדרים אחרים ב-1 למאי, נאמר כי ב-15 לאפריל הוצא כנגד ח"ר צו מעצר מינהלי למשך שלושה חודשים, כעשרה ימים מאוחר יותר הוצא נגדו צו מעצר מינהלי נוסף, בטעות, לשלושה חודשים, אך נכון ליום מתן התשובה לא ניתן לאתרו. יום לאחר מסירת מידע זה איתרו הרשויות את ח"ר במחנה עופר, עניינו נדון שוב בפני שופט אשר הורה על שחרורו. ח"ר שוחרר ב-7.5.02. (תיק 17793)

מאז "מבצע חומת מגן" פחת מספר המעצרים ההמוניים שמבצע צה"ל. הירידה במספר הנעצרים בכל יום צמצמה אמנם את היקף הבעיות שיוצר תפקודן הלקוי של הרשויות, אך העיכובים במסירת המידע וחלקיותו ממשיכים לפגוע בעצירים ובמשפחותיהם. המוקד, שקיבל מאז סיומו של "מבצע חומת מגן" ועד לסוף חודש יוני פניות לאיתורם של כ-1400 איש, ממשיך לפעול מול רשויות הצבא, פרקליטות המדינה ובית המשפט, על מנת לפתור בעיות אלו.

גירוש

בין אלפי הפלסטינים שנעצרו במהלך פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית, היו רבים להם לא היה מעמד חוקי בגדה, חלקם בני משפחות מהשטחים שבקשתם לאיחוד משפחות או הארכת רשיון הביקור לא טופלה מאז תחילת האינתיפאדה, כחלק מהמדיניות הישראלית של הקפאת הטיפול בנושאים אלה. למרות מקריות מעצרם, ולמרות שרובם לא היו מעורבים בכל פעילות ביטחונית או פוליטית, מעמדם הפך את אותם למועמדים לגירוש. איתורם נתקל בקשיים רבים, כיוון שאין להם מספר זהות על-פיו נערך החיפוש במתקני הכליאה. כ-30 עצירים שהמוקד פעל לאיתורם, גורשו בטרם אותרו. בעניינם של אלה שהמוקד הצליח לאתר לפני שגורשו, התבצעה פנייה דחופה לצה"ל שיעכב את גירושם. בעניינם של שניים אף הוגשו עתירות לבג"ץ. אחת מהן נמצאת עדיין בדיון ובשנייה שוחרר העציר לביתו שבגדה.

עתירה
לבג"ץ

מ"מ הגיע עם אימו לגדה המערבית בשנת 1993, ימים ספורים לאחר מות אביו. באותה עת היה מ"מ בן 11. המוקד טיפל בבקשת איחוד המשפחות של אימו מאז שנת 1994, עת התחתנה עם אחי בעלה, תושב הגדה, על-פי מצוות הדת. בקשת האם לאיחוד משפחות אושרה רק בשנת 2000, ועם קבלת תעודת הזהות של הרשות הפלסטינית רשמה את ילדיה במרשם האוכלוסין של הרשות. מ"מ היה באותה עת כבר בן 18, ולכן לא יכול היה להירשם במרשם. הוא חוייב בהגשת בקשה נפרדת לאיחוד משפחות. אלא שבאותה עת החלה האינתיפאדה ובקשתו לא טופלה. בחודש יוני השנה נעצר מ"מ, נכלא במחנה עופר, ועמד להיות מגורש לירדן. מיד עם היוודע הדבר, ב-19 ליוני, פנה המוקד ליועץ המשפטי של הגדה המערבית בדרישה לעכב את הגירוש ב-72 שעות. ההארכה שניתנה לבסוף היתה של 48 שעות בלבד, ובמהלכה הגיש המוקד עתירה לבג"ץ כנגד הכוונה לגרש את מ"מ. שעות ספורות לאחר הגשת העתירה נמסר למוקד כי בכוונת צה"ל לשחררו, ואכן ביום ה-23 ליוני חזר מ"מ למשפחתו. (תיק 17898)

עצירים מינהליים

שלושה תהליכים שהתרחשו במקביל במהלך מחצית השנה האחרונה, ובמיוחד מאז פלישות צה"ל, הגבירו את הפגיעה בזכות לחירות אישית ולהליך משפטי הוגן של פלסטינים תושבי השטחים. גידול חד במספר העצירים המינהליים, המוחזקים לתקופה בלתי מוגבלת מבלי שמוגש נגדם כתב אישום, שינויי חקיקה תכופים שבאו לכסות, טלאי על טלאי, על הפגמים שהותירו קודמיהם, וכניעת הערכאות המשפטיות בצבא לשיקולי הביטחון, שהכשירה באופן סיטוני הן את צווי המעצר המינהליים והן את שינויי החקיקה. לתהליכים אלה נוספה האנדרלמוסיה ששררה במחנות המעצר ובבתי המשפט הצבאיים, וגרמה לאי-ייצוגם של עצירים רבים ולסחבת בעניינם של אחרים. המוקד, באמצעות עורכת הדין תמר פלג-שריק, המשיך לייצג את העצירים המינהליים בפני בתי המשפט הצבאיים בביקורות השיפוטיות על צווי המעצר ובערעורים על אישורם.

בסוף שנת 2001 עמד מספר העצירים המינהליים על 36. עד לחודש מרץ שנה זו עלה מספר זה ל-70 ובסוף חודש יוני היו למעלה מ-900 פלסטינים עצורים מתוקף צו מעצר מינהלי במחנה עופר ובמחנה

קציעות, שנפתח ב-13 לאפריל.¹⁰ זהו המספר הגבוה ביותר של עצירים מינהליים מאז האינתיפאדה הראשונה, בסוף שנות ה-80. עורכת הדין תמר פלג-שריק, הפועלת מטעמו של המוקד, ייצגה עשרות מהם, והופיעה בדיוניהם של רבים שעורכי דינם לא יכלו להופיע מפאת המצב בשטחים. על-פי הרשויות, השימוש הנרחב בכלי זה נדרש עקב העומס הרב שנוצר על החוקרים עם גלי המעצרים ההמוניים והצורך בהשלמת החקירות, אך עוד לפני פלישת צה"ל הראשונה הוצאו צווי מעצר מינהלי לשם המתנה לחקירה. במספר ערעורים על צווי מעצר מעין אלה העלה המוקד את הטענה כי מעשה זה עומד בניגוד לפסיקת בית המשפט העליון, שקבע כי מעצר מינהלי נועד אך ורק למניעת סיכון הנובע מהעציר ובאין דרך אחרת למנוע סיכון זה, וכי אין בקשיים טכניים משום הצדקה לפגיעה בזכויות יסוד. אך נשיא בית הדין הצבאי לערעורים קבע, כי ניתן לפגוע בזכותו של אדם לחירות אישית באמצעות מעצר מינהלי גם אם העילה לכך היא קשיים טכניים המעכבים את החקירה. מצב זה - בו מספיקה טענת השב"כ כי העציר דרוש לחקירה, ומפאת חוסר במשאבים אין אפשרות לחוקר מיד כדי להביא לאישורו של צו מעצר מינהלי - הסיר מעל רשויות הביטחון את הצורך לחקור את מי שנעצר זה מכבר באופן מיידי והקל עליהם בביצוע המעצרים ההמוניים בזמן פלישות צה"ל.

בנוסף, השתמשו הרשויות בצווי המעצר המינהלי על מנת להכשיר פגמים בתפקודן. צווי מעצר הוצאו בדיעבד, לאחר שהעצירים לא הובאו בפני שופט עם תום 18 ימי המעצר הראשונים, מתוקף צו 1500.

עם תום 18 הימים בהם היה עצור ר"ג מתוקף צו 1500, הוא לא הובא בפני ביקורת שיפוטית, כפי שצו זה מחייב. לעומת זאת, הוצא נגדו צו מעצר מינהלי ארבעה ימים מאוחר יותר, ארבעה ימים בהם היה עצור שלא כדין. בערעור על מעצרו התקבלה טענתו של המוקד כי הוצאת צו המעצר המינהלי לאחר שפג תוקפו של מעצרו החוקי של אדם, אינה מכשירה את תקופת מעצרו הלא חוקי. ר"ג שוחרר וכך גם עצירים נוספים שהיו במצב דומה. אולם צווי מעצרים של עצירים אחרים, שמעצרים היה שלא כדין אך השב"כ התנגד לשחרורם, אושרו בכל זאת.

מקרים של כליאה שלא כדין על-ידי שימוש בצו מעצר מינהלי התרחשו בעבר. אחד מהם היה נשוא תביעה אזרחית, אותה הגיש המוקד, שנסתיימה השנה בפיצוי בגין ימי המעצר הלא חוקי.

באוקטובר 1997 הושם ע"ע, מבית אולא בנפת חברון, במעצר מינהלי למשך שישה חודשים. בערעור על צו המעצר המינהלי, בו יוצג ע"ע על-ידי המוקד, קיצר נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים את צו המעצר בשבועיים. יום לפני שחרורו המיועד של ע"ע, חתם מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית על צו מעצר מינהלי אשר האריך את תקופת מעצרו בארבעה חודשים, וזאת ללא שהובאו בפניו כל עדויות חדשות. בכך שם עצמו המפקד הצבאי עליון לשופט הערעורים. המוקד להגנת הפרט עתר בשמו של ע"ע לבג"ץ שקיבל את העתירה ופסק כי מפקד כוחות צה"ל לא היה רשאי להאריך את המעצר במקרה זה.¹¹ ע"ע נותר כלוא משך 69 ימים לאחר המועד בו היה צריך להשתחרר על-פי הוראת השופט. פניית המוקד לצה"ל בדרישה לפצותו בגין כליאת השווא נענתה בשלילה. בספטמבר 2000 הגיש המוקד תביעת פיצויים בשם ע"ע. בינואר השנה נחתם הסכם פשרה, שקיבל תוקף של פסק דין, ובו פוצה ע"ע על-ידי המדינה ב-20,000 ₪ בגין הימים בהם היה כלוא שלא כדין. (תיק 8146)

מאז תחילת חודש אפריל שונתה החקיקה הנוגעת למעצרים מינהליים בשטחים מספר פעמים, במטרה להקל עוד על מלאכת הוצאת הצווים באמצעות ביטול הצורך בעיון מחדש, שהוא ביקורת שיפוטית נוספת על צו המעצר המינהלי, שעל הרשות היה לקיים שלושה חודשים לאחר אישור הצו

¹⁰ הנתונים מבצלים www.btselem.org.

¹¹ בג"צ 2320/98 אל-עמלה ואח'י נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון ואח', פ"ד נב(3) 346.

בביקורת השיפוטית הראשונה. הקלות אלה הביאו לכך שרוב העצירים שנעצרו במהלך "מבצע חומת מגן" ולא שוחררו בתום 18 ימי המעצר המצויינים בצו 1500, נותרו במעצר מינהלי. גם אלו ששוחררו לאחר שהיו עצורים על-פי צו זה, לא היו חסינים מפני מעצר מינהלי.

עתירה
לבג"ץ

ה"ק נעצר עם תחילת מבצע "חומת מגן" והועבר לחקירת השב"כ. ב-24 לאפריל, יום לפני הדיון בבקשה לעיון מחדש בהארכת מעצרו, שוחרר ה"ק בהמלצת השב"כ. אך הוא שוחרר לתרקומיא שליח חברון, בעוד שביתו באל-בירה. יום לאחר מכן, כאשר ניסה לשוב לביתו, נעצר באחד המחסומים והועבר לכלא, חרף אישור שהיה בידו משירות בתי הסוהר כי שוחרר. לאחר בירורים מייגעים התברר כי נגד ה"ק הוצא צו מעצר מינהלי לשלושה חודשים בגין "היותו פעיל חמאס", עובדה שה"ק מכחישי מכל וכל. בביקורת השיפוטית על מעצרו החליט בית המשפט הצבאי כי לא היה די בחומר החסוי שהוגש לעיונו בכדי לאשר מעצר מינהלי, והורה על שחררו. אולם בכך לא תמו יסוריו של ה"ק וערעורה של התביעה הצבאית על שחרור זה התקבל, למרות שלא היה כל שינוי מהותי בחומר החסוי לגביו. ב-6 למאי עתר המוקד לבג"ץ בדרישה לבטל את צו המעצר המינהלי. יום לפני הדיון בעתירה הסכימה המדינה לקצר את תקופת המעצר. ה"ק שוחרר ב-3 ליוני ושב לביתו. (תיק 17801)

באמצע אפריל נודע לראשונה על הוצאת עשרות צווי מעצר מינהליים לעצירים במחנה עופר ועל קיומן של הביקורות השיפוטיות הראשונות על צווים אלה. מידע זה נוצל ראשית על-מנת לאפשר את ביקורם של עורכי הדין במחנה עופר. הערעורים הראשונים שהוגשו היו על צווים שאושרו בביקורת השיפוטית הראשונה, טרם הורשו עורכי דין להיכנס למחנה עופר.

ערעורו של ד"ר ב"כ, רופא מרמאללה, נידון ב-25 לאפריל בבית המשפט הצבאי בארז. לאחר משא ומתן הסכימה התביעה לשחררו כעבור חמישה ימים, בטענה שיתכן שהשב"כ יהיה מעוניין להעבירו לחקירה. השופט קיבל את עמדת התביעה ורק כעבור אותם ימים של חוסר ודאות שוחרר ד"ר ב"כ לביתו.

בהמשך, תוך שיתוף פעולה עם עורכי דין מארגון אלדמיר, הוגשו ערעורים גם על החלטות המאשרות את צווי המעצר המינהלי, שהתקבלו מאוחר יותר. במהלך הערעורים נתגלו אוזלת ידן ורשלנותן של הרשויות. לא נמסר מידע מהימן על מקום מעצרים של עצירים מינהליים ובכך נמנע מעורכי דינם להיפגש עימם, קשיים הוערמו בפני עורכי הדין בכניסה למחנות עופר וקציעות, ערעורים שהוגשו לא נקבעו לדיון, והעצירים לא הובאו לערעורים שנקבעו לדיון. כל אלה פגעו בזכותו הבסיסית של כל עציר לייצוג. לנוכח מציאות קשה זו החליט נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים על שחרור 11 עצירים מינהליים משום שלא הובאו, כרבים אחרים, לדיון. בתגובה לכך הגיש מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית עתירה לבג"ץ כנגד ההחלטה על השחרור. 11 העצירים יוצגו על-ידי המוקד והוועד הציבורי נגד עינויים. בג"ץ קיבל את טענות צה"ל והחזיר את הדיון בעניינם לבית המשפט הצבאי לערעורים. בנוסף לפגיעות אלה, העניק בית המשפט הצבאי לערעורים פטור לנציג השב"כ מלהופיע בדיונים, וקבע כי יישמעו בפניו רק טענות משפטיות חדשות. בכך נחסמה בפני העציר, עורך דינו והשופט, כל דרך לחקור את העד מטעם השב"כ, שבשל חוות דעתו הוצא צו המעצר, ונפגעה זכותו של העציר המינהלי להשמיע בערעור את כל טענותיו, משפטיות ועובדתיות, חדשות וכאלה שהושמעו בערכאה הראשונה, זכות העולה מפסיקת בית המשפט העליון המכירה בייחודו של הערעור.

ככלל, מאשרים השופטים הצבאיים את צווי המעצר המינהליים וערעורי העצירים נדחים. אך הפגם המרכזי אינו טמון רק במספר הצווים המאושרים אלא, בעיקר, ביחס השונה של בתי המשפט

הצבאיים לחובת האיזון בין שלטון החוק לבין אימת הביטחון. יחס זה מבטא מתן משקל יתר לטיעוני השב"כ על חשבון הוראות החוק.

צווי המעצר המינהליים שהוצאו כנגד שני עצירים מעזה אושרו על-ידי מי שלא היה שופט, בניגוד לחוק, ולכן היה על הרשויות לשחררם עם תום 18 ימי המעצר, כפי שמורה צו 1500. למרות שבמהלך הערעור בעניינם התובע הכיר בעובדה זו, דחה שופט הערעורים את הערעור מן הטעם כי הטענה בדבר חוסר הסמכות אינה עומדת בפני המצב העובדתי שהוצג על-ידי השב"כ.

אלימות כוחות הביטחון

”כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולבטחון אישי.” (סעיף ג)

עם פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית חלה החמרה משמעותית במספרן ובאופיין של תופעות התנהגות אלימה של אנשי כוחות הביטחון כלפי גופם ורכושם של פלסטינים. ירי "על-פי הנהלים" שגורם למותם ופציעתם של חפים מפשע, זריעת הרס וחורבן בבתים ובמשרדים וגניבת כסף ותכשיטים, היו מנת חלקם של תושבים רבים. בנוסף לכך השתלטו חיילי צה"ל על בתים רבים ללא מתן כל פיצוי לבעליהם והוחרם רכוש פרטי וציבורי רב. תושביה הפלסטינים של ירושלים סבלו גם הם מאלימותם הגוברת של השוטרים הפרוסים ברחבי העיר. ההחרפה במצב לא חלה רק במעשי האלימות אלא אף במעשיהן, או ליתר דיוק מחדליהן, של הרשויות האמונות על חקירת אותם מקרים. שתיקתן אל מול העדויות הרבות, מעידה כי לא קיים כל רצון לעקור מן השורש או אף לרסן את ההתנהגות האלימה של אנשי כוחות הביטחון. מתוך מעט החקירות שנפתחו, רובן נגעו למעשי ביזה, ורק מיעוט מתוכן הסתיי בהעמדה לדין של החיילים. רוב מקרי המוות והפציעה הועברו לבירור ביחידות הפועלות בשטח, שהסתיי לרוב ללא תוצאות.

המוקד להגנת הפרט המשיך לפעול אצל הרשויות בשם הפונים אליו לפתיחת חקירות, מיצוין והבאת האשמים לדין. כמו כן המשיך המוקד לפנות לערכאות במטרה לעשות צדק עם הקורבנות, לחייב את המדינה ב-accountability לגבי מעשי שלוחיה, בין אם במעשה האלימות ובין אם באי-מעשה החקירה, ולהרתיע את אנשי כוחות הביטחון מהפעלת אלימות כנגד האוכלוסייה האזרחית. במחצית השנה האחרונה הוגשו חמש תביעות אזרחיות לבתי המשפט בגין נזקי גוף ורכוש וארבע תביעות נסתיימו בפשרה. המצב בשטח ערם קשיים על הגשתן וניהולן של תביעות אלו, מאחר שפלסטינים לא יכלו להיפגש עם עורכי דינם או להיכנס לישראל כדי להעיד בפני בית המשפט. קבלתה בכנסת של הצעת התיקון לחוק הנזיקין, הנחיתה מהלומה נוספת על המאבק לעשיית צדק עם קורבנות האלימות בשטחים, בחוסמה את דרכם להשגתו בבתי המשפט בישראל.

אלימות כלפי גוף

”מוגנים זכאים בכל הנסיבות ליחס של דרך-ארץ לגופם, לכבודם... היחס אליהם יהא תמיד אנושי והם יוגנו במיוחד מפני כל מעשי אלימות או איומי אלימות...” (סעיף 27 לאמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949))

מתחילתה של האינתיפאדה הנוכחית ועד סוף חודש יוני 2002 נהרגו למעלה מ-1,100 אזרחים פלסטינים בשטחים בידי ישראלים, וכ-9,900 נפצעו מירי, מתוכם נהרגו למעלה מ-500 ונפצעו למעלה מ-700 במהלכן של פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית.¹² למרות אלפי הפצועים וההרוגים מקרב האוכלוסייה האזרחית, הסתפק הצבא בפתיחת עשרות בודדות של חקירות, רק מעטות מהן הסתיימו בהעמדה לדין של החיילים הפוגעים. מציאות זו היתה תוצאה ישירה של מדיניות שהונהגה עוד לפני האינתיפאדה הנוכחית, ואשר עליה הצהיר הפרקליט הצבאי הראשי כי "המדיניות שנקבעה... היתה, ככלל, שלא לפתוח בחקירות מצ"ח [משטרה צבאית חוקרת] ביחס למקרים של שימוש בנשק... מדיניות זו שונה לחלוטין מהמדיניות שהונהגה בתקופת האינתיפאדה בשנים 87-94, תקופה שבה הכלי המרכזי לבירור העובדות היה חקירות מצ"ח".¹³

¹² הנתונים על מספר ההרוגים מבצ'מ, www.btselem.org.

הנתונים על מספר הפצועים מהסחר האדום, www.palestinercs.org.

¹³ ציטוט מתוך מכתבו של הפצ"ר כפי שהופיע בעיתון כל העיר, 1.3.02, עמ' 25.

את מקום החקירה תפס הבירור, או התחקיר, הליך בו היחידות הצבאיות בודקות את עצמן ולא חוקר מיוחד. אך גם בירורים אלה לא נפתחו מיוזמת הצבא. בפניות בהן טיפל המוקד נפתח הבירור רק לאחר פניית המוקד לרשויות, וזאת גם לגבי מקרים חמורים.

בשעות הערב של ה-10 לאפריל נשמעו יריות בסמוך לכפר עראבה שבנפת ג'נין. באותה עת היו מ"ח ונשותיו, א"ח וג'ח, בדרכם חזרה מחוות המשפחה לביתם שבכפר. צוות אמבולנס של הסהר האדום הגיע לאזור ממנו נשמעו היריות ומצא את גופותיהם כשהן מנוקבות כדורים. מבדיקה התברר כי נורו מטווח קצר בגופם ובראשם בכדורי M-16 ודומדום. מאוחר יותר באותו הלילה נורתה פצצה ממסוק לעבר החווה שבבעלות משפחת ח'. מהפיצוץ נפצע באורח קשה אבי המשפחה, בן 67. רק לאחר התערבות המוקד נפתח בירור בעניין אירועי אותו ערב, שעדיין לא הסתיים. (תיק 17816)

הבירור אמור להיות שלב מקדים לחקירה. בפועל, מתארכים הבירורים באופן לא סביר, מתנהלים באופן כושל ומסתיימים ללא תוצאה. כפי שמעיד הפרקליט הצבאי הראשי בעצמו: "... במקרים לא מעטים... תחקירים שהועברו לידינו היו, בלשון המעטה, בלתי מספקים ובלתי מקצועיים".¹² הזמן שעבר ואיסוף הראיות הרשלני תורמים לטיוח העובדות ומקשים על כל חקירה עתידית אפשרית.

ב-15 למאי 2000 נורה בראשו ונהרג ס"ח, בן 15, בזמן עימותים שהתרחשו בין צה"ל לפלסטינים ברמאללה. באותו יום ובאותו אזור נפצע מירי נער נוסף, פ"ס, שאיבד את עינו השמאלית. פניותיו החוזרות ונשנות של המוקד לצה"ל על מנת שתיפתח חקירה בנושא, נותרו ללא כל מענה, ורק איום בפנייה לערכאות אילץ את הצבא להעביר את המקרה לבירור. פניות נוספות של המוקד לברר את תוצאותיו של אותו בירור, העלו חרס. רק בחודש יוני שנה זו, למעלה משנתיים מאז הריגתו של ס"ח ופציעתו של פ"ס, נתקבלה תשובת פרקליט פיקוד מרכז כי "לא נמצא כל מידע לגבי האירועים". המוקד שוקל עתה פנייה לערכאות. (תיקים 14965, 14966)

למרות עליבותם של הבירורים, סומכת הפרקליטות הצבאית על מסקנותיהם בעיניים עצומות כמעט. "... רק במקרים חריגים מועבר המקרה לבחינתי [הפרקליט הצבאי הראשי] ולהחלטה האם להורות על חקירת מצ"ח".¹² אך גם בפעמים הבודדות בהן נפתחות חקירות, הן אורכת זמן רב ומתנהלות, לרוב, ללא מאמץ מיוחד מצד החוקרים לגילוי האמת.

א"מ, בן 21 מירושלים, עובד כעוזר נהג חלוקה. בפברואר 2001 עצרו חיילים במחסום חלמיש (ואדי אלחרמיה) את משאית החלוקה בה נסע. החיילים הורו לא"מ לצאת מהמשאית וכשיצא החל אחד מהם לדחוף אותו. כששאל א"מ לפשר הדחיפות החל אותו חייל, יחד עם חייל נוסף, להכותו, תוך שימוש בקתות נשקם. א"מ הוכה בכל חלקי גופו ורק כאשר ניידת משטרה עברה במקום הפסיקו החיילים ממעשיהם. נהג המשאית עימו עבד א"מ הזעיק אמבולנס שהעבירו לבית החולים הדסה הר הצופים. המוקד פנה לפרקליטות הצבאית בדרישה לחקור את נסיבות האירוע ולהעמיד את החיילים לדין. תשובת הפרקליטות, מחודש אפריל 2001, היתה כי נפתח בירור בעניין. באוגוסט 2001 הודיע פרקליט פיקוד מרכז כי נפתחה חקירה. עד היום, כשנה וחצי מיום האירוע וכעשרה חודשים מיום פתיחת החקירה, לא נתקבלה כל תגובה לפניות המוקד על תוצאותיה. (תיק 15541)

מדיניות זו של הפרקליטות הצבאית מונעת למעשה את חקר האמת בכל הנוגע למותם ולפציעתם של אלפי תושבים, ומותירה את בתי המשפט בישראל כדרך היחידה הפתוחה בפני תושבי השטחים לגילוייה. גם בתקופת האינתיפאדה הראשונה לא ששו הרשויות לחקור מקרים בהם נפצעו או נהרגו פלסטינים כתוצאה מפעולת חיילי צה"ל. המוקד, בייצגו את הנפגעים בפני בתי המשפט, פועל במטרה

להביא את המדינה להכיר באחריותה, לא רק למעשי האלימות של שלוחיה, אלא אף לאפס מעשיהם בכל הנוגע לחקירה.

תביעה
אזרחית

במרץ 1989 נורה חי"ע בגבו על-ידי חיילי צה"ל שהתעמתו עם קבוצת צעירים סמוך לביתו במחנה הפליטים עסכר שליד שכם. חי"ע איבד את הכרתו והובהל לבית החולים הקרוב, שם אושפז משך 34 יום ועבר ניתוח לכריתת כלייתו השמאלית. למרות שהאירוע והפציעה היו ידועים לצה"ל, לא נערכה כל חקירה בעניין. המוקד הגיש תביעת פיצויים בשם חי"ע בשנת 1996. בהסכם הפשרה שהושג השנה פוצה חי"ע ב-57,000 ₪. חי"ע הסכים לפשרה, בין השאר, מכיוון שעדים מטעמו לא יכלו להגיע לישראל ולהופיע בבית המשפט. (תיק 6695)

המוקד מייצג את הפונים אליו גם כאשר לא מדובר בהתעללות מכוונת או בתוצאות חמורות במיוחד. דווקא במקרים הקלים, לכאורה, מתבטא הזלזול של הרשויות בפלסטינים ביתר שאת, הן במעשה עצמו והן בחקירתו. זלזול זה ספק אם היה מתקיים אם הנפגע לא היה פלסטיני.

תביעה
אזרחית

באישון ליל ה-10 למרץ 1999 נעצר ב"ט מביתו שבבית פג'אר עקב חשד להחזקת רכב גנוב, חשד אשר הופרך בדיעבד. הוא הוסע לתחנת המשטרה כשידיו כפותות באזיקי פלסטיק. בהגיעם לתחנה הסייר אחד השוטרים את אזיקי הפלסטיק באמצעות סכין יפנית ופצע את ב"ט בכתף עמוק בכף ידו השמאלית. ב"ט נלקח למרפאה הצבאית שם הפנה אותו הרופא לבית-החולים, אך רק לאחר שעתיים נוספות, בהן הוחזק ב"ט בתחנת המשטרה, שוחרר ופנה בעצמו לבית החולים בבית ג'אלא. ב"ט פנה למינהלת התאום והקישור הפלסטינית והגיש תלונה בגין האירוע, והמוקד עקב אחר התנהלות החקירה. באוקטובר 1999, הוחלט במחלקה לחקירות שוטרים לסגור את התיק מחוסר ראיות מספיקות. בחודש יוני 2000 הגיש המוקד תביעת פיצויים בשם ב"ט כנגד השוטר שגרם לפציעתו וכנגד משטרת ישראל. הצדדים, בעידודו של בית המשפט, הגיעו להסכם פשרה שבמסגרתו פוצה ב"ט ב-12,000 ₪. (תיק 13729)

באותם מקרים בודדים בהם הניבה חקירת הרשויות תוצאה, וחלק מהמעורבים אף הועמדו לדין, העונשים המוטלים עליהם הם, לרוב, מגוחכים. גם כאן הפנייה לערכאות מחייבת את המדינה ואת אלו שפעלו בשמה לשאת באחריות על מעשיהם ולעשות צדק עם הנפגע.

תביעה
אזרחית

חי"ו עבד למחירתו בסככת אבטיחים בכניסה למחנה הפליטים עסכר שבפאתי שכם. ב-18 ליולי 1992 הגיעו שוטרי מג"ב לסככה ודרשו ממנו להציג את תעודת זהותו. אחד השוטרים ביצע חיפוש על גופו של חי"ו והוציא מסמכים שהיו בארנקו. כאשר ביקש חי"ו מהשוטר שלא יקרע את טופס ההפניה לניתוח, החל האחרון להכותו. הוא הטיח בח"ו אגרופים ובעיטות, שמעוצמתם נפל חי"ו לקרקע, אז נוספו לבעיטות גם מכות בקת הרובה. כל אותה עת צפה במתרחש מפקד הצוות ולא נקף אצבע על מנת להפסיק את ההתעללות. חי"ו נעצר למשך חודש ימים, שבמהלכם עבר התקף שגרם לאיבוד הכרתו. גם לאחר שחרורו המשיך לסבול מהתקפים שכאלה וניתן לו טיפול תרופתי. בעקבות חקירת המחלקה לחקירות שוטרים הועמד השוטר המכה לדין בפני בית דין למשמעת, אשר הרשיע אותו בשימוש בכח שלא כדין, וגזר עליו עונש של נזיפה חמורה.

המוקד ייצג את חי"ו בתביעה אזרחית שהוגשה בחודש פברואר 1997 כנגד השוטר המכה, מפקדו וכנגד מדינת ישראל. בית המשפט המליץ לצדדים על פשרה בסך 60,000 ₪, אך בטרם היה סיפק בידי המוקד לברר את רצונו של חי"ו, החל "מבצע חומת מגן" ונתקבלה פנייה לאיתורו. הוא אותר במחנה עופר, וכאשר נודע כי הוצא נגדו צו מעצר מינהלי, פנה המוקד לרשויות מחנה עופר על מנת לאפשר לעורך דינו לבקר. משאושר הביקור, הובאה הצעת הפשרה בפני חי"ו והוא הסכים לה. (תיק 9812)

ביזה והרס

"הביזה אסורה. מעשי תגמול כלפי מוגנים ורכושם אסורים." (סעיף 33 לאמנת גינבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949))

במהלך שתי הפלישות הראשונות של צה"ל לערים וכפרים בגדה המערבית, הגיעו אל המוקד דיווחים על מעשי ביזה וונדליזם שביצעו חיילי צה"ל בבתי מגורים ובמשרדים פרטיים. עם הגעת הדיווחים, פנה המוקד לפרקליט הצבאי הראשי בדרישה לנקוט פעולות למניעת מעשי הביזה, לאיתור הבוזזים, להענשתם ולהשבת הרכוש הנגזל לבעליו. הפניות הפרטניות החלו להתקבל מאוחר יותר, והמוקד פנה בכל מקרה ומקרה לרשויות בדרישה לפתוח בחקירה ולהעמיד את החיילים האשמים לדין. למרות שנושא זה זכה לתשומת ליבה של התקשורת הישראלית יותר מאשר הפגיעה בחיים ובגוף, למרות ההכרזות החוזרות ונשנות של צה"ל כי מקרים אלו יטופלו בחומרה ובמהירות, ולמרות הדיווחים על העמדתם לדין של חיילים שפשעו, הרי שרוב מקרי הביזה וההרס של חיילי צה"ל לא נחקרו.¹⁴

בשבת, ה-30 למרץ, הגיע כוח צה"ל לביתה של פ"מ, אלמנה כבת 50 המתגוררת בגפה בביתה שברמאללה, והמתפרנסת כתופרת. אחד החיילים שאל את פ"מ האם יש עוד מישהו בבית מלבדה והיא ענתה כי בעלה מת וילדים אין לה. החיילים עזבו ושבו כעבור מספר דקות. הפעם הוציאו את פ"מ מביתה, הושיבו אותה בכניסה, נכנסו לבית והחלו לזרוע בו הרס. תכולת ארונות המטבח וחדר השינה הושלכה לרצפה, המיטה והכורסאות נשברו, שלוש מכונות תפירה, מכונת חישוב, מכונת כביסה ורשמקול נותצו, מזון שהיה במטבח הושחת, ספר קוראן גדול שהיה באחד הארונות נקרע ומכוניתה של פ"מ נהרסה. עם נסיגת כוחות צה"ל פנתה פ"מ למוקד, שפנה לפרקליטות הצבאית בצירוף תמונות ההרס מביתה, בדרישה לחקור את האירוע ולפצות את פ"מ בגין נזקה. תגובת הפרקליטות לא הגיעה עד היום, כחודשיים מאז הפנייה ולמרות תזכורות חוזרות ונשנות בעניין. (תיק 17790)

בתשע מתוך ארבעים הפניות בנושא שנתקבלו במחצית השנה האחרונה, הביאה התערבות המוקד לפתיחת חקירה של המשטרה הצבאית. במקרים אלה מסייע המוקד בתיאום עדויות ובהעברת מסמכים לחוקרים, על מנת להביא לגילוי האמת ולפיצוי הנפגעים בזמן סביר.

בני הזוג ח', רופאים המנהלים מרפאה בבית לחם, מתגוררים עם ארבעת ילדיהם בבית ג'אלא. לאחר פלישת צה"ל הראשונה, במהלכה נפגעה בתם מירי חיילי צה"ל וביתם היה נתון לחיפושים במהלכם נגרם נזק ונגנבו פריטים יקרי ערך, פנו בני הזוג למוקד. המוקד דרש מהפרקליטות הצבאית לחקור את הירי ואת התנהגות החיילים בזמן החיפוש, כמו גם להשיב לבני הזוג את רכושם שנגנב. דרישה זו נותרה ללא מענה עד היום. עם הסרת העוצר הראשונה בזמן "מבצע חומת מגן", הגיעה ה"ח למרפאה וגילתה כי נגרם לה נזק רב. דלת המרפאה נפרצה, כסאות חדר ההמתנה נשברו, התמונות התלויות על הקירות הושחתו, מכשירי האולטראסאונד והסטריליזציה נהרסו, הנברשת נותצה, ספרי הרפואה נקרעו ובחלל נראו סימני ירי וצרכים שעשו החיילים. הרס רב נגרם גם לשאר המשרדים והמרפאות שנמצאו באותו בניין. כחודשיים לאחר ששלח המוקד את דרישתו לחקירה בנוגע להרס במרפאה, נפתחה החקירה. המוקד עוקב אחר התפתחותה. (תיק 17766)

מעשי ביזה והרס התרחשו גם בירושלים, אך המחלקה לחקירות שוטרים, האמונה על חקירת פעולות שוטרי משמר הגבול, לא פתחה בחקירות בנוגע לתלונות, לרוב מטעמי חוסר עניין לציבור או הקושי

¹⁴ עד סוף אוגוסט 2002 נפתחו 35 חקירות לגבי מקרי ביזה שבוצעו במהלך שלוש פלישות צה"ל. הארץ, 26.8.02, עמ' 5א.

הרב במציאת חשוד כלשהו, עקב מספרם הרב של השוטרים ששהו בשטח. כך נוצר מצב שבו נזק לרכוש הנגרם על-ידי שוטרי משמר הגבול לא נחקר, ונזק הנגרם מידי חיילי צה"ל יתכן שייחקר.

בשעות אחר הצהריים של ערב יום העצמאות של מדינת ישראל, נכנסו כוחות הביטחון לעיסאווייה שבירושלים, הטילו עוצר והשתלטו על מספר בתים. בני המשפחות שהתגוררו באותם בתים הוצאו מהם, בחלק מן המקרים תוך שימוש באלימות, רוכזו בחצר בית הספר היסודי ועוכבו שם עד לשעות המוקדמות של בוקר המחרת. הגברים מעל גיל 35 נלקחו לפאתי הכפר, תוחקרו בידי חוקר שב"כ ונצטוו ללוות את כוחות הביטחון בחיפושים בבתים. כאשר שבו לבתיהם גילו המשפחות כי נגרם להם נזק רב: חלונות מנותצים, רהיטים שבורים, תכולת הארונות מוטלת על הרצפה, ריחות של שתן וצואה ובמקרים מסויימים אף כסף שנעלם.

על ביתו של י"ש, בו התגוררו הוא ועשרת ילדיו, השתלטו שוטרי משמר הגבול. י"ש הגיע למשרדי המוקד והופנה להגיש תלונה במחלקה לחקירות שוטרים. המוקד עקב אחר הטיפול בתלונה, אשר הסתיים פחות מחודש לאחר הגשתה, בעילה של "אין עניין ציבורי בחקירה" ולא נמצא "חשוד ספציפי וספק רב אם ניתן להגיע לממצא כלשהו בעקבות החקירה". על ביתו של א"ס השתלטו כוחות הביטחון. המוקד פנה ליועץ המשפטי לגדה המערבית, פנייה שהניבה, כחודשיים לאחר מכן, חקירה המתנהלת כעת. (תיקים 17778, 17773)

בנוסף למעשי ההרס שבוצעו ברכוש הפרטי, נגרם הרס נרחב לתשתיות ביישובים אליהם נכנסו כוחות צה"ל. הטנקים, הנגמ"שים והדחפורים פגעו בכבלי חשמל, צינורות מים וביוב, כבישים ומדרכות וגרמו לניתוקן של שכונות שלמות משירותים בסיסיים, וזאת כאשר צה"ל הטיל עוצר מלא על אותם אזורים. הטיפול בעשר הפניות בנושא שנתקבלו במוקד, כלל תיאומים בין כוחות הצבא לעובדי הרשויות המקומיות, על מנת לאפשר את יציאתם של האחרונים לשטח כדי לתקן את הנזק.

תושבי רחוב תל שבעיר שכס פנו למוקד ב-27 ליוני, לאחר ששלושה ימים קודם לכן פגע טנק של צה"ל בצינורות המים וגרם להפסקת אספקת המים לכל הבתים ברחוב. המוקד עמד בקשר עם המינהל האזרחי עד לתיקון הצינורות באותו יום. בראשית חודש יולי, שוב שברו טנקים של צה"ל את צינורות המים, שוב נפסקה זרימת המים בברזים ושוב פנו תושבי הרחוב למוקד. הפעם עמד המוקד בקשר גם עם אנשי מחלקת המים בעיריית שכס, אשר טענו כי ניסו להגיע למקום מספר פעמים כדי לחדש את אספקת המים, אך חיילי צה"ל מנעו מהם לבצע את התיקון הדרוש ואף ירו עליהם. לאחר יומיים, בהם פעל המוקד על מנת להבטיח כי כוחות הצבא לא ימנעו עוד את תיקון הצינורות, שבו המים לזרום בברזיהם של תושבי רחוב תל. (תיקים 145ח, 168ח)

החרמת רכוש ותפיסת בתים

"אין להפקיע [Requisition] דברים שבעין... אלא לצרכי צבא הכיבוש... אין להפקיע... אלא בהרשאתו של מפקד המקום שנכבש... בעד טובין שהופקעו יש לשלם" (סעיף 52 לתקנות אמנת האג בדבר דיני מלחמה (1907))

במהלך שלוש הפלישות לשטחי הרשות הפלסטינית, החרים צה"ל ציוד רב ומספר גדול של מסמכים, שבינם לבין צורך צבאי או מודיעיני אין בהכרח כל קשר. הרכוש הוחרם ממשרדים ובתים פרטיים ולווה לעתים בהרס ובגניבה. ככלל, לא נתקבלה כל תגובה מרשויות החקירה הצבאיות בנוגע לפניות המוקד בנושא, זאת למרות שפתרון הבעיה הוא, לכאורה, פשוט – לא מדובר בחקירה מעמיקה, ניסוח כתב אישום או פיצוי, אלא בהשבת הרכוש שהוחרם לבעליו. מאחר שמדובר בכמויות גדולות, שאין יודע כיצד טופלו, יתכן שחלק גדול מרכוש זה אבד ולא יוחזר עוד.

ר"א הוא עורך דין בקלקיליה העוסק בנושאים אזרחיים. בעת הפלישה הראשונה לקלקיליה נכנסו חיילי צה"ל למשרדו ונטלו עימם את כל הציוד הממוכן שכלל שני מחשבים, פקס, מכונת כתיבה ומכשיר טלפון, ספרים מקצועיים וכסף מזומן. חמור מזה, חיילי צה"ל לקחו גם את כל התיקים שהיו במשרד, הנוגעים לענייניהם הפרטיים של מאות אנשים אותם ייצג ר"א. המוקד פנה ליועץ המשפטי לגדה המערבית בדרישה להשיב במהירות את התיקים והציוד שהוחרם. פנייה זו נותרה ללא מענה מזה כשלושה חודשים. עתה שוקל המוקד פנייה לערכאות. (תיק 17621)

פעולות ההחרמה לא התרחשו רק בעת הפלישות. אחת התופעות הנפוצות במחסומי צה"ל בשטחים היא החרמת תעודות זהות ומפתחות כלי רכב על-ידי חיילים, שהופכת את התושבים לשבויים במחסום, ללא יכולת לחזור או לעבור, עד שהחיילים מחליטים להשיב את התעודות והמפתחות המוחרמים, אם בכלל. פעמים רבות מתלווים למעשי ההחרמה גילויי אלימות.

ב-30 למאי נסעו א"ע וא"א במשאיתם מדאהרייה למחנה הפליטים אלערוב. בכניסה למחנה הפליטים הוצב מחסום של צה"ל. חיילי המחסום עצרו את המשאית תוך שהם יורים באוויר והחרימו את תעודות הזהות והרשיונות של א"ע וא"א, כמו גם את מפתחות המשאית. כל בקשותיהם של השניים להחזיר להם את תעודותיהם, או לחלופין לאפשר להם להחנות את המשאית בצד הדרך, נענו בשלילה. לאחר שהעבירו את הלילה באלערוב ולאחר שחיילי המחסום סירבו שוב להשיב להם את שהוחרם, פנו א"ע וא"א למוקד. במהלך היום עמד המוקד בקשר עם מינהלת התיאום והקישור בחברון עד שבשעות אחר הצהריים הושבו התעודות והמפתחות. (תיק ח107)

מתחילת הכיבוש נוהג צה"ל להשתלט על גגות, בתים וחלקות קרקע ומשתמש בהם כתצפיות, עמדות ירי ומגורי חיילים. עד האינתיפאדה הנוכחית, ברוב הפעמים בהם השתלטו חיילים על בתים ושטחי אדמה, נהגו לעשות זאת בצו עליו ניתן היה לערער, ובו הופנו בעלי הרכוש למינהל האזרחי לקבלת דמי שימוש עבור תקופת החזקת אותו רכוש על-ידי הצבא. מאז ספטמבר 2000, ובמיוחד בזמן פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית, גדל מאוד היקף תפיסת הרכוש הפרטי. צה"ל השתלט על בתים פרטיים ודירות מהם גורשו משפחות, על מבני ציבור ומשרדים בהם הושבתה כל פעילות, ועל כרמים ושדות חקלאיים שתוצרתם חרבה. כתוצאה מכך מצאו עצמם מאות פלסטינים ללא קורת גג וללא מקור פרנסה, דווקא בתקופה כה קשה. לעתים בוצעו השתלטויות אלו תוך גרימת נזק לרכוש והפעלת אלימות. בחלק מהמקרים לא הוצגו צווים ואף לא ניתנה אפשרות לדרוש דמי שימוש. במצב שנוצר אין יודע מתי יחליט צה"ל להשתלט על בית או שדה, אין יכולת לערער על אותה השתלטות ואין כל פיצוי על השימוש שעושה צה"ל ברכוש או על הנזק שצה"ל גורם לו.

המוקד טיפל בפניות שנתקבלו בנושא זה הן בפן העקרוני והן בפן הפרטני. המוקד דרש מהפרקליטות הצבאית להסדיר את הנושא בהתאם לזכויותיהם הבסיסיות של התושבים על-פי המשפט הבינלאומי והחקיקה הקיימת בשטחים. תשובת הפרקליטות הצבאית היתה כי גובשו פקודות המסדירות תפיסת מבנים ופגיעה ברכוש פרטי, אולם פניות המוקד לקבלת עותק מן הפקודות או פירוט הנהלים הנוגעים לחובת הוצאת צו התפיסה, מתן פיצוי וחקירת התנהגות חיילי צה"ל, לא נענו. הטיפול בפניות הפרטניות החל בדרישה מהצבא לפינוי הנכס ולמתן פיצוי. לאחר שלא נתקבלה כל תשובה, פנה המוקד לפרקליטות המדינה. בחלק מהמקרים פינה צה"ל את הבית לאחר פניית המוקד לפרקליטות המדינה, עובדה המציבה סימן שאלה לגבי מהות הצורך הצבאי שבתפיסת אותם הבתים, ובתים נוספים ברחבי השטחים.

חיילי צה"ל השתלטו על בניין הדירות שבבעלות משפחת א', בו מתגוררות שש משפחות, בליל ה-20 לאוקטובר 2001. החיילים שהו בבניין חודש ימים ללא שהציגו כל צו. עם שובם גילו בני המשפחות כי למבנה ולתכולתו נגרם נזק רב. ריהוט שבור, מכשירי חשמל מקולקלים, זכוכיות מנופצות ודודי שמש מנוקבים. שלושה שבועות לאחר עזיבתם, ב-2 לדצמבר, שבו חיילי צה"ל והשתלטו על בית הדירות. חמש דקות ניתנו לעשרים ושמונה הנפשות שלנו בבית באותה עת לפנות את המקום וכך נותרו, בעיצומו של החורף, נתונים לחסדי אחרים לקורת גג, לבוש ומזון. רק לאחר ארבעה ימים, ובעקבות פניית המוקד, הורשו בני הבית לשוב לדירות לזמן קצר כדי להצטייד בבגדים ובמזון. המוקד פנה לפרקליטות המדינה וכשלושה שבועות לאחר מכן פינו החיילים את הבניין והמשפחות הורשו לשוב לדירותיהן להן נגרם, שוב, נזק כבד, בגינו דרש המוקד חקירה. (תיק 16709)

דרישת המוקד לתשלום דמי שימוש לבעלי הבתים אותם תפס צה"ל, לא נענתה ולו במקרה אחד. בחוסר תגובה נתקלה גם בקשת המוקד לפתיחת חקירה באותם המקרים בהם גרמו החיילים נזק לבתים ולתכולתם. מצב זה, בו נוהגות הרשויות כאילו אין דין ואין דין, הביא את המוקד לפנות לערכאות.

תביעה
אזרחית

ב-14 לדצמבר 2000 השתלט כוח של צה"ל על חלקת אדמה ובניין שבבעלותו של ע"מ, בלא שהוצג כל צו. עם ההשתלטות פינה צה"ל שלוש משפחות שהתגוררו בבניין בשכירות. צה"ל לא פינה את המקום מזה כשנה וחצי. בזמן זה זוהם מאגר מי הגשמים, רהיטים, כלי בניין וכלים חקלאיים נעלמו ממחסן הבניין, מכשירי חשמל חובלו והגפנים הנטועות בחלקה נותרו ללא טיפול. בנוסף לכך מחוייב ע"מ בתשלום חשבונות החשמל והמים אותם צורכים החיילים. פניותיו של המוקד לצה"ל בדרישה לפינוי הבניין והחלקה, לתשלום החשבונות ודמי שימוש ולפיצוי עבור הנזקים שנגרמו לע"מ, לא נענו עניינית. רק לאחר פניית המוקד, הוצגו צווי תפיסה לחלקה ולבניין, אלא שאלה היו לשלושה חודשים בלבד. צה"ל הכיר בחובתו לשלם את חשבונות המים והחשמל, אך התחייבות זו לא מומשה. הרשויות טענו לקיומה של חקירה בנוגע לחשדות לגניבה ולגרימת נזק, אך עד היום לא מוצתה החקירה. לאור כל זאת הגיש המוקד בשמו של ע"מ תביעה לבית המשפט בגין אבדן דמי השכירות והנזקים לרכוש. (תיק 16032)

נגישות לצדק

"נפגעו זכויותיו וחירויותיו של אדם... תעמוד לו תרופה יעילה, אף-על-פי שאותה פגיעה בוצעה בידי אישים הפועלים בסמכות רשמית" (סעיף 3 (א) לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (1966)) שתי מהלומות קשות ספגו במחצית השנה האחרונה פלסטינים תושבי השטחים בבואם לתבוע בבתי המשפט את מדינת ישראל וחיילי צה"ל בגין הנזקים שגרמו לגוף ולרכוש. הראשונה בפועל, עם האיסור הגורף על כניסת פלסטינים לישראל, והשנייה בחוק, עם קבלת הצעת הממשלה לתיקון לחוק הנזיקין האזרחיים בנוגע לאחריות המדינה. שתיהן הפכו את עצם תביעותיהם של תושבי השטחים והגשתן לבתי המשפט בישראל לבלתי אפשריות כמעט, ואת סיכויי תביעות אלו להתברר עד תומן בבית המשפט לזניחים. בכך נחסמה כמעט לחלוטין הדרך היחידה שנותרה בפני תושבי השטחים לעשיית צדק אל מול פגיעות שפגעו בהם חיילי צה"ל.

איסור על כניסת פלסטינים לישראל

עקב הסגר הכללי שמוטל על הגדה המערבית ורצועת עזה מאז שנת 1991, מותנית שהייתם של פלסטינים תושבי השטחים בישראל בהיתרים המונפקים על-ידי המינהל האזרחי. עם תחילת האינתיפאדה הנוכחית, ניתנו היתרים אלה במשורה. בזמן פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית

לא הנפיק המינהל האזרחי היתרי כניסה כלל, וכיום מונפקים אלה רק במקרים הומניטריים, על-פי שיקול דעתו של הצבא. מדיניות זו מחד, ואיסור כניסת ישראלים ליישובים פלסטיניים בשטחים מאידך, מערימים אין ספור קשיים על תביעות כנגד המדינה ושלוחיה בגין פגיעותיהם בפלסטינים. בזמן שהתובעים מנועים מלהיכנס לישראל ועורכי דינם מנועים מלהגיע אליהם, הפכו הכנת התביעות המשפטיות, ניהולן בבתי המשפט וסיומן ההוגן לקשות להשגה.

פעולות הכרחיות להגשת תביעה כגון איסוף חומר, גביית עדויות, בדיקות רפואיות לצורך מתן חוות דעת והחתמה על תצהירים, שבוצעו עד כה במפגשים פנים אל פנים, נעשות כיום בקשיים ניכרים. הרס התשתיות הביא לקריסת מערכת הטלפונים בחלק מהאזורים והשימוש במכשיר פקס, שאינו מצוי בכל בית, מותנה בהסרת העוצר.

תביעה
אזרחית

בראשית אוגוסט 1995 פרצו חיילים לביתה של ז"ז, תושבת הכפר תורמוסעיא בת 64. החיפוש שערכו כלל שבירת חפצים, פיזור מוצרי מזון וגניבת 3000 דולר אשר היו מוטמנים בשקית בד. למחרת, הגישה ז"ז תלונה במשטרת רמאללה שהועברה למשטרה הצבאית. רק 3 חודשים לאחר המעשה נגבתה עדות ראשונה מאחד החיילים שנכח במקום. החקירה העלתה כי החיילים ראו את הכסף שהיה בצרור, אך לא נמצא מי שנטלו ולפיכך הוחלט על סגירתה. המינהל האזרחי סירב לכל בקשות המוקד להתיר את כניסתה של ז"ז לישראל, על מנת להחתימה על המסמכים שאמורים היו להיות מצורפים לתביעתה. לבסוף, הוכן תצהיר טלפוני המאמת את עובדות התביעה, ובעת הגשתה בחודש יוני, ביקש המוקד מבית המשפט לקבל תצהיר זה במקום חתימתה של ז"ז. המדינה, בתגובתה לעתירה, לא היתה מוכנה לקבלו ודרשה כי ז"ז תחתום בעצמה על התצהיר. (תיק 8976)

גם בתביעות אשר הוגשו כבר לבית המשפט, אך עדיין מצויות בהליכים מקדמיים טרם הדיון בעובדות עצמן, איסורי התנועה אינם מאפשרים את קידומן.

תביעה
אזרחית

תביעתו של ה"ר, שנפצע מירי שוטרי משמר הגבול בטול כרם, הוגשה על-ידי המוקד לבית המשפט בשנת 1999. הדיון, שנקבע ל-3 לספטמבר 2001, נדחה עד כה ארבע פעמים מאחר שלא ניתן היה לקיים פגישה בין עורך הדין לתובע לשם גביית תצהיר עדות ראשית, אותו יש להגיש קודם לאותו דיון. (תיק 5648)

אף כאשר מזמנים בתי המשפט עצמם תושבים פלסטינים למתן עדות, מתעלם המינהל האזרחי מהזימון ולא מעניק את ההיתרים הדרושים. כך נוצר מצב בלתי סביר, בו הצבא הישראלי מונע את ביצועה של החלטה שהתקבלה על-ידי הרשות השופטת הישראלית (עוד בנושא בעמ' 40). במקרים הבודדים בהם מאמצי המוקד להסדרת היתרי הכניסה נחלו הצלחה, מערים צה"ל מכשולים נוספים אותם לא ניתן להסיר. לרוב מדובר על אישור כניסת העד, אך בתנאי שילווה על-ידי הצבא או המשטרה מכניסתו לישראל ועד ליציאתו ממנה. מאמצי המוקד מתמקדים אז בהסדרת הליווי, אך צה"ל, שמעמיד תנאי זה, אינו מוכן לדאוג למימושו ומונע, שוב, מתושב השטחים להעיד בבית המשפט.

תביעה
אזרחית

תביעתם של בני משפחת א' מחברון, בגין גניבת תכשיטים וכסף במהלך חיפוש של חיילי צה"ל בביתם, הוגשה על-ידי המוקד בשנת 1998. הדיון בתביעה הגיע לשלב ההוכחות ובני המשפחה זומנו על-ידי בית המשפט להעיד ב-10 לדצמבר 2001. למרות מאמצי של המוקד, לא הושגו היתרי הכניסה לישראל עקב עיכובים ומחדלים בצה"ל. בית המשפט דחה את הישיבה ל-12 ביוני השנה, ותהליך בקשת ההיתרים חזר על עצמו. הפעם, תשובת המינהל האזרחי לבקשת המוקד היתה חיובית אך הותנתה בליווי ביטחוני של העדים בזמן שהותם בישראל. נסיונות להסדיר ליווי זה על ידי הצבא או

המשטרה עלו בתוהו. בשל כך נאלץ בית המשפט לדחות, פעם נוספת, את שמיעת העדויות ליום ה-11 לדצמבר, שנה מיום הישיבה המקורית. (תיק 5642)

בנוסף לטיפול בפניות עצמן, פנה המוקד ליועץ המשפטי לגדה המערבית בדרישה לקבוע נהלים והנחיות ברורים שיקלו על הנפקת ההיתרים לתושבי השטחים הנקראים להעיד בפני בתי משפט בישראל. פנייה זו נותרה ללא מענה.

החוק למניעת פיצויים

במהלך חודש יוני אישרה ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת את הצעת התיקון לחוק הנזיקין, המסדיר את אחריות המדינה לגבי תביעות בשל פעולות כוחות הביטחון בגדה המערבית וברצועת עזה. ההצעה, שראשיתה בשנת 1997 ועד לאחרונה שרויה היתה בתרדמת, עקב פעילותה של קואליציית ארגוני זכויות האדם שהמוקד היה שותף לה, התעוררה לחיים בעידודו של שר המשפטים הנוכחי. עד קבלת התיקון היתה המדינה חסינה מפני תביעה אזרחית בבתי המשפט באם מדובר היה בפעולה מלחמתית. בתי המשפט פירשו תחילה את המונח באופן צר כ"פעולות מלחמה ממש במובנו הצר והפשוט של מונח זה, כגון: כינוס כוחות לקרב, תקיפה לוחמת, חילופי אש..."¹⁵, והבחינו בינה לבין פעילות משטרתית, כגון פיזור הפגנות וביצוע מעצר, אז אין המדינה נהנית מחסינות. פסק דין שניתן בבית המשפט העליון בחודש מרץ, הרחיב פירוש זה וקבע כי הגדרת פעולה כמלחמתית תיעשה תוך בחינת "כל נסיבות האירוע, מטרת הפעולה, מקום האירוע, משך הפעילות, זהות הכוח הפועל, את האיום שקדם לה וניצפה ממנה, את עוצמת הכח הפועל והיקפו ואת משך האירוע".¹⁶ את המעצרים ההמוניים, שבוצעו במהלך פלישת צה"ל הראשונה לשטחי הרשות ו"מבצע חומת מגן", ניתן היה להגדיר כפעולה מלחמתית על-פי פסיקה זו.

הפרשנות הרחבה לא הספיקה לממשלה, אשר קידמה את הצעת התיקון לחוק. התיקון פועל בשני אופנים על מנת להבטיח כי פלסטינים תושבי השטחים שנפגעו מפעולתם של אנשי כוחות הביטחון לא יוכלו לתבוע פיצויים מהמדינה או מחייליה בבתי המשפט בישראל. מחד, מרחיב התיקון את הגדרתה של פעולה מלחמתית באופן שכמעט כל פעולותיהם של חיילי צה"ל בגדה המערבית וברצועת עזה נכללות בה. מאידך, מציבה ההצעה מכשולים בלתי עבירים כמעט בפני מי שמעוניין בהגשת תביעה. השפעתו של התיקון על פעילות המוקד בכל הקשור לפנייה לערכאות, במטרה לעשות צדק עם הקורבנות, לחייב את המדינה ב-accountability לגבי מעשי שלוחיה ולהרתיע את אנשי כוחות הביטחון מפגיעה בתושבים הפלסטינים, תהיה רבה.

על-פי התיקון, פעולה מלחמתית תהיה "כל פעולה של לחימה בטרור, במעשי איבה או **בהתקוממות**, וכן **פעולה לשם מניעתם** של טרור ומעשי איבה או התקוממות" [הדגשות שלי א.ב.].¹⁷ הגדרה זו הופכת כל מוות מירי של חיילי צה"ל במהלך פיזור הפגנה, כל פציעה תוך כדי ביצוע מעצר וכל הרס רכוש תוך כדי ביצוע חיפוש, לפעולות מלחמתיות. בית המשפט לא יוכל לפסוק פיצויים למשפחות המתים, לפצועים ולבעלי הרכוש שנהרס בגין פעולות אלו. בכך ניתנת למדינה יד חופשית בכל פעולותיה בגדה וברצועה, מאחר שבכולן כמעט תעמוד לה חסינותה. הגדרה רחבה זו כוללת גם חלק נכבד מהתביעות האזרחיות שמגיש המוקד בשם תושבי השטחים נגד המדינה ושלוחיה בגין מעשי פגיעה בגוף וברכוש.

¹⁵ ע"א 623/83 לוי נ' מדינת ישראל פ"ד (מ1), 477, 479.

¹⁶ ע"א 5964/92 בני עודה ואח'י נ' מדינת ישראל, טרם פורסם.

¹⁷ חוק הנזיקין האזרחיים (אחריות המדינה), תיקון – תביעות בשל פעולות כוחות הביטחון ביהודה והשומרון וחבל עזה (התשס"א – 2001), סעי' 2.

ה"א השתתף בשנת 1992 בחתונת בן דודו. כאשר יצא אל מחוץ לאולם, הגיע רכב אזרחי ממנו ירדו ארבעה חיילי צה"ל בלבוש אזרחי, ירו בו ופגעו ברכו ובידו. המוקד ייצג את ה"א בתביעתו את המדינה בבית משפט השלום. המדינה טענה כי הירי בוצע עקב החשד שה"א השתתף בידי אבנים, אשר התרחש כ-10 דקות קודם לכן ובמרחק של כקילומטר מאולם האירועים לידו נורה. בנוסף לכך, הודה החייל היורה בעדותו כי לא ראה את ה"א מיידה אבנים, וכי בעת הירי לא נשקפה כל סכנה לו או לאחר. בית משפט השלום דחה את תביעתו של ה"א תוך כדי מתן פרשנות נרחבת להוראות הפתיחה באש ולמונח פעילות מלחמתית. בית המשפט ראה את אירוע זריקת האבנים ואת אירוע הירי, שהיו מרוחקים בזמן ובמרחב, כאירוע אחד, ואת כל אירועי זריקת האבנים שהתרחשו באותו אזור בימים שקדמו לו כחלק ממכלול אשר הביא לפציעתו של ה"א. בכך הפך בית המשפט את הירי לעבר ה"א למוצדק על-פי הוראות הפתיחה באש, שמציינות במפורש כי "אין לפתוח באש אלא אם כן נוהל המעצר מבוצע מיד ובצמוד לידי האבנים"¹⁸, ולחלק מפעילות מלחמתית המעניקה חסינות למדינה בתביעה בגין אותו ירי.

ה"א לא היה מוכן לקבל את פסק הדין, והמוקד תמך בו והמשיך לייצגו בערעור בבית המשפט המחוזי. בתחילת חודש יולי קיבל בית המשפט המחוזי את הערעור, וביטל את פסק הדין של בית משפט השלום. בפסק דינו קבע בית המשפט המחוזי כי הפרשנות הרחבה שנתן בית משפט השלום להגדרת פעולה מלחמתית ולהוראות הפתיחה באש היתה מוטעית: "החייל היורה... לא היה במצב של סכנת חיים ממשית אשר יכניס את הפעולה לגדרה של פעולה מלחמתית... לאור האמור אין למדינה במקרה שלפנינו הגנה בטענה שהירי היה 'פעולה מלחמתית'".¹⁹ זאת, כאמור, לפני קבלתה של הצעת התיקון לחוק הנזיקין. ה"א פוצה ב-9,000 ₪. (תיק 3504)

כדי לא להסתמך יתר על המידה על שיקול דעתם של בתי המשפט בבואם לקבוע לגבי כל פעולה ופעולה האם נופלת היא בהגדרתה החדשה של פעולה מלחמתית, מציב התיקון מספר דרישות שספק אם תושבי השטחים יוכלו לעמוד בהן. ראשית, על הנפגע להודיע בכתב על כוונתו לתבוע את המדינה תוך 60 יום מקרות האירוע. כדי לעמוד בתנאי זה על הנפגעים המתאבלים על מותיהם, סועדים את פצועיהם או מתקנים את רכושם, להתפנות מעיסוקים זניחים אלה, להכריע בשאלה האם מעוניינים הם בהגשת תביעה בעתיד כנגד מדינת ישראל, למלא טופס מיוחד ובו פרטי הפרטים של האירוע, לשלוח אותו ולעקוב אחר קבלתו, פעולות אשר עדיף שייעשו בליווי משפטי. דרישה זו מנומקת בכך כי המדינה מתקשה באיתור החיילים והבנת רישומיהם בנוגע לאירועים שזמן רב עבר מאז התרחשו. כך, את המחיר לכשלונותיהם של המדינה ושלוחיה ישלמו תושבי השטחים. חלק ניכר מהפונים למוקד בנוגע לאירועי אלימות ונוק לרכוש, עושים זאת עת עברו יותר מחודשיים מיום האירוע, בין אם בשל הנסיבות המוזכרות ובין אם בשל חוסר מודעות לזכותם לפיצוי.

שנית, מקצר התיקון את תקופת ההתיישנות על תביעות מעין אלו משבע שנים לשנתיים, ובמקרים מיוחדים לשלוש שנים. קיצור זה פוגע במיוחד בפלסטינים שנפצעו באורח קשה, כיוון שבמקרים אלו מוקדשות השנים הראשונות לטיפולם, והנוק בגינו ניתן להגיש את התביעה ולדרוש פיצויים עדיין אינו מתגבש. מסיבה זו חלק ניכר מהתביעות שעניינן נזק לגוף, אותן הגיש המוקד עד כה, היו בגין אירועים שהתרחשו ארבע, חמש ואף שש שנים מיום האירוע. הדרישה השלישית לא נוגעת כלל לנפגעים עצמם כי אם לרשות הפלסטינית. על-פי דרישה זו, על הרשות הפלסטינית לשתף פעולה עם ישראל בכל הנוגע למשפט המתנהל, ואם לא כן רשאי בית המשפט לדחות את התביעה. מסמכים שלא

¹⁸ מתוך דף הוראות לחייל, הוראות התנהגות בשטחים, חלק ב', סעי' 5(ג).

¹⁹ ע"א 2163/01, טרם פורסם.

נשלחו בזמן, עדים שלא אותרו במהירות, נתונים שלא סופקו במלואם, כל אחד מאלה מעניק למדינה את הסמכות לדרוש מבית המשפט לדחות את התביעה. ממספר מקרים שבטיפול המוקד, עולה כי כבר עתה מזמנת המדינה עדים רבים מתושבי השטחים שאינם קשורים למהות התביעה, תוך שהיא מודעת לכך שרובם לא יסכנו את חייהם בחציית המחסומים ולא יבזזו ימים שלמים כדי להופיע בבית המשפט. אי הגעתם מהווה כבר עתה עילה מספיקה לדרישה לדחיית התביעה.

בנוסף לכל אלו מעביר התיקון לחוק את נטל ההוכחה מהמדינה אל התובע, במקרים שעד כה היה על המדינה להוכיח כי לא התרשלה. עתה, גם אם הוכיח התובע כי נפגע עקב פעולה של חיילי צה"ל, הוא יחוייב למצוא את אותם חיילים שפגעו בו, לחוקרם ולהוכיח כי פעולתם אכן היתה ברת תביעה. בכך לא רק שהוטל על התובע עול שאינו יכול לעמוד בו, כיוון שלו אין גישה למסמכים צבאיים או לחיילים עצמם, אלא נעלם התמריץ האחרון שהתקיים למדינה לבצע חקירות לגבי אירועים שנסתיימו במוות, פציעה או נזק לרכוש. גם כיום כמעט לא מתקיימות חקירות וזאת עת המדינה מחוייבת בהוכחה כי התנהגות חייליה לא היתה רשלנית, ומחוייבת בביצוע חקירה אשר רשלנות בה, על-פי פסק דין תקדימי שניתן בשנת 1998 בתביעה שניהל המוקד, תהיה ברת פיצוי.

למרות תוצאותיו הקשות לערכי השוויון והצדק, אישרה הכנסת ב-24 ליולי את התיקון בקריאה שנייה ושלישית ובמהלך הימים הקרובים הוא ייכנס לתוקף. על שולחנה כבר מונחת הצעת חוק ממשלתית נוספת, המעניקה חסינות גורפת לכל פעולותיהם של אנשי כוחות הביטחון בשטחים מאז ה-29 לספטמבר 2000, כך שגם אלה אשר נפגעו מידי כוחות הביטחון בפעולה שאינה למניעת טרור, מעשי איבה או התקוממות, ושהצליחו לעבור את המשוכות הקשות ולנהל תביעה בבית המשפט הישראלי, לא יוכלו לתבוע את צדקם. המוקד ממשיך לפעול במסגרת קואליציית הארגונים כדי למנוע את העברתו של חוק זה, כמו גם להמשיך ולהגיש תביעות בבתי המשפט בישראל ולהביא לכך שפגיעתו של התיקון שהתקבל כבר בתושבי השטחים תהיה, עד כמה שאפשר, מצומצמת.

חופש התנועה

”כל אדם זכאי לחופש תנועה ומגורים בתוך כל מדינה
כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו, ולחזור לארצו.” (סעיף יג)

”ענשים קיבוציים וכן כל אמצעי הפחדה או אימתנות אסורים.” (סעיף 33 לאמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949))

במהלך ששת החודשים האחרונים החריפה ישראל את השימוש באמצעי ענישה קיבוציים, שהביאו לפגיעה הולכת וגדלה בזכותם של הפלסטינים תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה לחופש התנועה. בגדה המערבית תכפה הטלת העוצר בנוסף על הסגר, המחסומים, והמצור. העוצר, שהוטל למשך ימים ושבועות ביישובים אליהם פלש צה"ל, הסב את בתי התושבים לתאי מעצר בתוך הכלא שהיו עריהם וכפריהם מאז הטלת המצור מראשית האינתיפאדה הנוכחית. רצועת עזה, אשר תושביה הפלסטינים כלואים בה מפאת הסגר וביטולו של המעבר הבטוח לגדה המערבית, בותרה לשניים ללא אפשרות מעבר בין צפונה לדרומה.

הענישה הקולקטיבית התבטאה גם במדיניות הנוגעת לאישורים ולהיתרים הפרטניים, להם נזקקים תושבי השטחים בכל פעם שעליהם לצאת או להיכנס לאזור. מאז פלישות צה"ל לשטחי הרשות בגדה המערבית הוחמרו עוד התנאים, החמורים ממילא, לקבלת אישורי יציאה לירדן והיתרי כניסה לישראל. רשיונות ביקור בשטחים ואישורי מעבר בין הגדה המערבית לרצועת עזה כמעט שאינם ניתנים מאז תחילת האינתיפאדה הנוכחית, והנהלים המסדירים את שהייתן ברצועת עזה של נשים ישראליות, הנשואות לתושבי הרצועה, ואת ביקוריהם של קרובי משפחה ישראלים, הוקפאו. הגבלות אלה הביאו לשלילה כמעט מוחלטת של חופש התנועה בשטחים ופגיעה בזכויות בסיסיות אחרות, כגון הזכות לבריאות ולקבלת טיפול רפואי, הזכות לחינוך, הזכות לפרנסה והזכות לחופש הפולחן.

עוצר

ערים וכפרים בגדה המערבית, אליהם נכנסו כוחות צה"ל במהלך הפלישות לשטחי הרשות הפלסטינית, הושמו תחת עוצר מלא עד ליציאת הכוחות מהמקום. המצב היה חמור במיוחד במהלך "מבצע דרך נחושה", עת נאסר על כ-800 אלף מתושבי הגדה המערבית לצאת מבתיהם משך שבועיים ימים. כוחות צה"ל נמצאים בערים הפלסטיניות מאז סוף חודש יוני, והעוצר מוסר ברוב היישובים לשעות ספורות בכל יום, אלא שגם אז לא ניתן לצאת מהבית לבטח, כיוון שלעיתים מוחזר העוצר מוקדם מהצפוי ותושבים אשר שהו באותה עת מחוץ לבתיהם נחשפים לסכנת ירי מצד החיילים. לאחר פיגועים בשטחים ובישראל מוחזר, לרוב, העוצר המלא לימים ספורים. העוצר משבש את מהלך החיים בכל מקום בו הוא מוטל: יולדות לא יכולות להגיע לבתי החולים; תלמידים לא רשאים לפקוד את בתי הספר; עובדים לא יכולים לצאת לעמל יומם; אשפה לא מפונה מהרחובות; ומזון לא מגיע למזוויים. דרישות המוקד מהגורמים הצבאיים להסרת העוצר בהתאם לצרכי התושבים, ביישובים מהם נתקבלו פניות, נותרו עד כה ללא מענה.

בשנת 2000 טיפל המוקד בעניין העוצר הממושך שהוטל על הכפר חווארה שבנפת שכם. לאחר מספר פניות לצה"ל ואיום בהגשת עתירה לבג"ץ, הוסר העוצר מעל הכפר.²⁰ במהלך "מבצע חומת מגן" היה הכפר נתון לעוצר מלא מרבית הימים. החל מחודש מאי 2002 הוסר העוצר מדי יום למשך שעתיים לכל היותר. ראש הכפר פנה למוקד ופירט את פגיעתו הקשה של העוצר בחייהם של תושבי הכפר: אביה ובעלה של יולדת נורו למוות בזמן שניסו להסיעה אל בית החולים, כ-2,500 תלמידי הכפר לא יכולים להגיע באופן סדיר לבתי הספר וחנויות הכפר אינן יכולות לנהל את עסקיהן. המוקד פנה

²⁰ דו"ח פעילות לשנת 2000, המוקד להגנת הפרט, עמ' 8.

למפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית בדרישה להסרת העוצר או, למזער, הארכת הזמן בו הוא מוסר באופן שיאפשר העברת חולים, ניהול לימודים וחיי מסחר תקינים. העניין נמצא בבדיקת היועץ המשפטי לגדה המערבית. (תיק 15236.2)

פינוי פצועים, חולים ויולדות אל בתי החולים נתקל בקושי רב בזמן פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית. העוצר ונוכחות החיילים ברחובות הביאו להקפאת נסיעה ברכב פרטי מכל וכל. גם אמבולנסים לא היו חסינים מפני ירי ועיכוב. המוקד טיפל ב-25 פניות בנושא.

בצהרי ה-13 לאפריל נפצע אי"א מירי בראשו בזמן שעמד על מדרגות ביתו, במחנה הפליטים עסכר. הוא פונה למסגד אלהודה ומשם נערכו ניסיונות לפנותו לבית החולים. מהשעה 17:45, עת התקבלה הפנייה בעניין במוקד החירום, ועד לשעה 21:00, לא התאפשר פינוי וזאת למרות מאמצי תיאום רבים מול המינהל האזרחי. אמבולנס, שהגעתו תואמה עם צה"ל, הגיע ב-10:20 לכניסה למחנה אך שם נורו לעברו יריות על-ידי חיילים. מגעים נוספים עם הצבא הביאו לכך שב-10:21 הגיע האמבולנס למסגד וא"א, יחד עם ילד חולה מהאזור, הועלו עליו. אלא שהחיילים שערכו קודם לכן את כניסתו של האמבולנס למחנה, עיכבו עתה את יציאתו. שוב פנה המוקד למינהל האזרחי, ורק בשעה 21:50 הורשה האמבולנס להמשיך בדרכו לבית החולים. (תיק ח42)

המצור על ישובי הגדה המערבית גרם למחסור חמור במוצרי מזון בסיסיים, בתרופות ובציוד רפואי. העוצר הממושך הפך את העברתו של סיוע הומניטרי לקשה ביותר. מוקד החירום תיאם עם המנהל האזרחי את העברתו של סיוע הומניטרי דרך מחסומי צה"ל אל היישובים הנצורים.

תושבי הכפר זלפה שבישראל רכשו עבור תושבי שכונת אלדבג' שבגינין כפפות ומסכות לטיפול בגופות וכן תשמישי קבורה - אשר בלעדיהם לא תיתכן קבורה על-פי האיסלאם - זאת בשל השמועה על מחסור בציוד זה. במשך ארבעה ימים ניהל מוקד החירום מגעים עם המינהל האזרחי כדי לאפשר את מעבר משאית הציוד. לאחר שהוסדרה הגעתה של משאית פלסטינית, הועבר הציוד במחסום צה"ל מהמשאית הישראלית למשאית הפלסטינית והציוד הגיע ליעדו. (תיק ח52)

מצור

צה"ל החל להשתמש במצור (כתר) על יישובים פלסטיניים בשטחים מסוף שנת 2000. המצור מושג באמצעות מחסומים פיזיים - תעלות, קוביות בטון, ערמות עפר וגדרות - ומחסומים המאויישים בחיילים וטנקים. לעתים נוהג צה"ל בניגוד להתחייבותו בפני בג"ץ ולא מותיר אף לא כביש גישה אחד פתוח ליישוב הנצור. נוכחותם של כוחות צה"ל בערים ובכפרים לאחר "מבצע דרך נחושה" אף החריפה את המצב, כיוון שבכל פעם שהוסר העוצר, התהדק המצור. פגיעתו של המצור קשה יותר ביישובים קטנים התלויים ביישובים אחרים לאספקת שירותים חיוניים. באין רופא, בית ספר, מקורות תעסוקה או מחסני מזון, ובאין אספקת מים סדירה - משתק המצור את מהלך חייהם של התושבים.

אזור המוואסי, בו מתגוררים כ-8500 פלסטינים, הוא מובלעת פלסטינית בדרום רצועת עזה המוקפת בשטח ההתנחלויות של גוש קטיף. מאחר שתושבי המוואסי תלויים במרכזים העירוניים ברצועה הן לקבלת שירותים רפואיים, כלכליים וחינוכיים והן מבחינה חברתית ותרבותית, הוסדרה גישתם לאזור בהסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו משנת 1994. ב-12 למאי הטיל צה"ל עוצר ומצור על המוואסי. העוצר הוסר לאחר שבוע אולם המצור נמשך. ב-16 למאי התקבלה במוקד פנייה בנוגע לקבוצה של נשים, גברים וילדים המגיעים בכל יום למחסום הכניסה למוואסי, בתקווה לחזור לבתיהם ולעבד את אדמותיהם, ממתנים עד לשעות הלילה, ומוחזרים לחאן יונס.

המוקד פנה ליועץ המשפטי לרצועת עזה ולאחר מכן לפרקליטות המדינה. במישור העקרוני הביאה התערבות המוקד להקלות במעבר אל ומהאזור. נשים, נערים עד גיל 14 וגברים מעל גיל 55 הורשו להיכנס ולצאת מהמוואסי. במישור הפרטני הוסדרה כניסתם של כ-120 תושבים, ביניהם אם שילדה זה עתה ולא יכלה לשוב לביתה, אב לחמישה שעובד בחאן יונס ולא ניתן לו אף להעביר את משכורתו כדי לתמוך במשפחתו שם וחקלאי שיבולו עמד לקמול, כיוון שאדמותיו לא הושקו. כמו כן טופל עניינם של כ-200 תלמידי תיכון, שעמדו להיבחן במבחני הברות בחאן יונס. (תיק 17845)

מחסומים

מי מבין התושבים הפלסטינים שהצליח לחמוק מעונשי העוצר והמצור, נתקל במחסומים המוצבים ברחבי הגדה המערבית ורצועת עזה. חלקם קבועים, בעיקר אלה שבכניסה לישראל ולגושי ההתנחלויות, וחלקם מוצבים במקומות שונים לפרקי זמן שונים - מחסומי פתע. חלקם מאויישים בחיילים, בחלקם מוצבים טנקים וחלקם ריקים. המחסומים יצרו משמעות חדשה למושג דרך - לא עוד מדידת המרחק הפיזי של הכביש המוביל ממקום למקום, אלא מספר המחסומים המוצבים לאורכה. כל מחסום יוצר עיכוב של שעות רבות, שבמהלכן חשופים הפלסטינים להתעמרויות קשות מצד החיילים ובסופן החלטה שרירותית, מי יעבור ומי לא. בתודעה הישראלית הופיעו המחסומים רק במקרים הקשים ביותר - עיכובם של חולים ונשים הרות או ירי חסר אבחנה על מכוניות פלסטיניות - אשר הסתיימו במוות. אך גם במקרים אלה לא היתה ישראל מוכנה לקבל כל אחריות על מעשי חייליה, ומעט החקירות שנפתחו היו שטחיות ולרוב ללא תוצאה. פנייה לבית המשפט נותרה הדרך היחידה להביא את המדינה להכיר באי-הצדק שגרמה ולהביא לפיצוי לנפגעים.

תביעה
אזרחית

בשעת לילה ב-14 למרץ 1996 חשה ג"ח, בחודש התשיעי להריונה, כי היא כורעת ללדת. מפאת גילה, היה על הלידה להתבצע בבית חולים. בית החולים הקרוב ביותר לכפר מגוריה היה בחברון, ומאחר שהטלפונים בכפר היו מנותקים ולא ניתן היה להזעיק אמבולנס, נסעו בני הזוג ח' ברכבו של שכנם. בהגיעם לכניסה לחברון נתקלו במחסום פתע של חיילים שלא שעו לבקשותיהם של בני הזוג לעבור, למרות שבית החולים הקרוב היה במרחק נסיעה של כחמש דקות. כאשר החלה ירידת המים אצל ג"ח, שבו בני הזוג למרפאת הנשים בכפרם. הרופא שהה באותה עת בירדן, ועובדת המרפאה סייעה בלידה. התינוק נולד ללא דופק וללא נשימה. כל נסיונות ההחיה לתינוק נכשלו. המשטרה הצבאית, שחקרה תלונה זו, לא העמיקה בחקירתה ולא איתרה את החיילים שעיקבו את ג"ח במחסום, מאחר שלא נמצא כל תיעוד לגבי מחסומי הפתע באזור. תיק החקירה נסגר ובחודש מרץ 1999 הגישו ג"ח ובעלה, באמצעות המוקד, תביעה לפיצויים בבית המשפט בגין מניעת טיפול רפואי מג"ח ותינוקה. בחודש ינואר השנה קיבל הסכם הפשרה שהושג בין הצדדים תוקף של פסק דין ובני הזוג פוצו ב-25,000 ₪. (תיק 10079)

מקרי המוות והפציעה הם רק חלק מתמונת הסבל לה גרמו המחסומים. המתנה מבוקר עד ערב, אלימות פיזית ומילולית, ניקוב צמיגי הרכב, "גביית" קופסאות סיגריות ופחיות שתייה כדמי מעבר, כל אלה הם מנת חלקם היומית של התושבים הפלסטינים.

ב-20 למרץ, בשעות אחר הצהריים, עוכבו כחמישים פלסטינים במחסום המנהרות, בין בית לחם לירושלים. הם הורדו מכלי הרכב שהסיעו אותם, תעודות הזהות שלהם הוחרמו ונאמר להם כי יושארו באותו מקום לפחות עד אור הבוקר. החיילים לעגו להם, השפילו אותם בתרגילי "קום ושבי" ונהגו כלפיהם באלימות. אשה מבוגרת שביקשה לדבר על ליבם נדחפה ונפלה ולפחות בחור אחד הוכה. בין המעוכבים היו גם עובדי ארגון אל-חאק שיצרו קשר עם המוקד. בעקבות פניית המוקד

למנהל האזרחי, ולאחר כשעה ומחצה, הגיע למחסום קצין צה"ל אשר הפסיק את מעשי ההשפלה וההכאה, החזיר את תעודות הזהות שנלקחו והתיר לאנשים לשוב לבתיהם. האשה שנפלה פונתה לבית החולים. (תיק ח9)

אישורי יציאה

מאז ראשית הכיבוש, מותנית יציאתם לחוץ לארץ של פלסטינים תושבי השטחים באישורם של מפקדי כוחות צה"ל בגדה המערבית וברצועת עזה. שליטה זו נוצלה תכופות ככלי ענישה או ככלי להפעלת לחץ לשיתוף פעולה. תושבים רבים שניסו לצאת דרך מעברי הגבול בגשר אלנבי וברפיח, הוחזרו כלעומת שבאו כיוון שהיו מנועי יציאה. כל שנותר להם לעשות הוא להמתין לפחות שישה חודשים, הזמן שקצב הצבא להגשת בקשה חדשה ליציאה, להמתין מספר חודשים נוספים עד לתשובה ולקוות כי הפעם תהיה חיובית ולא תותנה במפגש עם איש שב"כ. ברוב המקרים התשובה השלילית אינה מנומקת וכך, גם לאחר חודשים רבים של חוסר ודאות, נותר התושב ללא יכולת לערער על ההחלטה השוללת ממנו את זכותו לצאת מהשטחים.

פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית הביאו לשינוי הן במספר הפניות שנתקבלו במוקד בנוגע לאישורי יציאה והן בנסיבותיהן. מצד אחד, פחת מספר הפניות החדשות, ואלו שבקשותיהם נמצאות כבר בטיפול המוקד והגיע עת לשגרן לרשויות לשיקול מחדש, ביקשו להמתין עד יעבור זעם, בין השאר עקב החשש כי גם אם תאושר בקשתם לצאת, ייקשה עליהם לשוב. מצד שני, הפניות החדשות שנתקבלו היו של תושבים שנסיבות יציאתם אינן סובלות דיחוי, כקבלת טיפול רפואי או קיום מצוות החאג'.

עתירה
לבג"ץ

א"ח עברה להתגורר בירדן בשנת 1972, ומאז ביקרה בגדה המערבית בכל שנה כמעט. בחודש פברואר ניסתה א"ח לשוב לירדן עם שניים משמונת ילדיה, אך הרשויות אסרו על מעברה. במשך חודש ימים נעה א"ח בין מינהלת התיאום והקישור בחברון, שם נמסר לה כי אין כל מניעה ליציאתה, לבין גשר אלנבי, שם החזירה כלעומת שבאה, עקב מניעה בטחוניית. כל אותו זמן שהתה א"ח אצל קרובי משפחתה ביריחו, בלית ברירה. זאת ועוד, בעלה, שנותר בירדן, סובל ממחלה כרונית וזקוק היה לעזרתה. בראשית חודש מרץ, חזרו ילדיה לביתם בירדן אך לה לא ניתן עדיין לחצות את הגשר. א"ח פנתה למוקד ב-3 למרץ ובו ביום נשלחה דרישה לאפשר לה לשוב לביתה. בתשובת הצבא נאמר כי א"ח מנועה מלצאת את האזור, וכדי להמשיך את הטיפול בבקשתה יש להמציא מסמכים רפואיים אודות בעלה. המסמכים הנדרשים הועברו, אך תשובה לא הגיעה. המוקד פנה אז לפרקליטות המדינה, אך גם משם לא נתקבלה כל תשובה. לכן, ב-3 ליוני, עתר המוקד לבג"ץ. ב-9 ליוני התיר צה"ל לא"ח לשוב לבעלה ולילדיה בירדן. (תיק 17271)

גם כאשר עיכוב יציאה מהשטחים מנע מאישה טיפול רפואי שיכול להציל את חייה, לא הזדרזו הרשויות להשיב, ורק איום בעתירה לבג"ץ הניע אותן לפעולה.

א"ק, בת 68 משכם, סובלת מדלקת כבד קשה שעלולה לגרום למותה. טיפול רפואי לבעיה זו אינו קיים בשטחים, אך ניתן בירדן. בחודש נובמבר 2001 יצאה א"ק לירדן, קיבלה טיפול ראשוני וזומנה לשוב לטיפול בפברואר 2002. משהגיעה לגשר אלנבי בחודש פברואר, נאמר לה כי יציאתה אסורה על-ידי השב"כ, וזאת למרות שמעולם לא נעצרה ולא זומנה לחקירה. המוקד פנה בעניינה לרשויות, ומשלא נתקבלה כל תשובה, פנה ב-19 למרץ לפרקליטות המדינה. גם בכך לא קודם הטיפול בעניינה של א"ק. ב-31 למרץ יידע המוקד את הפרקליטות על כוונתו לעתור לבג"ץ. לא חלפו 20 דקות ובמוקד התקבל פקס מלשכת היועץ המשפטי לגדה המערבית, לפיו הותרה יציאתה של א"ק בכפוף להצגת

זימון מבית החולים ותצהיר לגבי מקום מגוריה בירדן. המסמכים המבוקשים הועברו יומיים לאחר מכן, אולם חלפו עוד שלושה שבועות עד אשר אושרה יציאתה של אי"ק לירדן. (תיק 17207)

מצוות החאג', העלייה לרגל למכה, היא אחת המצוות החשובות ביותר באסלאם. בשל מספרם העצום של המבקשים לקיים מצווה זו, עורך הווקף בערב הסעודית הגרלה בין המעוניינים לעלות לרגל. רק אלו ששםם עלה בגורל, זוכים באישור להגיע למכה, וזאת, לרוב, לאחר המתנה של שנים ארוכות. תושבי השטחים שזכו באותה הגרלה ממתינים זמן נוסף לאישור צה"ל, אשר לא מהסס לפגוע בזכותם לחופש הפולחן ולאסור על יציאתם.

ארבעה אנשים אשר יציאתם מהשטחים סורבה בעבר ושהמוקד מטפל בעניינם, עלו השנה בגורל ונתאפשר להם לקיים את מצוות החאג'. מיד לאחר קבלת מכתבי ההזמנה מטעם הוואקף, פנה המוקד לרשויות. התגובה התעכבה משך כחודש. עת התקרב המועד האחרון האפשרי ליציאה למכה, פנה המוקד לפרקליטות המדינה. התשובה שנתקבלה התיירה את יציאתם של שניים מבין ארבעת הפונים. (תיק 31250)

כניסה לעזה

עם כניסת הרשות הפלסטינית לרצועת עזה בשנת 1994, אסר צה"ל על כניסתם של תושבי ישראל לשטחי הרשות שם. סגירה זו של הרצועה גרמה לניתוק הקשרים המשפחתיים, הכלכליים והתרבותיים בין שני חלקיה של אותה חברה. שני חריגים לאיסור, שהושגו בעקבות התערבות המוקד להגנת הפרט בשנת 1995, נוגעים לשהותם בעזה של ישראלים הנשואים לתושבי הרצועה במסגרת "נוהל משפחות חצויות", ולבקוריהם של ישראלים אצל קרובי משפחתם החיים שם.

משפחות חצויות

האיסור על כניסת תושבי ישראל לשטחי הרשות ברצועת עזה פגע באורח קשה בחייהן של משפחות בהן אחד מבני הזוג ישראלי והשני תושב עזה. על הראשון נאסר להתגורר בעזה מפאת איסור הכניסה ועל השני נאסרה הכניסה לישראל מפאת הסגר. "נוהל משפחות חצויות" הושג במטרה להגן על זכותן של משפחות אלה לחיים משותפים. הנוהל מסדיר את שהותם של בני הזוג הישראלים וילדיהם בעזה, באמצעות היתרי שהייה המתחדשים אחת לשלושה חודשים. לשם חידושם, על בני הזוג הישראלים להגיע למחסום ארז.

בחודש ינואר קוצר תוקפם של היתרי שהייה לחודש אחד, קיצור שהטיל מעמסה קשה על המשפחות. לרוב מדובר בנשים, מטופלות בילדים ובתינוקות, הצריכות להיטלטל ממקומות מגוריהן למחסום ארז, תוך שהן מסתכנות בהיקלעות לאחת מההתלקחויות האלימות המתרחשות בכבישי הרצועה. המוקד פנה ליועץ המשפטי לרצועת עזה, בדרישה להחזיר על כנו את המצב הקודם - היתרים לשלושה חודשים - ובבקשה לשקול מתן היתר שהייה קבוע לבני הזוג הישראלים וילדיהם, על מנת למזער את הסכנה להם נחשפים בכל פעם שעליהם להגיע למחסום.

בחודש אפריל הקפיא צה"ל לחלוטין את חידושם של היתרי שהייה. נשים שנמצאו בישראל באותה עת לא יכלו לשוב לילדיהן ובעליהן, ונשים שנשארו עם משפחתן בעזה הפכו למפירות חוק והסתכנו באי-חידוש ההיתר בעתיד. ביטול הנוהל בוצע מיידית, ללא הנמקה ומבלי שהתרחש שינוי מהותי כלשהו במצב ברצועה. דומה כי מעשה זה, המהווה ענישה קולקטיבית, הפוגעת פגיעה קשה בבני המשפחות החצויות, היה ניסיון נוסף להגביר את הלחץ על האוכלוסייה האזרחית. ב-16 לאפריל פנה המוקד לפרקליטות המדינה בבקשה להתערב לחידוש נהל משפחות חצויות. ב-15 למאי חודש הנוהל.

א"ד, תושבת ישראל בת 50, נשואה לתושב עזה משנת 1967. לבני הזוג 11 ילדים, מהם שתי בנות הלומדות בבית הספר היסודי ומתגוררות עמם. אחותה, ש"ד, גם היא תושבת ישראל, נישאה לתושב הרצועה בשנת 1976 ולהם 7 ילדים. שתי האחיות קיבלו היתרי שהייה בעזה באורח מסודר מאז הופעל נוהל משפחות חצויות. ב-20 למרץ יצאו א"ד וש"ד את הרצועה כדי לבקר את אמן בירושלים, אך עקב ביטול נוהל משפחות חצויות באפריל, לא יכלו לשוב לבני זוגן וילדיהן. בעקבות מאמצי המוקד לחידוש הנוהל, שבו האחיות למשפחתן בסוף מאי. (תיק 17763, 17768)

חידוש נוהל משפחות חצויות לא הביא עימו מזור לנשים שנשארו במהלך הקפאתו עם בעליהן וילדיהן בעזה. כיוון שתוקף היתרן פג, הן היו צפויות לקנס או גירוש זמני מהרצועה. עשרות נשים שנקלעו למצב זה פנו למוקד בבקשה לעזרה. בתחילה לא היה מוכן צה"ל להיענות לדרישה שלא להעניש את אותן נשים. רק פנייה חוזרת של המוקד ליועץ המשפטי לרצועת עזה הניבה התחייבות כי נשים שנותרו ברצועה ותוקף היתרן פג, לא יענשו והיתרן יחודש.

ו"ס, תושבת ירושלים בת 47, נישאה לתושב עזה בשנת 1980. פנייתה הראשונה למוקד בעניין הסדרת היתרי שהיתה ברצועה נעשתה עוד ב-1995. תוקף ההיתר שבידה פג בזמן הקפאתו של נוהל משפחות חצויות השנה. ב-15 למאי, מייד עם חידוש הנוהל, מיהרה ו"ס למחסום ארז לחדש את ההיתר, עקב חששה כי עיכוב כלשהו יגרור אחריו קנס או גירוש. היא עוכבה במקום משעות הצהריים ועד השעה עשר בלילה, עת הוחלט, בעקבות התערבות המוקד, לתת בידה היתר שהייה רק עד ל-19 למאי. אך אז התעלפה ו"ס ופונתה לבית החולים ברזילי באשקלון. עם שחרורה, הוסעה לירושלים. המוקד פנה במכתב חריף לצה"ל בדרישה כי יחודש היתרה של ו"ס. חמישה ימים מאוחר יותר חודש ההיתר והיא שבה למשפחתה. (תיק 8830)

ביקורי משפחות

מאז סגירת רצועת עזה בפני תושבי ישראל, התחשבה מדינת ישראל במנהגי הדת המוסלמית, והתירה לתושבי ישראל הערבים להיכנס לרצועה בימי החגים. כך ניתנה גם הזדמנות למפגשים בין בני משפחה שעקב הסגר ואיסור הכניסה לעזה לא התראו זמן רב. עם תחילת האינתיפאדה הנוכחית הופסק נוהג זה ולמעט התרת כניסתם של כמה מאות מתושבי ישראל בעיד אלפיטר בשנת 2000, בעקבות התערבות המוקד, לא הוקלו עוד התנאים על כניסת ישראלים בימי החגים המוסלמים.

לקראת עיד אלפיטר, שחל בדצמבר 2001, פנה המוקד לרשויות הישראליות בבקשה לחדש ימי קדם ולקבוע כללים מקלים שיאפשרו לישראלים לבקר בימי החג את קרוביהם. תשובת היועץ המשפטי של רצועת עזה היתה כי בשנה זו לא ינתנו כל הקלות ורק "..." בקשות פרטניות על רקע הומניטרי... תישקלנה לגופן". אותו "רקע הומניטרי" פורש על-ידי מינהלת התיאום והקישור, האחראית להנפקת היתרי הביקור, באופן הצר ביותר: בקשה של מי שלו קרוב משפחה עזתי מדרגה ראשונה הסובל ממחלה קשה, המוכחת בתעודה רפואית בת שבועיים לכל היותר, או בקשה להגיע ללוויה של קרוב משפחה עזתי מדרגה ראשונה. אך גם כאשר הוגשה בקשה אשר ענתה על תנאים אלו, מתן ההיתר לא הובטח, ורק פנייה לפרקליטות המדינה הביאה את צה"ל להיענות לה בחיוב.

באפריל 2001 פנה למוקד ע"ב, יליד עזה ותושב ישראל, לאחר שסורבה בקשתו לבקר את אמו ברצועה, שמצב בריאותה היה בכי רע. בהתערבות המוקד הורשה אז ע"ב להיכנס לעזה. בראשית פברואר השנה פנה ע"ב שוב למוקד, שכן אימו עמדה לעבור ניתוח מסובך. במינהלת התיאום והקישור שבמחסום ארז לא אישרו את הבקשה, למרות שמדובר היה בביקור של קרוב משפחה מדרגה ראשונה

העומד בפני הליך רפואי מסוכן. המוקד פנה לפרקליטות המדינה וביום הניתוח של אימו, אושרה כניסתו של ע"ב. (תיק 15758)

פניית המוקד לפרקליטות המדינה הביאה, לעתים, לאישורן של בקשות כניסה לעזה גם אם לא עמדו באופן מלא בתנאים המחמירים של "רקע הומניטרי".

בתם של בני הזוג א' נישאה לתושב רצועת עזה ומתגוררת שם. עת עמדה בתם ללדת את ילדה הראשון, פנו בני הזוג למוקד בבקשה להסדיר את ביקורם אצלה. פניית המוקד הביאה לאישור כניסתם ולכך ששהו מעט במחיצתה ובמחיצת נכדתם הבכורה. עת התקרב עיד אלפיטר השנה, ביקשו בני הזוג לבקר שוב את הבת והנכדה. הבת, שעדיין הניקה, היתה בהריון נוסף ורופאה ציווה עליה מנוחה. הפנייה נדחתה, כיוון שלא מדובר היה במקרה רפואי דחוף. אז פנה המוקד לפרקליטות המדינה, פנייה שהביאה לאישור ביקורם של בני המשפחה אצל בתם בימי עיד אלפיטר. (תיק 15629)

תושבות ירושלים

"כל איש ואישה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה, ללא כל הגבלה מטעמי גזע אזרחות או דת." (סעיף טז(1))

"אסור למדינה להפלות, לפעול מתוך שרירות או חוסר תם לב..." (מדברי כבוד השופט ברק (כתוארו אז))²¹ במחצית השנה האחרונה הוגבלה זכותם של תושבי ישראל הפלסטינים לקיים חיי משפחה עם בני זוגם שמעבר לקו הירוק. זכות זו, שהיתה נתונה עד כה למוסרות הבירוקרטית המפלה, הפכה ליעד מרכזי במלחמתה של ישראל במיעוט הפלסטיני היושב בתוכה, והוכרזה כ"סיכון בטחוני, פלילי ומדיני, וגם נטל כלכלי ודמוגרפי"²² שההגנה מפניו מחייבת אמצעים מיוחדים. על אמצעים אלה החליטה הממשלה בחודש מאי, לאחר שמאז חודש אפריל הוקפא הטיפול בכל הנוגע לבקשות לאיחוד משפחות ורישום ילדים של פלסטינים תושבי ישראל כמו גם אזרחיה, על-ידי שר הפנים. החלטת הממשלה מציבה מכשולים בלתי עבירים, המבוססים על "מוצא", בפני משפחות בהן אחד מבני הזוג הוא פלסטיני. ההחלטה פוגעת בכל המשפחות החצויות המבקשות לחיות בצוותא בישראל - מהזוגות המאורסים שאינם יודעים האם נישואיהם יוכלו להתממש ועד בעלי משפחה שעדיין לא סיימו את מסעם הבירוקרטי במשרד הפנים, שבסופו מעמד התושב. ההחלטה רואה בנישואין ובהבאת ילדים לעולם כלי נשק במלחמתם של הפלסטינים במדינת ישראל ומתעלמת מרצונם של בני אדם לחיות יחד כמשפחה.

החלטת הממשלה פגעה במיוחד בתושבי מזרח ירושלים. הפלסטינים תושבי העיר קשורים בטבורם לגדה המערבית ולירדן, וכמחצית הבקשות לאיחוד משפחות שאושרו בשמונה השנים האחרונות הוגשו על-ידם.²³ טיפול משרד הפנים בפניותיהם לאיחוד משפחות ורישום ילדים אורך שנים רבות. כמו כן עליהם להתמודד מול המוסד לביטוח לאומי בנושא זכאות ילדיהם לביטוח בריאות ולקצבאות. פגיעה נוספת בתושבים התרחשה במהלך חודש מרץ, עת פתחו עובדי לשכת משרד הפנים במזרח ירושלים, המשרתת כ-250 אלף תושבים, בעיצומים. בכך נגרם עיכוב בטיפול במגוון הנושאים הקשורים לתושבות, ונחסמה הדרך לקבלת השירותים היומיומיים שכל תושב זקוק להם.

תחת תנאים קשים אלה המשיך המוקד לפעול בשמן של יותר מ-150 משפחות, אשר נפגעו כולן מהחלטת הממשלה וייעץ לעשרות הזוגות שהגיעו למשרדיו בכל הנוגע למציאות העמומה שנוצרה בעקבותיה. בזמן העיצומים בלשכת משרד הפנים במזרח ירושלים טיפל המוקד בפניות דחופות ליציאה לירדן. בעתירה לבג"ץ שהגיש המוקד התחייבה המדינה לקבוע ולפרסם את התנאים למתן פטור מאגרת רישום ילדים, ובעקבות עתירה לבית המשפט לעניינים מינהליים הושבה לאשה תושבותה שנשללה ממנה. כמו כן המשיך המוקד בשיתוף הפעולה עם ארגוני זכויות אדם במטרה לגבש דרכי פעולה לנוכח החלטת הממשלה והמדיניות המתגבשת בעקבותיה.

שלילת תושבות

במהלך המחצית השנייה של שנות התשעים הנהיג משרד הפנים מדיניות לשלילת תושבותם בישראל של תושבי מזרח ירושלים אשר העתיקו את מרכז חייהם לשטחים או לחוץ לארץ, אך המשיכו לשמור על קשר הדוק לעיר. המוקד, עם ארגוני זכויות אדם אחרים, יצא במסע "הטרנספר השקט", מערכה ציבורית ומשפטית כנגד מדיניות זו. שיאו של מסע זה היה עתירה לבג"ץ שהוגשה בשנת 1998. ב-2000, בתשובה לעתירה, הכריז שר הפנים על ביטול מדיניות "הטרנספר השקט". מאז נתקבלו במוקד

²¹ בג"ץ 840/79 מרכז הקבלנים נ' ממשלת ישראל והבונים בישראל, פ"ד ל"ד(3), 729, 745-746.

²² מתוך דברי שר הפנים ומנהל מינהל האוכלוסין בפני שרי הממשלה בישיבתה ב-12.5.02, כפי שהתפרסמו בהארץ

באינטרנט www.haaretz.co.il, 12.5.02.

²³ על-פי נתוני משרד הפנים. הארץ, 6.2.02, עמ' א1.

פניות בודדות הנוגעות לנושא זה. באוקטובר 2001 התקבלה פנייה כזו, שנפתרה לאחר הגשת עתירה לבית המשפט לעניינים מינהליים, שהחליף את בג"ץ בנושאים אלו.

עתירה
מינהלית

ר"ד, תושבת ירושלים, נישאה לתושב עזה וחייתה עימו בירושלים. משנת 1991, מלחמת המפרץ, הפכו חיי הזוג לקשים מנשוא. כתושב עזה הותנתה שהותו של הבעל בירושלים בהיתרי כניסה אותם היה עליו לחדש תדיר וכאשה, ר"ד לא יכלה להגיש בקשה לאיחוד משפחות עם בעלה, עקב מדיניות משרד הפנים אז, לפיה רק גברים תושבי מזרח ירושלים הורשו להגיש בקשות איחוד משפחות עבור נשותיהם. ר"ד ובעלה נאלצו לעבור לעזה. בשנת 1994, מיד עם ביטול האפליה המגדרית במדיניות משרד הפנים, הגישה ר"ד בקשה לאיחוד משפחות לבעלה ולילדיה. מענה לא קיבלה עד היום. כאשר ניסתה לשוב לעזה מביקור בירושלים באוקטובר 2001, דיווחו לה החיילים במחסום ארז על בעיה לגבי מעמדה בישראל, וכי אם תיכנס לעזה, תוך מסירת תעודת הזהות הישראלית שלה במחסום, כמקובל, לא תקבלה בחזרה ותישאר בעזה לעולם ועד. ר"ד בחרה לשוב לירושלים עם שלושת ילדיה הקטנים כדי להסדיר את מעמדה, בעוד ששני ילדיה האחרים נותרו בעזה. עם שובה לירושלים חלתה בתה התינוקת, והתברר כי היא אינה זכאית לטיפול רפואי כיוון שר"ד אינה מבוטחת בביטוח בריאות בישראל. התערבות המוקד איפשרה לבסוף את הטיפול בתינוקת, אך היא נפטרה.

מאמצי המוקד לברר את מעמדה של ר"ד העלו כי תושבותה נשללה ממנה עוד בשנת 1990, עת התגוררה עם בעלה בירושלים. במהלך 11 השנים בהן המשיכה ר"ד לבקר בישראל, ואף כאשר הגיעה ללשכת מינהל האוכלוסין לשם הגשת בקשתה לאיחוד משפחות, לא נאמר לה ולו פעם אחת כי קיימת בעיה בנוגע למעמדה. גם לאחר שנמסר למוקד כי תושבותה נשללה, לא נתקבל ממשרד הפנים אישור בכתב לשלילה זו, מניעה ומועדה. בכך נמנעה מר"ד האפשרות להציג את טענותיה בפני הרשויות, כדי להסיר את רוע הגזירה. פניותיו של המוקד למשרד הפנים, בבקשה להתחשב במצבה הקשה של ר"ד המתאבלת על בתה ומנותקת משניים מילדיה השוהים בעזה, נפלו על אוזניים ערלות. ב-16 לאפריל עתר המוקד בשמה של ר"ד לבית המשפט לעניינים מינהליים בדרישה להשיב לה את תושבותה, או לפחות לאפשר לה לדעת את הסיבות לשלילתה ולקיים הליך שימוע לגביה. ב-23 ליוני, בתשובה לעתירה, הודיעה המדינה כי תושבותה של ר"ד תושב לה, ואכן, כשבוע מאוחר יותר קיבלה ר"ד תעודת זהות. (תיק 16554)

איחוד משפחות

מאז שנת 1997 ועד חודש אפריל השנה היו כפופים חיי המשפחה של פלסטינים תושבי ישראל, אשר נישאו למי שאינו תושב, להסדר המדורג. על-פי הסדר זה, היה בן הזוג שאינו תושב מקבל תושבות ישראלית בתוך עשר שנים בממוצע מיום הגשת הבקשה לאיחוד משפחות עבורו במשרד הפנים. זאת בכפוף לאישורים, בדיקות בטחוניות ופליליות שנתיות והמצאת מאות מסמכים המעידים על מגורי הזוג וילדיהם בירושלים. מעמד ילדי הזוג היה נקבע בהליך נפרד של רישום במרשם האוכלוסין הישראלי.

בתחילת חודש אפריל השנה החליט שר הפנים על הקפאת הטיפול בכל הבקשות לאיחוד משפחות ולרישום ילדים, הנוגעות למשפחותיהם של אזרחי ותושבי ישראל הפלסטינים. לכאורה, התקבלה ההחלטה כאמצעי ענישה בתגובה לפיגוע התאבדות בחיפה, אותו ביצע בן לאזרחית ישראלית אשר נישאה לתושב השטחים ולא התגוררה בישראל שנים רבות. בפועל, כבר מסוף שנת 2001 פועל משרד הפנים לשינוי המדיניות בנושא זה, במטרה למנוע הגירת פלסטינים לישראל. צוות מיוחד הוקם על מנת לאסוף נתונים ולהציע שינויי חקיקה. כאשר דנה הממשלה בנושא, הונחו בפניה נתונים על היקף

התופעה, על-פיהם בין השנים 1993 ל-2001 אושרו יותר מ-23,000 בקשות לאיחוד משפחות שהוגשו בשמם של פלסטינים.²⁴ ב-12 למאי התקבלה החלטת ממשלה על מדיניות זמנית בנוגע לאיחוד המשפחות של פלסטינים שאינם תושבי ישראל. החלטת הממשלה התקבלה בין השאר "... בשל ההשלכות של תהליכי ההגירה וההשתקעות של זרים **ממוצא פלסטיני** [הדגשה שלי א.ב.], לרבות בדרך של אחמ"ש..."²⁵. משיחה עם מנהל לשכת האוכלוסין במזרח ירושלים עולה כי בדיקת המוצא הפלסטיני של מי שאינו תושב, נעשית גם לקרובי משפחה שאינם מדרגה ראשונה, כולל סבים וסבתות.

בהחלטה שלושה לאווים - לא לקבלת בקשות חדשות לאיחוד משפחות, לא לטיפול בבקשות שכבר הוגשו ועדיין לא אושרו ולא לשדרוג מעמדו של מי שבקשתו אושרה. שלושת הלאווים יוצאים כנגד המסורת החברתית של האוכלוסייה הפלסטינית בכלל, המעודדת נישואין בין בני אותה חמולה, ופוגעים בפלסטינים תושבי ישראל בפרט, שחלק ניכר מבני משפחתם המורחבת מתגוררים בשטחים ובירדן. ההחלטה משפיעה במיוחד על תושבי מזרח ירושלים, שבפניותיהם מטפל המוקד. קשריהם החברתיים והמשפחתיים עם תושבי הגדה המערבית, רצועת עזה וירדן נותרו הדוקים, למרות מאמציה של ישראל לנתקם. על-פי נתוני משרד הפנים, כמחצית מהבקשות לאיחוד משפחות שאושרו משנת 1993 הוגשו בלשכת משרד הפנים של מזרח ירושלים. כך, אויימו חייהן של אלפי משפחות במזרח ירושלים מפאת מוצאו של בן או בת הזוג.

החלטת הממשלה קובעת עקרונות מנחים למדיניות קבועה שתגובש עוד השנה. בין העקרונות הללו, איסור על טיפול בבקשה לאיחוד משפחות של מי ששהה באופן לא חוקי בישראל ובדיקה של האפשרות לקביעת מכסות למספר הבקשות המאושרות. להחלטה השפעות קשות גם מעבר למה שהועלה על הנייר. הכניסה לישראל לא מאושרת על-ידי משרד הפנים לבני מוצא פלסטיני שאינם תושבי ישראל, שנישאו זה מכבר ועדיין לא הגישו בקשה לאיחוד משפחות; מי שנמצא בישראל אך בקשתו עדיין לא הוגשה או שהוגשה ולא אושרה, הופך לשוהה בלתי חוקי בעל כורחו, וככזה הוא חשוף לגירוש ולפסילת כל בקשה עתידית שלו; וצה"ל אינו מתיר את כניסתו לישראל של מי שבקשתו מטופלת כבר במשרד הפנים במסגרת ההסדר המדורג. תקציב מיוחד של 21 מיליון שקלים חדשים הוקצב לתיגבור האכיפה והבקרה על שוהים בלתי חוקיים ומבקשי בקשות לאיחוד משפחות.

חוסר הוודאות שהטילו הקפאת שר הפנים והחלטת הממשלה, הביאו לפניית רבות למוקד של משפחות אשר ענייניהן מטופלים בשנים האחרונות במוקד וכן של זוגות שמבקשים עצה בנוגע לעתידם המשותף בעיר. כמו כן פנו רבים שעד כה הצליחו לצלוח בכוחות עצמם את הבירוקרטיה המפלה של משרד הפנים, ועתה הציבה בפניהם מדיניות הממשלה מכשול בלתי עביר להמשך חייהם. שתי עתירות לבג"ץ שהוגשו על-ידי האגודה לזכויות האזרח ועדאלה, עסקו בהחלטת הממשלה והקפאת משרד הפנים של בקשות שהוגשו על-ידי פלסטינים אזרחי ישראל. עתירות אלה טרם הוכרעו. מעמד תושבות פגיע יותר מאשר מעמד אזרחות. המוקד ממתין לפיכך להכרעה בעתירות אלה, כדי לבחון את צעדיו הבאים.

אי קבלת בקשות חדשות

החלטת הממשלה קובעת כי בקשות חדשות לקבלת מעמד תושב בישראל עבור תושבי הרשות הפלסטינית לא תתקבלנה. מספר הפניות שבטיפול המוקד המושפעות ממהלך זה אינו רב, אך

²⁴ על-פי נתוני משרד הפנים. הארץ, 6.2.02, עמ' א1.
²⁵ החלטה מס. 1813 של הממשלה מיום 12.5.02, סעיף ב.

בשבועות האחרונים החלו להצטבר פניות רבות של זוגות שהתחתנו זה מכבר או עומדים להתחתן ועדיין לא הגישו בקשה לאיחוד משפחות. המוקד, באין כל מוצא אחר, אוסף את פרטיהם כהכנה לטיפול בפנייתם או לפנייה לערכאות, עם גיבושה של המדיניות החדשה.

ס"פ, תושבת ירושלים, נישאה בשנת 1999 לתושב רמאללה. היא פנתה למוקד בראשית שנת 2001. ביטוחם של הילדים בביטוח בריאות וקצבאותיהם הוסדרו בחודש יוני, בתום שנתיים של חקירה על-ידי הביטוח הלאומי. את הבקשות לאיחוד משפחות ולרישום שתי בנותיה במרשם האוכלוסין הישראלי לא הגישה ס"פ, כיוון שלא יכלה לעמוד בעלות האגרות (עוד בנושא בעמ' 40-41). בפברואר הצטבר בידי בני הזוג סכום מספיק להגשת בקשה לאיחוד משפחות. בעזרת המוקד נאספו כל המסמכים הדרושים להגשת הבקשה ואף נקבע להם תור לאפריל. החלטת שר הפנים על הקפאת הטיפול בכל הנושאים הקשורים לאיחוד משפחות הביאה לכך שהתור בוטל. החלטת הממשלה שאסרה על הגשת בקשות חדשות בשם תושבי הרשות הפלסטינית, סתמה את הגולל על שאיפת בני הזוג לחיות יחדיו בירושלים. (תיק 15544)

להחלטה על הקפאת הגשתן של בקשות חדשות עבור פלסטינים, השפעה עקיפה על מתן רשיונות הביקור לבני זוג שבקשתם עדיין לא הוגשה. ללא רשיונות אלה, לא ניתן להגיש את הבקשה לאיחוד משפחות, כיוון שבעת הגשתה על שני בני הזוג להיות נוכחים בלשכת משרד הפנים. משרד הפנים רואה ברשיונות ביקור אלה צעד ראשון להגשת הבקשות, ומאחר שהגשתן מוקפאת, כך גם מתן הרשיונות. הגיון מעוות זה, שאינו רואה בנישואין אלא כלי להשגת תושבות בישראל, מביא לכך שלא רק עתידם המשותף של בני הזוג תלוי על בלימה, אף חייהם בצוותא עתה אינם אפשריים.

ר"ס נישאה לבחיר ליבה, תושב ירדן, בחודש מרץ השנה. המוקד הסדיר את יציאתה ויציאת משפחתה לחתונה בזמן שביתת עובדי לשכת משרד הפנים במזרח ירושלים. בחודש מאי פנתה ר"ס, בראשית הריונה אז, למוקד בבקשה לאפשר לבעלה הטרי להיכנס לישראל כדי שיוכלו להתחיל בחייהם המשותפים. המוקד פנה למשרד הפנים אך תשובת פקידיו היתה כי כל הבקשות לרשיונות ביקור לפלסטינים מוקפאות עד להודעה חדשה וזאת כיוון שברור כי מדובר בתחילתו של הליך איחוד משפחות. בדיקה נוספת העלתה כי הבעל אינו, ולא היה, תושב הרשות הפלסטינית. כיוון שכך, הסכים משרד הפנים לטפל בבקשת ר"ס לקבלת רשיון ביקור עבורו, טיפול שעדיין לא הסתיים. (תיק 16889)

רשיון הביקור של בן הזוג הפלסטיני הנמצא כבר בישראל אינו מוארך והוא מחוייב לעזוב את משפחתו. אם לא יעשה כן מרצונו, יגורש. מספר בני זוג קיבלו כבר צו גירוש. כך, דוחקת ישראל את המשפחות למצב שהמוצא היחיד ממנו הוא חיים בנפרד. אם יחיו יחד בירושלים, בן הזוג שאינו תושב יהפוך לשוהה בלתי חוקי, יגורש לאחר שייבדק על-ידי אחד ממאות השוטרים המסיירים בעיר ויאבד את זכותו להגיש בקשה לאיחוד משפחות בעתיד. כדי להימנע מכך עליו להסתגר בביתו, ללא יכולת לעבוד ולפרנס את משפחתו, וזאת בעוד מספר המשפחות העניות בקרב תושבי מזרח ירושלים גדל עקב המצב הכלכלי הקשה. אם יחליטו בני הזוג לחיות יחדיו בשטחים עד לשינוי המדיניות, לא יתמלא התנאי הבסיסי ביותר שדורש משרד הפנים לעניין הבקשה לאיחוד משפחות - הוכחה כי מרכז חייו של בן הזוג הישראלי היה בירושלים משך שנתיים לפחות. מכאן שהאפשרות היחידה העומדת בפני בני הזוג, שלא תסכן את עתידם כמשפחה, היא לחיות בנפרד.

אי-אישור בקשות שהוגשו

בקשות לאיחוד משפחות שכבר הוגשו בשםם של בני זוג ממוצא פלסטיני, אינן מאושרות על-פי החלטת הממשלה. בן הזוג שבשמו הוגשה הבקשה מחוייב לצאת את ישראל ולא לשוב אליה עד

לקבלת החלטה אחרת. מרגע הגשת הבקשה ועד לאישורה עוברות בממוצע ארבע שנים, מכאן שבקשות שהוגשו בתקופה זו לא יאושרו ובני הזוג שעבורם הוגשו הבקשות יגורשו מישראל. כמו במקרים בהם בני הזוג עדיין לא הגישו את בקשתם, גם במקרים אלה ההחלטה על חיים בצוותא הופכת לבלתי אפשרית. מצבם של בני זוג אשר כבר הגישו את בקשתם אף קשה יותר, כיוון שרובם כבר הורים לילדים וכל החלטה שיקבלו תשפיע על ילדיהם, בין אם נפשית, אם יוחלט על חיים בנפרד בגלוי או חיים ביחד בהסתר עד יעבור זעם, ובין אם חוקית, באם תעבור המשפחה לשטחים ומעמדם של ילדיה לא יהיה ברור.

אלה, אשר הגישו בקשתם לאיחוד משפחות בשנים האחרונות, החלו לקבל מכתבים בהם הודיע משרד הפנים למגיש הבקשה כי "ע"פ החלטת ממשלת ישראל מיום א' סיוון תשס"ב (12 במאי 2002)... בקשתך... **אינה מאושרת** [ההדגשה במקור]". אי-אישור הוא מונח חדש בנושא זה. עד כה בקשות סורבו מטעמי בטחון או מרכז חיים. במכתבים מצויין עוד כי על בן הזוג שהבקשה עברו לא אושרה לעזוב לאלתר את הארץ וכי אם לא יעשה כן, יוצא נגדו צו גירוש.

מ"ה נישאה ב-1998 לתושב חברון. בני הזוג מתגוררים מאז במחנה הפליטים שועפאט וכיום הם הורים לשלושה בנים. באפריל 2001 הגישה מ"ה בקשה לאיחוד משפחות לבעלה, ובאוקטובר 2001, משלא קיבלה תגובה ממשרד הפנים, פנתה למוקד. ביולי השנה נשלח למוקד מכתב מטעם ראש ענף איחוד משפחות במשרד הפנים, המודיע למ"ה שבקשתה לקבלת מעמד לבן זוגה אינה מאושרת. בני הזוג עדיין לא החליטו כיצד ינהגו, האם ישארו בירושלים ויסתכנו בגירוש הבעל/האב או שמא יעברו לחברון. החלטתם תשפיע גם על מעמדם של ילדיהם, שאינם רשומים עדיין במרשם האוכלוסין הישראלי. (תיק 16462)

אי שדרוג בקשות

גם משפחות אשר בקשתן לאיחוד אושרה והן נמצאות כבר בהסדר המדורג, נפגעות מהחלטת הממשלה. במסגרת ההסדר המדורג ניתן ראשית היתר שהייה שאינו מקנה זכויות כלשהן, להוציא כניסה ושינה בישראל. לאחר כשנתיים, במהלך נבדקים מרכז חיים של המשפחה על-ידי משרד הפנים והרקע הבטחוני והפלילי של בן המשפחה שאינו תושב על-ידי המשטרה והשב"כ, משודרג היתר זה לאשרת תושב ארעי. אשרה זו מעניקה את הזכות לעבודה, לביטוח בריאות ולקצבאות הביטוח הלאומי. היא מחודשת כל שנה משך כשלוש שנים, בכפוף, שוב, להוכחת מרכז חיים בירושלים ובדיקות בטחוניות ופליליות. תושבות הקבע בישראל ניתנת לאחר שנים אלה.

החלטת הממשלה קובעת כי יוארך תוקפם של היתרים ואשרות שניתנו במסגרת ההסדר המדורג, אך הם לא ישודרגו. בכך מוקפא ההסדר לו התחייב משרד הפנים בשנת 1997. משפחות הגרות בירושלים למעלה משמונה שנים חיות עתה בחוסר ודאות לגבי עתידן. בנוסף, השביתה בלשכת משרד הפנים בחודש מרץ והטיפול האיטי בבקשות לאיחוד משפחות במסגרת ההסדר המדורג, הביאו לכך שבמהלך התקין של הדברים היו אמורות להיות משודרגות עוד לפני החלטת ההקפאה של שר הפנים, מי לאשרת תושב ארעי ומי לתושבות, לא שודרגו. כך נפגעו משפחות רבות שפעלו על-פי דרישות החוק.

המוקד מטפל בפנייתם של בני הזוג ר' מאז שנת 1993. האשה, תושבת ירושלים, ובעלה, תושב הגדה הסובל מנכות ברגלו, נישאו בשנת 1990, ופנו ראשית להסדרת מעמדם וזכויותיהם של שלושת ילדיהם, ביטוחם בביטוח בריאות, רישומם במרשם האוכלוסין הישראלי ובמוסד לביטוח לאומי. עם הסדרת מעמד הילדים הגישו בני הזוג בקשה לאיחוד משפחות. הבקשה הראשונה, משנת 1995, סורבה

כשנתיים מאוחר יותר. המוקד עירער על החלטה זו בשם בני הזוג ובשנת 1999 אושרה בקשתם וניתן למ"ר היתר שהייה לשנה. בקשתו של מ"ר לחידוש ההיתר לא טופלה במשרד הפנים משך למעלה משנה, למרות פניות חוזרות של המוקד, עקב "תקלה משרדית". בשל העיכוב, התחייב משרד הפנים להחשיב שנה זו במסגרת ההסדר המדורג, ולכן, כאשר פנה המוקד בשמו של מ"ר בינואר השנה, היה זה לקבלת אשרת תושב ארעי, כיוון שעברו למעלה משנתיים מאז נכנס להסדר המדורג. לשדרוג זה חשיבות רבה כיוון שנכותו של מ"ר מונעת ממנו לעבוד וקבלת אשרת תושב ארעי היתה מעניקה לו זכאות לקבלת טיפולים רפואיים וקצבה מהביטוח הלאומי שהיתה מקלה במעט על מצבה הכלכלי העגום של המשפחה. אך, למרות מצבו, התעכב הטיפול בבקשה, הפעם אצל המשטרה והשב"כ. אישורם הגיע רק בסוף חודש יוני. אז כבר התקבלה החלטת הממשלה ולמ"ר לא ניתנה אשרת תושב ארעי אלא רק היתר שהייה. (תיק 5075)

פגיעה נוספת בפלסטינים תושבי השטחים, אשר מבקשים לחיות עם בני זוגם וילדיהם בירושלים ובקשתם לאיחוד משפחות מטופלת כבר במשרד הפנים במסגרת ההסדר המדורג, נגרמת על-ידי צה"ל. שהייתם בישראל, במהלך השנתיים הראשונות להסדר המדורג, תלויה בהיתרי כניסה אשר מנפיק המנהל האזרחי. עד לסוף חודש פברואר, הונפקו היתרי כניסה אלו כנגד אישור משרד הפנים על הטיפול בבקשת איחוד המשפחות ולאחר בדיקה בטחונות. מאז פלישת צה"ל לשטחי הרשות לא מונפקים היתרי כניסה לישראל כלל, אלא במקרים הומניטריים. מאחר שהמינהל האזרחי אינו רואה בזכות לקיום חיי משפחה זכות הומניטרית, היתרי כניסה אינם מונפקים גם לאחר הצגת אישור משרד הפנים. בכך הופך האישור, לו המתנינו המבקשים חודשים ארוכים, לחסר כל ערך. משרד הפנים לא מיידע את המבקשים כי מדיניות המינהל האזרחי מונעת מהם כל אפשרות לממש את האישור שניתן להם ואת רצונם בחיי משפחה, וכך הופכים בעלים ואבות שפעלו על-פי חוק, לשוהים בלתי חוקיים, שאם ייתפסו, בקשתם לאיחוד משפחות תיפסל.

מדיניות זו מביאה למצב שבו הצבא מונע באופן גורף ביצועה של החלטה מחייבת של הממשלה (ראו גם עמ' 24). בני הזוג נמצאים במצב קשה מנשוא, לא די להם בכך שחיייהם המשותפים מצויים בחוסר ודאות עקב שינויי המדיניות העתידיים, הרי גם כאשר ניתנת להם התקווה של חיים בצוותא לשנה נוספת, היא נחסמת על-ידי המינהל האזרחי. המוקד פנה בעניין זה לצבא ולמשרד הפנים בדרישה למציאת פתרון מהיר למצב קשה זה. תשובה עדיין לא נתקבלה.

ז"כ, תושבת ירושלים, הגישה בשנת 1995 בקשה לאיחוד משפחות עבור בעלה, מ"כ. המוקד ליווה את ז"כ עוד משנת 1993 בעניין רישום ילדיה במרשם האוכלוסין. הבקשה לאיחוד משפחות אושרה בשנת 1999 ומאז שהה מ"כ בישראל מתוקף היתרי השהייה השנתיים שהונפקו לו על-ידי משרד הפנים והמינהל האזרחי. לבני הזוג שמונה ילדים. ב-20 למאי, כתשעה חודשים לאחר שהוגשו המסמכים הדרושים למשרד הפנים ולאחר שהתקבל אור ירוק מהגורמים הביטחוניים, קיבל מ"כ את האישור המבוקש לשנה הקרובה. ממשרד הפנים הופנה מ"כ למינהלת התיאום והקישור בחברון כדי לקבל את היתר הכניסה לישראל, אך שם נאמר לו כי כל ההיתרים מבוטלים וכי עליו להביא את אשתו וילדיו לחברון כיוון שבירושלים לא יוכלו לחיות עוד. (תיק 4992)

רישום ילדים

שירותים רבים הניתנים על-ידי משרד הפנים בענייני תושבות כרוכים בתשלום אגרות. בכדי לרשום ילדים שלא נולדו בישראל במרשם האוכלוסין הישראלי, על הוריהם לשלם אגרת רישום בסך 535 ₪ לכל ילד. לשר הפנים ניתנה הסמכות להעניק פטור, מלא או חלקי, מתשלום האגרות, אולם עד היום

לא נקבעו ולא פורסמו התנאים לפיהם מתקיימת הזכאות לפטור שכזה. במצב זה המשפחות הזקוקות לפטור אינן יודעות מה עליהן לעשות על-מנת לבקשו. בתגובה לפניית המוקד, השיב מנהל מינהל האוכלוסין כי הפטור ניתן "במקרים הומניטריים קיצוניים", אך במהלך השנים בהם מטפל המוקד בנושא לא הוענק הפטור ולו פעם אחת, זאת למרות שהמבקשים היו דלי אמצעים ולא יכלו לעמוד בתשלום האגרות.

עתירה
לבג"ץ

סיפורה של נ"א תואר בפירוט בעבר.²⁶ המוקד טיפל בענייניה בנוגע לשלילת תושבותה, רישום ילדיה וקבלת קצבאות הביטוח הלאומי להן היא זכאית. לשם רישום חמשת ילדיה שנולדו בירדן בתעודת הזהות שלה, חייב אותה משרד הפנים באגרה בסך 2,675 ₪. סכום זה היה מעל ומעבר ליכולתה של נ"א, גרושה המטופלת בשבעה ילדים ומחוסרת כל הכנסה. בקשת המוקד בשמה של נ"א לפטור מאגרת הרישום נדחתה על-ידי משרד הפנים, כיוון שאין מדובר במקרה הומניטרי קיצוני. לנוכח מצבה הקשה החליט המוקד לשלם את האגרה מקופת העמותה ובמקביל הגיש בחודש יולי 2001 עתירה לבג"ץ בשמה של נ"א, בדרישה לחייב את שר הפנים לקבוע ולפרסם תנאים ונהלי פנייה בדבר הזכאות לפטור מאגרות בנושאי רישום ילדים. (תיק 12648)

בחודש יוני 2002 התחייבה המדינה בפני בג"ץ כי משרד הפנים יחליט עד לסוף חודש יולי על התנאים והנהלים לקבלת פטור מתשלום האגרות ויפרסמם בטופס הבקשה למעמד בישראל ובאתר האינטרנט של המשרד. עד כה לא ידוע על פרסום תנאים ונהלים אלו.

המדיניות המפלה שהונהגה בחודשים האחרונים בנוגע לבקשות לאיחוד משפחות ישראליות-פלסטיניות, פגעה גם בזכותם של ילדים בני משפחות אלו לגדול בתא משפחתי יציב ובזכותם של הוריהם הישראלים לגדלם בישראל. רישומם של ילדים אלה במרשם האוכלוסין בישראל הוקפא על-פי החלטת שר הפנים. למרות שהחלטת הממשלה אינה מציינת זאת במפורש, הרי על-פי פקידי משרד הפנים עימם עומד המוקד בקשר, ועל-פי המתרחש בפועל, ילדים אשר אחד מהוריהם אינו תושב ונולדו מחוץ לישראל, לא יירשמו במרשם האוכלוסין. הילדים הופכים בעל כורחם לזרים מועמדים לגירוש. שלא כמו בבקשות לאיחוד משפחות, הקפאת רישום הילדים אינה נובעת משינוי בחקיקה או מהחלטת ממשלה שהתפרסמה, והמוקד פועל אצל משרד הפנים להפשירה.

בשנת 1987 נישא י"ג, תושב ירושלים, לתושבת ירדן והתגורר עימה ועם בנם בירדן. בשנת 1998, עת חזר לירושלים, ניסה י"ג להגיש בקשה לאיחוד משפחות ובקשה להיתר כניסה לאשתו ולבנו, אך נענה כי קודם לכן עליו לגור בירושלים לפחות שנתיים. בחלוף שנתיים, הגיש י"ג את הבקשה להיתר הכניסה. בקשתו זו אבדה במשרד הפנים ובהתערבות המוקד, אושרה לבסוף כניסתם של האם ובנה כשנה לאחר הגשת הבקשה המקורית. באוקטובר 2001 הוגשה הבקשה לאיחוד משפחות לאשה, כמו גם הבקשה לרישום הבן במרשם האוכלוסין בישראל. בינואר 2002 התקבלה לבסוף תשובת משרד הפנים, כי הבקשה לרישום הבן נדחתה כיוון שלא הוכח כי מרכז חייו של י"ג הוא בירושלים. המוקד שלח למשרד הפנים את כל המסמכים, שכבר הוגשו עם הגשת הבקשה, המוכיחים כי מאז שנת 1998 מרכז חייו של י"ג הוא בירושלים. אך עד שהתקבלה תשובת משרד הפנים, כבר התקבלה החלטת הממשלה ותשובת המשרד היתה כי "... מאחר שהילד נולד בירדן, בקשתו לרישום במרשם הישראלי תידון במסגרת בקשת האחמ"ש של אשתו [של י"ג]". בתגובה פנה המוקד למשרד הפנים בדרישה לשקול מחדש את החלטת הבלתי חוקתית, העומדת בניגוד להחלטת בג"ץ משנת 1989. (תיק 15510)

²⁶ דו"ח פעילות ינואר-יוני 2001, המוקד להגנת הפרט, עמ' 12.

יציאה לחו"ל

תושבי מזרח ירושלים אינם זכאים לדרכון ישראלי ונאסר עליהם לשאת דרכון פלסטיני. לחלקם דרכונים זרים, אך השימוש בהם יכול להביא לשלילת מעמדם כתושבי ישראל. יציאתם לירדן דרך גשר אלנבי מותנית באישור לשכת משרד הפנים במזרח ירושלים. ב-10 למרץ פתחו עובדי הלשכה בעיצומים, לא קיבלו קהל ולא ענו לטלפון. העיצומים, שהוכרזו על רקע המחסור בכוח אדם ותנאי העבודה הקשים של העובדים בלשכה, פגעו במיוחד בתושבים אשר יציאתם לירדן לא יכלה לסבול דיחוי – מחלת קרוב משפחה, לוויה או לימודים. בתחילה, פעלה בלשכה ועדת חריגים, אליה ניתן היה לפנות במקרים דחופים ביותר. עם החרפת העיצומים, הפסיקה הוועדה את פעולתה כך שגם מקרים אלה לא טופלו.

בזמן העיצומים טיפל המוקד ב-23 פניות מתושבי מזרח ירושלים שיציאתם לירדן לא סבלה דיחוי (פניות אלה אינן נכללות בנתונים הכלליים). לאחר מאמצים רבים, אושר חלק ניכר מהבקשות. המוקד וידא כי הפונים אכן הצליחו לחצות את גשר אלנבי, שכן ברוב המקרים לא הועבר האישור לידיעת אנשי ביקורת הגבולות שם. במקביל, פנה המוקד לחברי הכנסת, עיתונאים וגורמים בהסתדרות, על מנת להביא את דבר העיצומים והשפעתם הקשה לידיעתם ולידיעת הציבור ולפעול להקלת התנאים לקבלת אישור היציאה. בנוגע להפסקת פעולתה של ועדת החריגים, נשאו מאמצי המוקד פרי והיא שבה לפעול כשלושה ימים לאחר שהוחלט על הפסקת עבודתה.

סבתו בת ה-80 של ע"ע מתגוררת בגפה בירדן. ב-18 למרץ אושפזה במחלקה לטיפול נמרץ בירדן עקב מחלת לב. מאחר שבנה, אביו של ע"ע, חולה גם הוא ולא יכול לעמוד בנסיעה מירושלים לירדן, ביקש ע"ע לנסוע ולסעוד את סבתו. ע"ע פנה למוקד, אך בקשותיו החוזרות ונשנות של המוקד לדון בעניינו נותרו תחילה ללא מענה. לאחר מכן הופסקה פעולת ועדת החריגים, אולם מיד עם חידוש עבודתה עלה בידי המוקד להביא לאישור בקשתו של ע"ע והוא יצא לירדן.

גם תושבי מזרח ירושלים המעוניינים לצאת לחוץ-לארץ דרך נמל התעופה בן גוריון, מחוייבים לעמוד בתנאים הקשים השוררים בתור הארוך ללשכת משרד הפנים במזרח ירושלים, וזאת כדי לקבל תעודת מסע (לסה פסה), או להאריך את תוקפה, הפג לאחר שנה.

שבעה תלמידי ביי"ס היסודי סנט ג'ורג' שבמזרח ירושלים הוזמנו למחנה קיץ בארה"ב, בו משתתפים ילדים יהודים, מוסלמים ונוצרים, כחלק מפרוייקט הקרוי "ילדים לשלום" (KIDS4PEACE), בחסות מכללת סנט ג'ורג'. עשרה ילדים ממרכז נידאל במזרח ירושלים הוזמנו על-ידי עיריית בלפורט לקייטנה הנערכת במהלך חודש יולי בעיר. במשך ימים ניסו הילדים והוריהם להיכנס ללשכת משרד הפנים ולא הצליחו, גם כאשר הגיעו בשעה 3 לפנות בוקר והמתינו עד לשעות הצהריים. המוקד פנה בעניינם למנהל הלשכה, כניסתם ללשכה הוסדרה ונסיעתם אושרה.

כבוד המת

"מוגנים זכאים בכל הנסיבות ליחס של דרך-ארץ...לזכויותיהם המשפחתיות לאמונתם ולפולחנם, לנימוסיהם ולמנהגיהם." (סעיף 27 לאמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949))

היחס לחללים הוא מקרה מבחן מובהק של הנורמות ההומניטריות החלות גם בימים של עימות. עם מותו, שוב אין ההרוג מהווה סכנה ביטחונית כלשהי. הוא יוצא מהמערכה. הבאתו לקבורה מכובדת היא הכרח אנושי, בבחינת "חסד של אמת". קבורה מכובדת היא לא רק חלק מכבוד האדם של המת, אלא גם זכותה של משפחתו, לערוך טקס לגופה מוחשית כדי להפנים את עובדת המוות ולחלקת הקבר כדי לבטא את הכאב והאובדן. יחס הרשויות הישראליות לזכות זו משקף תפיסה נקמנית, הכרוכה גם בדה-הומניזציה של המת ושל משפחתו. בעבר נקטה ישראל מדיניות עקבית של אי-החזרת גופות למשפחות. הרוגים פלסטינים היו נקברים ב"בתי-קברות לחללי אויב", תוך אי-הקפדה על נהלי זיהוי וסימון של הקברים והגופות.²⁷ מדיניות זו השתנתה, בין היתר בעקבות עתירה לבג"ץ שהגיש המוקד, אולם הזלזול בזכות נמשך.

השבת גופותיהם של פלסטינים שנהרגו במהלך ביצוע פיגוע כנגד ישראלים היא הליך מורכב וארוך, שמעורבים בו משטרת ישראל, המכון לרפואה משפטית באבו כביר וצה"ל. המשטרה היא זו שחוקרת את הפיגוע והמחליטה על "שחרור" הגופה ממקום קבורתה הזמנית בבית-הקברות האלטרנטיבי בבאר-שבע או מהמכון באבו כביר. המכון לרפואה משפטית אחראי על זיהוי הגופה. עם זיהויה ו"שחרורה" של הגופה, נדרשת הסכמת הצבא להעברתה לתחום השטחים לקבורה. משמגיע לבסוף גם אישור אחרון זה, נדרשת העברת הגופה מהמכון הפתולוגי או מהקבורה הזמנית ליישוב בו מתגוררת המשפחה. רכב אחד, מלווה בניידת של המשטרה הצבאית, מביא את הגופה עד לגבולות הגדה, שם היא מועברת לרכב פלסטיני. בששת החודשים הראשונים של השנה טיפל המוקד ב-30 פניות בנוגע לזיהוי גופות והחזרתן למשפחות לקבורה. מתוך אלו, בשמונה מקרים הוחזרו הגופות למשפחותיהן.

פ"ע, בן 23 מקלקיליה, יצא את ביתו ב-28 למרץ 2001. משלא שב לביתו משך שבוע ולאחר שחיפושים אחריו העלו חרס, פנתה משפחתו למוקד, שניסה לאתר באמצעות צה"ל ופרקליטות המדינה. הפרקליטות השיבה כי פ"ע ביצע כנראה פיגוע התאבדות ביום בו נעלם. הוריו זיהו את גופתו על-סמך תמונות שהוצגו לפנייהם במינהלת התיאום והקישור בקלקיליה. המוקד פנה לצה"ל בבקשה להעביר את הגופה לידי המשפחה ובמקביל פנה למשטרת ישראל, כדי לוודא שהגופה שבידיהם זוהתה באופן חד-משמעי, שכן מבני המשפחה לא נלקחו דגימות דם על-מנת לבצע התאמת DNA והם לא קיבלו כל מסמך רשמי המעיד על הזיהוי. משטרת ישראל השיבה כי מדובר בפשע חמור המצוי בחקירה ולכן לא ניתן לקבל כל מידע לגביו.

כשלושה חודשים לאחר פניית המוקד לצבא, באוגוסט 2001, נתקבלה תשובה כי גופת המתאבד מאותו יום נקברה אך עדיין לא זוהתה, וכי יש לתאם מועד ודרך לזיהוי הגופה עם המכון הפתולוגי. המוקד תיאם את הנפקת היתרי הכניסה לישראל לבני המשפחה. כשהגיעו לשם, נלקחה מהם דגימת דם והובטחה להם תשובה בתוך שבועיים. כאשר ביקש המוקד לברר האם נמצאה התאמת DNA, נענה כי על המכון נאסר למסור כל פרט. בתשובה לפנייה למשטרת ישראל, נמסר כי גופתו של מבצע הפיגוע זוהתה כפ"ע, וכי לשם החזרת הגופה למשפחה יש לפנות לצה"ל, וכך נעשה. ב-11 לפברואר השנה נמסר מצה"ל כי אושרה החזרת הגופה. המוקד שכר רכב להעברת הגופה ודאג להסדיר את

²⁷ ראו יחזקאל ליין, גופות אסורות, 1999, המוקד להגנת הפרט ובצלם.

הליווי הצבאי הנדרש מבית הקברות האלטרנטיבי בבאר שבע, שם היה קבור פי"ע, עד למחסום קלקיליה. נציג המוקד הגיע לבית הקברות, נכח בעת הוצאת הגופה מהקבר הזמני וליווה אותה עד למחסום. משם עמד המוקד בקשר עם נהג הרכב, אשר הוביל את הגופה מהמחסום אל בית המשפחה ווידא שלא יעוכב במחסומים נוספים בדרך. שלושה חודשים לאחר העברת גופתו של פי"ע לידי משפחתו, וכשבוע לאחר הקמת המצבה על קברו, נפטר אביו מהתקף לב. (תיק 15806)

החלטת הקבינט הביטחוני להרוס בתי משפחות של מבצעי פיגועים ולגרש את בני משפחתם לעזה, מקשה עתה מאוד על הטיפול בהחזרת הגופות. אם עד כה דרש המוקד לקבל את תוצאות הזיהוי שערכה משטרת ישראל לגופות המתאבדים, כדי למנוע טעויות בהעברת הגופה הלא נכונה למשפחה, הרי עתה נשקפת סכנה חמורה למשפחה כתוצאה מאותו זיהוי – בין אם בהריסת ביתה או בגירושה. בנוסף, גם הארגונים אינם מפרסמים כעת את שם מבצע הפיגוע, בשל החשש מפגיעה במשפחתו. המוקד בוחן עתה את דרכי הפעולה האפשריות לאור התפתחויות אלה.

גירוש

“... גירושם של מוגנים, משטח נכבש... לשטחה של כל ארץ אחרת - בין שטח נכבש ובין שטח בלתי נכבש - אסורים, ויהי המניע מה שיהיה.” (סעיף 49 לאמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949))

במשך חודשים ארוכים דיווחה התקשורת על כוונת ממשלת ישראל לגרש בני משפחות של מי שביצעו פיגועי התאבדות כנגד ישראל. לאור כך, ערכה המחלקה המשפטית של המוקד מחקר מקיף בנוגע לדינים הנוגעים לאיסור הגירוש ולאיסור על ענישה קולקטיבית של בני משפחות, והכינה מערך של טיעונים משפטיים בנדון. כאשר החלו דיונים רשמיים בעניין הגירוש, פנה המוקד ליועץ המשפטי לגדה המערבית בדרישה שאם ינקט צעד כזה, לא ייעשה אלא לאחר שתיתן זכות שימוע למועמדים לגירוש ושהות לפנייה לבג"ץ.

בליל ה-18 ביולי הגיעו כוחות ישראליים לבתיהן של שש משפחות באזור שכס, ועצרו 21 מבני המשפחות. בין העצורים: ילד בן 16, קשיש חולה לב בן 72, מנהל בית-ספר בגמלאות ועוד. בעיתונות נמסר על הכוונה לגרש את בני המשפחה שנעצרו לרצועת עזה. בתוך שעות נאסף במוקד מידע אודות העצורים ומשפחותיהם ומכתבים דחופים שוגרו לרשויות המדינה: להודיע למוקד מראש, כמיופה כוחן של המשפחות, אם יוחלט על גירוש, על מנת שניתן יהיה לנקוט צעדים למניעתו. בשעות אחר-הצהריים של אותו יום, כשנסתיימה ישיבה מיוחדת בלשכת היועץ המשפטי לממשלה, הסתבר כי היועץ מסכים לגירוש בני משפחה לרצועת עזה בתנאים מסוימים. עוד הסתבר, שהמדינה אינה מתחייבת ליידע את המוקד מראש בדבר הגירוש. לאור זאת הגיש המוקד מיד עתירה לבג"ץ כנגד הגירוש. באותו סוף-שבוע הוגשה עוד עתירה, כנגד גירושם של עצורים נוספים שלא נכללו בעתירה הראשונה. בעקבות הגשת העתירות התחייבה המדינה שלא לגרש את העצורים לרצועת עזה אלא לאחר מתן שהות בת 12 שעות, לנקוט צעדים משפטיים למניעתו. לאור התחייבות זו משך המוקד את העתירות, והמשיך לייצג את המועמדים לגירוש בהליכי מעצרים ולפעול לשחרורם. בסוף יולי, עם ההחלטה על גירושם של שניים מבני המשפחות העצורים, זמן קצר לאחר מכן, עם ההחלטה על גירושה של בת משפחה נוספת, ייצג המוקד את השלושה בדיונים בוועדת הערר, אשר המליצה לאלוף פיקוד המרכז להותיר את צווי הגירוש על כנם, ובאוגוסט הגיש עתירה לבג"ץ כנגד גירושם.

עתירה לבג"ץ

בנוסף לפעילות למניעת גירושם של בני המשפחות, המשיך המוקד בטיפול בפניותיהם של תושבי השטחים אשר גורשו בעבר ומבקשים עתה לשוב למשפחתם בשטחים. מדובר בעיקר בפלסטינים שגורשו בעשור הראשון לכיבוש, ללא צו גירוש וללא אפשרות לערער על גירושם. דרישת המוקד לכנס את הוועדה המייעצת לענייני החזרת מגורשים בעניין שני מגורשים מן העבר, הביאה לביטולו של צו גירוש לאחד מהם ודרישה לעיון במסמכים נוספים לשני. לאחר החתימה על הסכמי אוסלו ביטלה הוועדה כמה וכמה צווי גירוש כאלה, שנגעו למגורשי שנות השבעים. אולם עם פרוץ האינתיפאדה השנייה הוקפאה כל הפעילות בצד הישראלי בכל הקשור לנושאי תושבות; מכאן שהמוקד הופתע לנוכח הדיון בוועדה זו בעת הזו, ועוד יותר לנוכח הסכמתה לבטל את אחד משני הצווים. המוקד מקווה כי עם ביטול צו הגירוש כאמור, תחל הוועדה לדון בעניינם של מגורשים מקבוצה זו באופן רצוף, ללא הקפאה ועיכובים.

ע"ד, תושב הכפר עין שבנפת רמאללה, היה בן 22 בשנת 1970, עת גורש לירדן יחד עם 15 עצירים מינהליים נוספים. 16 העצורים הובלו מכלא באר שבע במשאית צבאית לוואדי עראבה, כשידיהם אזוקות ועיניהם מכוסות, ונצטוו לצעוד לירדן. בירדן הקים ע"ד משפחה ובשנת 1996 קיבל רשיון ביקור לגדה המערבית, לביקור משפחתו. עם הגיעו לגדה, החל לפעול למען חזרתו לביתו, כתושב ולא כמבקר. בשנת 1998, לאחר שבקשתו נדחתה, פנה המוקד לצה"ל בבקשה לכנס את הוועדה המייעצת להחזרת מגורשים כדי לדון בעניינו. רק לאחר כשנתיים וחצי, בפברואר שנה זו, התכנסה הוועדה ולעורך דין מטעם המוקד שהופיע בה בשמו של ע"ד, נמסר כי צו הגירוש בוטל. (תיק 11159)

הריסת בתים

"אסור למעצמה הכובשת להחריב נכסי מקרקעים... השייכים ליחיד... אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה..." (סעיף 53 לאמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949))

בתיהן של מאות משפחות נהרסו מתחילת האינתיפאדה הנוכחית כתוצאה ממדיניות ה"חישוף", המענישה תושבים המתגוררים באזור בו בוצע פיגוע, וכתוצאה ממדיניות ההענשה של משפחות בגין פיגועים שביצעו בניהן. עם פלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית, התרחב השימוש בהריסת אזורים מגורים "מטעמי ביטחון" מרצועת עזה לגנין ולשכם. אל מול חוסר היכולת של שירותי הביטחון למנוע פיגועים, גם לאחר כיבושה מחדש של הגדה המערבית על-ידי צה"ל, החלה ישראל להרוס בית אחר בית בהם התגוררו בני משפחות של חשודים בביצוע פיגועים. המוקד הגיש סדרה של עתירות לבג"ץ כדי לחייב את צה"ל לנהוג על-פי נוהל ההודעה מראש על הריסה, על-פי פסיקת בג"ץ במהלך האינתיפאדה הקודמת: לאפשר למשפחות המתגוררות בבתי המיועדים להריסה לשטוח את טענותיהן, במטרה להעביר את רוע הגזירה ולתת בידן זמן להוציא את מטלטליהן מהבית.

פעולות "חישוף"

ה"חישוף", שעיקרו יישורם של שטחים נרחבים באמצעות דחפורים, יושם מראשית האינתיפאדה הנוכחית והביא לעקירת מאות עצים, להשחתת אלפי דונמים של יבול חקלאי ולהריסת שכונות מגורים שלמות. עד לפלישות צה"ל לשטחי הרשות הפלסטינית השנה, בוצעו פעולות "חישוף" בשטחים בנויים בעיקר ברצועת עזה. במחצית השנה האחרונה הרס צה"ל ברצועה עשרות בתים, תוך מתן התרעה של דקות ספורות, והותיר מאות בני אדם ללא קורת גג, בגדים ומזון.

עתירה
לבג"ץ

ב-14 למרץ החלו דחפורי צה"ל להרוס מבנים באזור אל-מופראקה, בסמוך להתנחלות נצרים שברצועת עזה. הריסת הבתים באה זמן קצר לאחר שאירע פיגוע באזור, שגרם נזק לרכוש. כבעבר, ובניגוד להתחייבות המדינה בעתירה קודמת לבג"ץ, החלו הדחפורים במלאכת ההרס ללא מתן כל אפשרות לבעלי הבתים להוציא את חפציהם האישיים או לערער על ההחלטה להרוס את בתיהם. עוד באותו יום הוגשה לבג"ץ עתירה בשם ב"ו, תושב האזור ובשם המרכז הפלסטיני לזכויות אדם – עזה, רופאים לזכויות אדם והמוקד להגנת הפרט, כנגד המשך הריסת הבתים ההמונית ובדרישה למימוש זכותם של בעלי הבתים להעלות את טענותיהם כנגד ההריסה בפני הרשויות. בתשובתה, שקיבלה מעמד של פסק דין, התחייבה המדינה למסור הודעה מוקדמת עליה ניתן יהיה לערער בפני המפקד הצבאי, וכן, כי אם הערעור יידחה, תינתנה 48 שעות נוספות לפני ההריסה כדי לאפשר לעתור לבג"ץ. כל זאת אלא אם הדבר לא יתאפשר "מטעמים מבצעיים". (תיק 17501)

התוצאות העגומות של הריסת בתים סיטונית מ"טעמי ביטחון", התגלו במחנה הפליטים ג'נין כאשר, בזמן "מבצע חומת מגן" ולאחר קרב קשה שגבה מחיר דמים יקר, החלו דחפורי צה"ל להרוס עשרות בתים, לעתים מבלי שניתנה כל התרעה ליושביהם, שחלקם לא יכלו אף להציל את עצמם. התמונות מהאזור, ועדויות תושבי המחנה והחיילים שפעלו בו, לא הותירו מקום לספק כי מדובר היה בהרס בתים ללא כל התחשבות בחיי בני האדם המתגוררים בהם.²⁸ הפניות הראשונות מתושבי המחנה הגיעו ימים ספורים לאחר ביצוע ההרס. לא נותר למוקד אלא לדאוג לאלו שנותרו לכודים חיים תחת הריסות בתיהם. לאחר בירורים קדחתניים עם הפונים, ולאחר שצה"ל סירב לשלוח למחנה את יחידת החילוץ של פיקוד עורף, שלה ניסיון רב בחילוץ לכודים ברחבי העולם, הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בה

²⁸ איל רז ויעל שטיין, חומת מגן - עדויות חיילים, עדויות פלסטינים, 2001, בצלם, עמ' 12-13.

נדרשה המדינה להפעיל יחידה זו במחנה הפליטים. המדינה התחייבה בפני בית המשפט כי יחידת החילוץ תפעל במחנה, אולם עד היום לא נתקבל כל מידע מצה"ל לגבי היקף פעולתה במקום.

ביום ראשון ה-7 לאפריל החלו דחפורי צה"ל להרוס את ביתה של פ"א, כבת 60, במחנה ג'נין. בנה הצליח לברוח מהבית אך פ"א, המרותקת למיטתה, וכלתה, נותרו מאחור. בני משפחתו האמינו כי הן מתו, כיון שהגיעו לאוזנם שמועות בדבר גופותיהן של נשים המוטלות ברחוב בו ניצב הבית. בסוף אותו שבוע שמע נכדה של פ"א כי מאותו אזור מגיעות קריאות עזרה של נשים הקבורות תחת הריסות הבתים. משלא יכול היה לצאת למקום, בשל העוצר, פנה הנכד למוקד, שניהל מגעים עם הצבא משך ליל השבת והשבת, במטרה להביא לאיתורן וחילוץן של הנשים, אך ללא הועיל. קצין ממינהלת התיאום והקישור בג'נין יצא לשטח בצהרי יום שבת וקרא בשמן של הנשים, אך לא שמע דבר. לפי דבריו, הוא עצמו אינו יכול למצוא את המקום בו עמד הבית, למרות שמיקומו המדויק הועבר בפקס, כיוון שהאזור "... משוטח לגמרי...".

המוקד פנה בדרישה לשלוח למקום יחידה מיוחדת המיומנת באיתור וחילוץ אנשים שנקברו תחת הריסות, אך עד לשעות הערב במוצאי שבת לא נמסר למוקד מידע כי יחידה כזו נמצאת במקום ומנסה לאתר את שתי הנשים. יותר מכך, מתשובתם הרשמית של גורמי הצבא עלה כי רק במקרים בהם יועבר מידע מדויק, ורק כאשר יובטח שלומם של אנשי יחידת החילוץ, היא תצא לשטח. בשעה 22:30 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ, בבקשה לחייב את שר הביטחון להורות על שיגור יחידת החילוץ המיוחדת של פיקוד העורף, לשם איתורו וחילוצו של כל אדם אשר נקבר חיים תחת ההריסות במחנה הפליטים ג'נין. בבית המשפט התחייב צה"ל כי יחידת החילוץ של פיקוד העורף נמצאת בשטח מחנה הפליטים ומחפשת אחר אלו הקבורים תחת ההריסות, לא רק על-פי מידע מדויק אלא גם על-פי ניסיונם המקצועי של אנשיה. (תיק 17767)

ענישת משפחות מבצעי פיגועים

כמו רעיון הגירוש, כך גם רעיון הריסת בתי משפחות של מבצעי פיגועים הועלה ככלי ללחימה בתופעת פיגועי ההתאבדות. 31 בתים נהרסו בפעולות ענישה מאז תחילת האינתיפאדה ועד ל-14 באוגוסט,²⁹ רובם ללא הוצאת צו, ללא מתן אפשרות למשפחה להשמיע את טיעוניה כנגד הריסת ביתה וללא מתן זמן להוצאת חפצים מהבית. עקב סיבות אלו, ומפאת התוצאה הקשה, טופלה כל פנייה שנתקבלה במוקד, גם אם היה מדובר בחשד בלבד, בבהילות.

בראשית נובמבר 2001 נהרג אחיו של ע"ע בפעולת חיסול של צה"ל. יום לאחר חיסולו נכנסו חיילים לכפר תל שבאזור שכם, סילקו את בני המשפחה מביתם והודיעו להם כי בכוונתם להרוס את הבית. ע"ע פנה למוקד, שדרש מצה"ל להימנע מהרס הבית עד למימוש זכות הטיעון למשפחה. הצבא ענה בתגובה כי אין כוונה להרוס את הבית. כחודשיים לאחר מכן, ביום שישי, ה-4 לינואר 2002, נכנסו חיילי צה"ל שוב לכפר, פינו את בני משפחתו של ע"ע מביתם ומסרו להם כי בכוונתם להרוס את הבית. הפעם ליווה את החיילים טרקטור שהחל להרוס את גרם המדרגות. המוקד החל בבירורים קדחתניים מול הצבא, אך ללא הועיל. באין התחייבות מצד הרשויות, עתר המוקד מיד לבג"ץ, בבקשה להוצאת צו שימנע את הריסת הבית ויחייב את צה"ל לקיים הליך שימוע. בדיון שנערך בעתירה מסרה המדינה מספר עובדות שהביאו את המוקד למשוך את עתירתו: בין השאר דווח כי בבית האמור נמצא נשק רב וממצאים המעידים כי ייתכן ששימש גם כמעבדת נפץ. בכך נותק, לכאורה, הקשר בין הריסת הבית לפעולת הענישה בגין פעולותיו של האח. בסופו של דבר, עזב צה"ל

²⁹ על-פי נתוני בצלם, www.btselem.org.

את הכפר עוד לפני הדיון בעתירה, והבית לא נהרס. לאחר מכן התברר כי הנשק הרב שנמצא כלל רובה אחד ומספר כדורים, וכן כי פרטים נוספים שנמסרו על-ידי המדינה באותו דיון לא היו מדויקים. לאור זאת פנה המוקד לפרקליטות המדינה בבקשה להבהרות, כיצד הוצגו בבית המשפט עובדות שלא תאמו את המציאות באותה עת. הבירור בפרקליטות בעניין זה נמשך. (תיק 16629)

הטיעונים המשפטיים, העומדים בבסיס עתירות המוקד לבג"ץ בעניין הריסות הבתים, נוגעים לחובתו של מפקד צה"ל באזור לקיום הליכים הוגנים והפעלת שיקול דעת סביר. חובות אלו כוללות הוצאת צו המסתמך על ראיות מבוססות, מתן זכות שימוע וזכות ערעור למשפחה ושמירה על עקרון המידתיות, באופן שתמוזער הפגיעה בחפים מפשע.

עתירה
לבג"ץ

בשעות הבוקר המוקדמות של ה-12 למרץ, נכנסו כוחות צה"ל למחנה הפליטים אלאעמרי שבפאתי רמאללה. ס"א נמלט מאימת החיילים, כמו גם רוב הגברים תושבי המחנה. מאוחר יותר התפרסמו ידיעות בתקשורת כי ביתו, שבו התגוררה גם אחותו שהתאבדה בפיגוע בירושלים זמן מה קודם לכן, נהרס על-ידי חיילי צה"ל. בבית זה מתגוררים ס"א, שני אחיו, נשותיהם, אמם וילדיהם, בני שישה חודשים עד שמונה שנים. מאוחר יותר התברר כי הידיעות על הריסת הבית היו מוקדמות וכי הוא עדיין עומד על תילו. מיד עם קבלת הפנייה, פנה המוקד למפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, שבסמכותו להורות על הריסת הבית, ולפרקליטות המדינה. לאחר שהפנייה נותרה ללא מענה, עתר המוקד בו ביום לבג"ץ, בבקשה להוצאת צו שיאסור על צה"ל להרוס את ביתו של ס"א, עד שיתאפשר לו ולאחיו לערער על כך. בג"ץ הוציא את צו הביניים כמבוקש, ולאור תשובת המדינה כי אין כוונה להרוס את הבית, ויצאת כוחות צה"ל מרמאללה ב-19 למרץ, נדחתה העתירה. (תיק 17330)

במקביל לקבלת ההחלטה על גירוש בני משפחות של חשודים בביצוע פיגועים, החל צה"ל במהלך נרחב להריסת בתיהם. בלילה בו נעצרו בני משפחות המבוקשים, שכנגד שלושה מהם הוצא צו גירוש, נהרסו בתיהם. במהלך ארבעת הימים הראשונים באוגוסט נהרסו תשעה בתים נוספים בגדה המערבית. המוקד הגיש אז עתירות לבג"ץ בשמן של 35 משפחות, שפנו עוד קודם לכן לסיוע בהשבת גופות בניהן המתאבדים. לאחר דחיית שתי עתירות מקובצות אלו, הגיש המוקד עתירות פרטניות, בעניין של משפחות נוספות. גם עתירות אלה נדחו. שופטי בג"ץ מסרו בדיון כי המקום למימושה של זכות הטיעון אינו בבג"ץ וכי כל משפחה יכולה לפנות למפקד כוחות צה"ל באזור במכתב, בו יפורטו נסיבותיה המיוחדות. וכך, כאשר עומד המפקד להוציא צו הריסה לבית מסוים, יוכל לבדוק את הכתוב במכתב המשפחה ולהכריע – להריסה או לא. החלטה זו של בג"ץ חסמה באופן מוחלט כמעט את אפשרות הפנייה לבית המשפט, למעט אם מתקיימות נסיבות יוצאות דופן מובהקות לגבי בית מסוים. המוקד עומד לפנות עתה לבג"ץ פעם נוספת, יחד עם האגודה לזכויות האזרח, בבקשה לקיום דיון נוסף ומורחב בבג"ץ.

עתירה
לבג"ץ

נספחים

נספח 1 - נתונים

טבלת תיקים שנפתחו במוקד להגנת הפרט
בתקופה 1/1/2002 – 30/6/2002 על-פי נושאים

מחצית ראשונה 2001		מחצית ראשונה 2002		
מסך הפניות	מספר הפניות	מסך הפניות	מספר הפניות	
2.0%	12	0.2%	9	תושבות
82.0%	486	91.4%	4252	איתורים
		1.3%	62	מעצרים מנהליים
3.0%	18	2.1%	96	אלימות ונזק לרכוש
0.3%	2	0.1%	7	מוות
9.4%	56	2.6%	121	חופש תנועה
0.7%	4	1.5%	70	עוצר, כתר וסגר
0.8%	5	0.3%	14	החזרת גופות
1.7%	10	0.5%	21	אחר
100.0%	593	100.0%	4652	סה"כ

נספח 2 - דיווח ארגוני**הוועד המנהל**

עו"ד תגריד ג'השאן, יו"ר
 ד"ר יוסי שוורץ, סיו"ר
 מר ארתורו אייפר, גזבר
 מר דן ביתן
 ד"ר ניב גורדון
 הגב' רחל וגשל
 מר עלא חטיב
 ד"ר רפי מרון
 ד"ר אלחנן ריינר

מבקר

מר סרחיו וינוקור

יועץ משפטי

עו"ד אופיר כץ

צוות המוקד

דליה קרשטיין, מנהלת

פניות ציבור : מייסא חוראני, מתאמת

רנא חליל

מאי מסאלחה

ג'ורגינה סרייה

ריכוז תלונות : אריאנה ברוך

גבי וולף

טל פילמוס

מיכל ליבל

איתורים : אביעד אלברט

כאותר מתאני

איתי שור

מוקד חירום : מורן כהן, מתאמת

גידא אבו אחמד

בשאר חמיס

ניהאיה מג'דוב

מיאדה עלוש

מחלקה משפטית : עו"ד טארק אברהים

עו"ד תמיר בלנק

עו"ד יוסי וולפסון

עו"ד עדי לנדאו

עו"ד תמר פלג-שריק

עו"ד הישאם שבאיטה

משאבים : קורט ארנסון

מחקר ודוחות : איתן בוכוול

אדמיניסטרציה : מאיר טורניאנסקי

הנהלת חשבונות : יוסף ברודר